

BOHEMICA OLOMUCENSIA

2020
—— LINGUISTICA

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře, udělené roku 2020 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

OBSAH

- 5   **Editorial**
Miroslav Vepřek
- 10   **Modlitba za čistotu v rukopisech Josifo-Volokolamského kláštera (GIM, Jeparch 160, 164 a 165)**
František Čajka
- 34   **Staročeský, staroslovanský a staroslověnský
K významovým polím tří adjektiv**
Jaroslav David
- 52   **Staroslověnské neřesti z pohledu etymologického: obžerství**
Ilona Janyšková
- 62   **Ke genezi pojmu „nastolování“ v církevní slovanštině
a staré češtině**
Helena Karlíková
- 74   **Elektronický Slovník jazyka staroslověnského –
perspektivy dalšího rozvoje**
Štefan Pilát
- 92   **Poznámky k distribuci ekvivalentů za slovesa *facere*,
creare a *germinare* v překladu knihy Genesis
v chorvatskohlaholských středověkých breviářích**
Petra Stankovska
- 108   **O leksiku novootkrivenih fragmenata Riječkoga hrvatsko-
glagoljskoga homilijara FgCap VlaThem iz 13. stoljeća**
Anica Vlašić-Anić

- 136 **K lexikálnímu grécismu *ijerějъ* ve dvou typech
charvátskohlaholských překladů**
Lukáš Zábranský
- 146 **Seznam publikační činnosti doc. PhDr. Heleny Bauerové
(do roku 2019)**
- 151 **K životnímu jubileu docentky Boženy Bednaříkové**
Jakub Wenzel
- 153 **Co prozrazuje jazyk o ženách**
Darina Hradilová
- 156 **Zpráva z konference *Sila učenija***
Tereza Koudelíková
- 159 **Tzv. předvánoční konference**
Michaela Kopečková
-

EDITORIAL

MIROSLAV VEPŘEK

Tyto řádky píšu s velkou radostí, avšak zároveň se ukazuje jako velmi těžký úkol vtěsnat do relativně krátkého textového tvaru charakteristiku osoby vážené, milé a blízké. Vzhledem k tomu, že převážná část obsahu tohoto čísla našeho časopisu je věnována životnímu jubileu doc. PhDr. Heleny Bauerové, naší emeritní kolegyně z Katedry bohemistiky Filozofické fakulty UP v Olomouci a učitelky nejen v oboru paleoslovenistiky, ale též v mnoha dalších oblastech spojených s univerzitním životem, je mou milou povinností věnovat jí i tento editorial.

Ačkoliv Helena Bauerová absolvovala univerzitní studia v Brně (obor čeština – srbochorvatština), svoji profesní dráhu spojila plně s olomouckou filozofickou fakultou. Zde působila aktivně od svého nástupu v roce 1974 až do odchodu do penze v roce 2010, tedy dlouhých třicet šest let. Z dob brněnských studií vzpomínala na řadu vynikajících pedagogů, především na prof. Radoslava Večerku, prof. Arnošta Lamprechta a nejvíce na dr. Ludmilu Pacnerovou, kterou v nadsázce, ale zároveň se vší vážností, nazývala svojí staroslověnskou maminkou.

Při svém působení v Olomouci ještě plně zažila poměry komunistické totality, jež snad posílily její morální integritu a autoritu osobnosti, která si nade vše váží lidské svobody a důstojnosti. I tyto vlastnosti, samozřejmě spolu s odbornou erudicí, ji kvalifikovaly v roce 1994 do významné funkce prorektorky, do níž si ji vybral první porevoluční rektor univerzity prof. Josef Jařab. Ani jako prorektorka pro studium nezapomínala na své paleoslovenistické kořeny, jak svědčí skutečnost, že při slavnostních příležitostech využívala staroslověnské citáty, dle svých vlastních slov hovořila „cyrilometodějsky“.

Helena Bauerová se však především nesmazatelně zapsala do srdcí svých studentů. Nedávno při setkání absolventů univerzity návštěvníci této akce

u nás na katedře vzpomínali na její originální vyučovací metody, přičemž obzvláště živá je vzpomínka na proslulá „azъ pod titlou“ – tedy hlaholské jedničky udělované za aktivitu v seminářích, jejichž sbíráním studenti získávali nárok na zápočet. Dovolíte-li osobní vzpomínku, mne osobně právě tento netradiční přístup přivedl k celoživotnímu odbornému zájmu o staroslověnštinu. V zimním semestru v předmětu *Základy slavistiky* jsem měl jistý problém s docházkou. V posledním semináři mi však doc. Bauerová dala možnost vše napravit a za přednesení rozboru slova *křupan* jsem chybějící azъ pod titlou obdržel (za odvahu vystoupit jako první, za prokázání baltoslovanské lexikální shody, doklad na monoftongizaci diftongu a expresivní palatalizaci). Nu a pak to byl už jen malý krůček od křupana k zadání seminární postupové práce, k diplomce, dizertaci...

Těch diplomových prací doc. Bauerová vedla několik desítek (včetně pozoruhodných témat jako *Velkomoravské téma v české a slovenské beletrii* či *Staroslověnské chrestomatie a čítanky českých autorů*) a vychovala taktéž řadu doktorandů, z nichž někteří se stali následně jejími kolegy, ať už na olomoucké bohemistice, či na jiných pracovištích (D. Hradilová, J. Línek, V. Čermák, F. Čajka, M. Vepřek, L. Zábranský). Po jistou dobu bylo olomoucké „staroslověnsko v diaspoře“, jak říkala žertem jubilantka, prakticky jediným pracovištěm v ČR vychovávajícím novou generaci paleoslovenistiky. V neposlední řadě je Helena Bauerová autorkou snad nepřekonatelné čítanky *Texty ke studiu staroslověnštiny se slovníčkem*, která vychází v opakovaných vydáních a dotiscích již více než třicet let.

Ve své odborné činnosti (viz kompletní soupis její dosavadní publikační činnosti v tomto čísle v sekci „Varia“) se zaměřila především na problematiku jazyka a písemnictví církevní slovanštiny charvátské redakce s patřičným záběrem v širším kontextu nejstaršího slovanského písemnictví. Významnou měrou se dále zasloužila o zkoumání vědeckého odkazu F. V. Mareše a zejména V. Tkadlčíka. Také díky ní čerpá odborná veřejnost z knižní a archivní pozůstalosti obou badatelů v knihovně Centra Aletti Velehrad-Roma v Olomouci. Stranou jejího zájmu však nezůstala ani témata synchronní, připomeňme např. její komparatistické slavistické práce publikované spolu s olomouckými kolegy (s E. Lotkem a H. Flídrou),

a příznačné jsou též její popularizační články onomasticko-etymologické, v nichž se projevuje autorčin dlouholetý zájem o tyto specifické disciplíny. Mimoto však využila i svoji erudici serbokroatistickou, a to nejen v podobě výuky, ale i v případech překladů beletrie (poezie).

Oblastem vědeckého a pedagogického zájmu Heleny Bauerové je věnována většina statí tohoto čísla našeho časopisu *Bohemica Olomucensia*. Autory studií jsou její kolegové a žáci a navazují na odbornou konferenci s názvem „Sila učeníja“, která se konala při příležitosti životního jubilea H. Bauerové v říjnu 2019 (viz dále podrobnou zprávu T. Koudelíkové v sekci „Varia“). Nechybějí tak příspěvky speciálně paleoslovenistické (včetně statí A. Vlašič-Anić zaměřené na charvátskohlaholské písemnictví a obdobně tematicky koncipované studie P. Stankovské) mapující i nejžhavější současnost bádání o nejstarším slovanském jazyce (Š. Pilát – *Elektronický slovník jazyka staroslověnského – perspektivy dalšího rozvoje*) či problematiku české redakce církevní slovanštiny (F. Čajka). Příležitost oslav životního výročí jubilantky zřejmě motivovala etymoložky I. Janyškovou a H. Karlíkovou a taktéž J. Davida ke statím tematicky spojeným s jídlem a stolováním. Studie L. Zábranského z oblasti staroslověnského a charvátskohlaholského lexika taktéž rezonuje s rozsahem odborných prací Heleny Bauerové.

Jistě by se dalo napsat mnohem více o významu a dosahu osobnosti Heleny Bauerové. Ale nechám těm šťastným, kteří měli a stále mají možnost se s ní osobně setkávat, prostor pro své vlastní myšlenky a vzpomínky. Za celou redakci i Katedru bohemistiky FF UP přeji jubilantce hodně zdraví, životního elánu a duchovní síly. A vyjadřuji naději, že její typický úsměv, vlídná slova, pronikavý duch a azъ pod titlou nás budou ještě dlouho provázet.

STUDIE

BOHEMICA
OLOMUCENSIA
2020
LINGUISTICA

MODLITBA ZA ČISTOTU V RUKOPISECH JOSIFO-VOLOKOLAMSKÉHO KLÁŠTERA

(GIM, JEPARCH 160, 164 A 165)

FRANTIŠEK ČAJKA

THE PRAYER FOR PURITY IN MANUSCRIPTS OF THE IOSIFO-VOLOKOLAMSK MONASTERY (SHM, EPARCHIAL COLLECTION, NO. 160, 164 AND 165)

The study deals with three so far unexplored manuscripts of a prayer called *Molitva o izbavljenii otъ blōda* (*The Prayer for Purity*). The text of the prayer is preserved in the manuscripts Jeparch 160, 164 and 165 from the fourth quarter of the 15th century to the twenties of the 16th century, which are part of the manuscript collection from the Iosifo-Volokolamsk Monastery (State Historical Museum, Eparchial Collection, Moscow). The close relationship of known manuscript versions of the prayer contained in the manuscripts of Czech Church Slavonic *Forty Gospel Homilies* by Pope Gregory the Great (*Besědy na evangelije*) and in the ancient *Euchologium Sinaiticum* strongly reinforces the hypothesis about the Great Moravian origin of their common archetype. The aim of the study is to reveal the relationship of the newly registered texts Jeparch 160, 164 and 165 to familiar texts. An integral part of the study also deals with an edition of the prayer and its critical apparatus based on the text of all known (edited) manuscripts of the prayer.

Keywords: Old Church Slavonic, Church Slavonic, paraliturgical texts, prayers

Modlitba za čistotu (*Molitva o izbavljenii otъ blōda*) je jedním ze starobylých dokladů textů paraliturgické povahy ve staroslověnském písemnictví.⁽¹⁾ Spolu se *Slovem za nemocné* (*Slovo boľeštichъ radi*) patří mezi památky zachované v kanonickém staroslověnském znění *Euchologia sinaj-*

---

1 Příspěvek vznikl v rámci projektu MK ČR, NAKI II č. DG16P02Ho24 „GORAZD: Digitální portál staroslověnštiny“.

ského (Euch) z 11. století.⁽²⁾ Oba texty jsou také součástí rukopisů *Besěd na evangelije* (Bes), které představují českokírkevněslovanský překlad latinského homileticko-exegetického díla *XL homiliarum in Evangelia libri duo* papeže Řehoře Velikého (pontifikát 590–604).⁽³⁾ V rámci česko-ruských kulturních vztahů pronikla tato památka do ruského prostředí, kde se stala oblíbenou součástí starého ruského písemnictví. Rukopisně jsou Bes doloženy pouze ve východoslovanském prostředí jednak v několika relativně úplných rukopisech počínaje 13. stoletím, jednak v množství textových výtahů v různých typech sborníků. Jedinou výjimku představuje raritní doklad krátké citace textu Bes v srbskokírkevněslovanském rukopisu Chil 442, který je spojen s klášterním prostředím na Athosu.⁽⁴⁾

V případě *Modlitby za čistotu* i *Slova za nemocné* nebyla zjištěna řecká, latinská či starohornoněmecká předloha. Nelze tedy i vyloučit, že obě památky mohou představovat díla originální.

Výskyt zápisů obou modliteb v kodexu Euch (který obsahuje nesporně i některé texty velkomoravského původu) a v rukopisech českokírkevněslovanských Bes vedl ke stanovení hypotézy o velkomoravském původu obou modliteb.⁽⁵⁾ Oba texty byly (nejspíše jako součást velkomoravského dědictví) tradovány v českém prostředí 10.–11. století, přičemž se českým prostřednictvím dostaly jako nedílná součást rukopisů Bes na Rus.⁽⁶⁾

2 Edice Nahtigal (1942), fototypické vydání Nahtigal (1941).

3 Překlad byl pořízen v 11. století v přemyslovských Čechách, nejspíše v souvislosti s činností Sázavského kláštera (1032–1096/1097). Edice Konzal (2005), Konzal – Čajka (2006).

4 Viz Čajka (2018b).

5 O západoslovanském původu obou modliteb uvažoval již A. I. Sobolevský (1910: 105), který jejich vznik kladl do českého prostředí 10.–11. století.

6 Srov. Mareš (2000a: 284), Vepřek (2008: 444), Vepřek (2010: 44), Vepřek (2014: 268–269), podobně Čajka (2013, 51). Nejspíše právě předpokládaný velkomoravský původ *Modlitby za čistotu* a *Slova za nemocné* vedl F. V. Mareše k jejich nezařazení do jím připravené antologie českokírkevněslovanských památek, srov. Mareš (1979). – Absence obou modliteb v rukopisech jedné z linií textových zachování Bes (která vychází z (hyp)archetypu rukopisu Uvarovského) vede J. Reinharta (2000: 257) k domněnce, že obě modlitby byly zařazeny do rukopisů Bes až v ruském prostředí. Uvedený předpoklad sice nelze zcela vyloučit, přesto se však z důvodů věcných a textologických jeví jako pravděpodobnější zařazení obou modliteb k textu Bes již v českém prostředí.

Pro další bádání v této oblasti bylo velmi důležité zjištění dalších rukopisných zachování obou modliteb ve východoslovanském prostředí, které jsou však zapsány „samostatně“, tj. v rukopisech neobsahujících text Bes.⁽⁷⁾

Rozšiřující se materiálůvá základna umožnila díky novým nálezům rukopisných záznamů stanovení základních textologicky relevantních vztahů mezi třemi skupinami textů.⁽⁸⁾ Uvedené skupiny tvoří znění zachované v Euch, znění zachovaná jako součást rukopisů Bes a texty zapsané v samostatných zápisech ve sbornících ruské provenience. Ze závěrů našeho dosavadního studia vyplývá stanovení dvou blízkých znění *Modlitby za čistotu*, která reprezentuje na straně jedné text zapsaný v Euch a na straně druhé zápisy textu modlitby východoslovanské provenience (jako součást kodexů Bes i jako samostatné zápisy). Obě velmi blízká znění vycházejí mimo pochybnost ze společného archetypu. Dále byla doložena genetická souvislost mezi texty zachovanými v rukopisech Bes a texty zapsanými v různých typech sborníků ruské provenience.

Cílem studie je uvedená zjištění na základě nového materiálu prověřit. V předložené studii bude představen nový, v kontextu bádání o *Modlitbě za čistotu* dosud neznámý materiál tří rukopisů pocházejících z Josifo-Volokolamského kláštera. Uvedený materiál bude také edičně zpřístupněn.

SROVNÁVANÝ MATERIÁL

Dosud známá znění modlitby budou v následující ediční i analytické části práce reprezentovat rukopisnou tradici a) staroslověnskou a b) ruskou.

Rukopisnou tradici staroslověnskou tvoří jediný zápis textu modlitby zachovaný v Euch. Text modlitby je zapsán na foliích 36b 16 – 37a 20.

Rukopisná tradice zachovaná v ruském prostředí je tvořena dvěma okruhy textů. Jednu skupinu tvoří zápisy textu modlitby v rukopisech obsahujících text Bes. Uvedený materiál reprezentují v této práci tři relativně úplné rukopisy (Pogod, Q, Synod), jejichž materiál byl zařazen do dvojdílné

7 Viz Čajka (2013), (2018b).

8 Čajka (2013: 52), (2018b: 108).

né edice památky.⁽⁹⁾ Okruh dokladového materiálu jsme doplnili i textem rukopisu Synod 992, který je součástí *Velikých četjích minejí* metropolitě Makarije.⁽¹⁰⁾

Všechny uvedené rukopisy Bes představují zástupce početněji zastoupené textové linie Bes vycházející z hyparchetypu rukopisu Pogodinského (Pogod).⁽¹¹⁾ Text *Modlitby za čistotu* a také *Slova za nemocné* je v rukopisu Pogod připojen k vlastnímu homileticko-exegetickému textu papeže Řehoře Velikého, v případě všech ostatních rukopisů (Q, Synod, Synod 992) je pak přímo včleněn do jejich textu jako 17. homilie.

označení	signatura	původ	datece	zápis
Pogod	Погод 70	ruskocsl.	13. století	328bβ 1 – 30
Q	Q. I. 1202		14. století	111b 23 – 112a 24
Synod	Синод 47		17. století	84a 6 – 15
Synod 992	Синод 992 (II 789)		1. polovina 16. století	235c 26 – 235d 17

Druhou skupinu zápisů *Modlitby za čistotu* ruské provenience představují znění zachovaná v samostatných zápisech v různých typech sborníků. Novější bádání poukázalo zejména na ty zápisy modlitby, které byly součástí knižního fondu Trojicko-sergijevské lávry (TSL 277, 747, 771).⁽¹²⁾ Uvedené rukopisy jsou v současnosti uloženy pod příslušným číslem jako součást fondu s označením ф. 304.I. v Ruské státní knihovně (Российская государственная библиотека, РГБ) v Moskvě.⁽¹³⁾

Další známé a edičně zpřístupněné znění *Modlitby za čistotu* je součástí ruskocírkevněslovanského rukopisu KB 12/1089, který pochází ze třetí

9 Konzal (2005), Konzal – Čajka (2006).

10 Weiher et al. (1998: 470).

11 Reinhart (2000: 286).

12 Viz Čajka (2013).

13 K popisu rukopisů TSL 277, TSL 747 a TSL 771 a další literatuře předmětu souhrnně viz Čajka (2013: 45–46).

čtvrtiny 16. století.⁽¹⁴⁾ Rukopis byl dříve součástí majetku Kyrillo-Bělozer-ského kláštera. V současnosti je zařazen pod signaturou KB 12/1089 jako součást fondu (ф. № 351) kirillo-bělozerské sbírky Ruské národní knihovny (Российская национальная библиотека, РНБ) v Petrohradě.

označení	původ	datace	zápis
TSL 277	ruskocsl.	16. století	23b 15 – 24b 9
TSL 747		1445	460a 16 – 461a 18
TSL 771		1524	338a 4 – 338b 9
KB 12/1089		třetí čtvrtina 16. století	141b 23 – 142a 23

NOVĚ EVIDOVANÁ ZNĚNÍ *MODLITBY ZA ČISTOTU*

Všechny další rukopisné záznamy, které budou následně představeny a taktéž editovány, pocházejí z Josifo-Volokolamského kláštera. V současné době jsou součástí Jeparchiální sbírky uložené ve Státním historickém muzeu (Государственный исторический музей, ГИМ) v Moskvě.⁽¹⁵⁾

JEPARCH 160

Ruskocírkevněslovanský rukopis Jeparch 160 (Епарх № 160) pochází z roku 1523.⁽¹⁶⁾ Jeho obsahem je žaltář doplněný časoslovem a množstvím modliteb (vyskytují se zde např. ranní a večerní modlitby). Uvedený typ žaltáře bývá označován jako *Псалтирь с воследованием* či *Следованная Псалтирь*. Rukopis o rozměru 14,2 × 7,5 cm psaný „poluustavem“ v jednom sloupci obsahuje 592 (591 + I) listů.

14 Čajka (2018b).

15 Charakteristika sbírky a jejího vývoje viz např.: Протасьева – Щепкина (1958); Дмитриева (1991), Дианова – Костюхина (1991), Морозова (2016: 22–23), s rozsáhlou literaturou předmětu viz Алексеев et al. (2011); ke klášternímu prostředí nověji Dykstra (2006). – Děkuji Státnímu historickému muzeu v Moskvě za zhotovení fotokopii textu *Modlitby za čistotu* z rukopisů Jeparch 160, 164 a 165.

16 V soupise rukopisů Josifo-Volokolamského kláštera náležejících do Jeparchiální sbírky Státního historického muzea v Moskvě (Дианова – Костюхина – Поздеева 1991: 236–238) je rukopis opatřen vedle knihovnického označení také průběžným číslem soupisu (č. 227).

Text modlitby je zapsán na fol. 315b 2 – 316a 7 s označením *Молитва святого Григория папы римскаго о избавлении блуда*. Text modlitby je zachován v podobě úplné – obsahuje jak úvodní část (titul), tak navazující jádro modlitby.

JEPARCH 164

Ruskocírkevněslovanský rukopis Jeparch 164 (Епарх № 164) pochází ze čtvrté čtvrtiny 15. století.⁽¹⁷⁾ Rukopis představuje typ žaltáře označovaný jako *Псалтирь с воследованием*. Tvoří jej 530 (I+528+I) listů. Text je psán „poluustavem“ v jednom sloupci na folia o rozměru 15,4 x 9 cm.

Fragmentárně zachovaný text modlitby s označením *Молитва на всяк день . о избавлении блуда* je zapsán na fol. 522a 4–20. Je tvořen pouze druhou částí původního celku (jádrem modlitby) s incipitem Гѣ ѿе хѣ бѣ нѣ . єдинорѣньи снѣ бѣи (...).

JEPARCH 165

Ruskocírkevněslovanský rukopis Jeparch 165 (Епарх № 165) pochází z konce 15. století či z počátku 16. století.⁽¹⁸⁾ Obsahem představeného rukopisu je typ žaltáře označovaný jako *Псалтирь с воследованием*. Kodex psaný „poluustavem“ se dochoval v rozsahu 501 listů o rozměru 15,5 x 9,5 cm. Je však zřejmé, že se závěrečná část kodexu nedochovala.⁽¹⁹⁾

Modlitba za čistotu je zapsána na fol. 277a 21 – 278a 4 s označením *Молитва о избавлении блуда*. Text modlitby je zachován v podobě úplné.

EDICE

Představená edice *Modlitby za čistotu* přináší znění základního rukopisu Jeparch 160 (fol. 315b 2 – 316a 7), které je opatřeno náležitou pomocnou výbavou (označení folia a řádků). Kritický aparát je z praktických důvodů

---

17 Дианова – Костюхина – Поздеева (1991: 241–242), průběžné číslo soupisu (č. 231).

18 Дианова – Костюхина – Поздеева (1991: 242–243), průběžné číslo soupisu (č. 232).

19 Дианова – Костюхина – Поздеева (1991: 242).

Textové varianty jsou uváděny po jednoduché skobě ([]). V souladu se snahou co nejvíce zpřehlednit dokladový materiál je v případě shody textu s rukopisem Jeparch 160 uveden odkaz na příslušné rukopisy v kulaté závorce za rovnítkem, srov. *ни ѡ҃цѣхъ* (= Q, Synod, Synod 992)] на *сѣбѣхъ* Euch, *ни въ ѡ҃цѣхъ* L TSL 227, TSL 747, *ни ѡ҃цѣхъ* TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 165, *ни на ѡ҃цѣхъ* Jeparch 164.

Edice přirozeně zohledňuje také rukopisné záznamy *Modlitby za čistotu* dochované fragmentárně. V části textových variant tak materiál modlitby rukopisu Pogod (část A)⁽²⁰⁾ odpovídá textu od začátku modlitby do sekvence [...] $\text{БЖДѢ ЧЪХРАНЕ}^{\text{H}}$: (srov. Jeparch 160 315b 15). Podobně jsou v téže části edice publikována různočtení rukopisů TSL 771 a Jeparch 164 (část B) odpovídající rozsahu textu Jeparch 160 315b 15 – 316a 7.

315b

2   ѿ . сѣгъ
григоріа папы рйско . ѡ и з в-
вленій блѣда . ѡ ѡу гашень-
5   іи плоти . ѡ ѡ с з х ра нен іи зра-
ка блѣнїа . ѡ ѡ прїатїи всакѡ
дара спсєна . ѡ ѡ помышленїа
слѡна . ѡ е҃га вврати оумз
на блѣс . или разꙋ горї са оудз
10   плѡный на блѣс . или възрѣвъ
на какова члѣка помысли блѣс .
или оумысли сложенїе то҃га аще
взведе очїи срѣца своѣ кз бж҃ж .

20 Viz kapitola „Rozsah zachovaných textů Jeparch“.

- 15 и рече тои чѣ млѣвъ сїю . да
бѣдѣ сѣхранѣ . Гѣ и ѿ хѣ бѣ
ншѣ . единоѿ ный сѣпѣ бѣи .
дарѿ ѿца твоѣ сѣхранѣвы-
и аплы своѣ ѿ блѣда . и ра-
дѣнїа (!) плѣти и ѿ зрака блѣн-
20 го . и ѿ помышленїа блѣда .
и оумышленїа сложѣна . и ѿ
взглѣдѣнїа на на любодѣ-
иць . сѣхранї ма ѿ сї рече-
ный сѣпѣи негѣно сѣни тво-

316a

- еи . ни оумѣ сѣпѣи дѣи и те-
леси моѣмѣ . и ѿ всего ма на-
стоѣнїа изѣбави сла раба
бѣїа , имѣ . да нескѣрѣненѣ ни
5 срамѣ . тебѣ хѣблѣ выслаѣ . славѣ⁽²¹⁾
сѣ ѿцѣмѣ и сѣымѣ дѣомѣ . ны-
нѣ и прѣно и вѣ вѣкы вѣкѣ , аминѣ . —

TEXTOVÉ VARIANTY

мѣ сѣгѣ григорїа (...) бѣдѣ сѣхранѣ .:] deest in TSL 771, Jeparch 164
мѣ сѣгѣ григорїа папы рїскѣ (= TSL 277, KB 12/1089)] мѣ Euch, Pogod,
Q, Synod, Synod 992, TSL 747, Jeparch 165
ѿ изѣвленїи блѣда (= Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB
12/1089, Jeparch 165)] ѿ збавленїи [и] ѿ блѣда Pogod⁽²²⁾

21 V textu Jeparch 160 je na fol. 316a 5 komentován zápis хѣблѣ výrazem славѣ.

22 Ke skriptci збавленїи (Pogod 328bβ 1) viz A. I. Sobolevský (1910: 103). Uvedený zápis považuje za hláskoslovný bohemismus F. V. Mareš (1963: 422; 2000a: 372), viz též M. Vepřek (2015).

и ѿ сѣхраненїи зрака бѣѣна (= Q, Synod, Synod 992, KB 12/1089, Jeparch 165)] и о сѣхраненїи вѣсего бѣѣдна Euch, ѿ сѣхраненїи зрака бѣѣднаго Pogod, и ѿ сѣхраненїи ѿ зрака бѣѣднаго TSL 277, TSL 747

и ѿ помышленїа сѣѣна (= Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089, Jeparch 165)] deest in Euch

ѿ прїатїи всако дѣра сѣѣна (= Jeparch 165)] о прїатїи вѣсего дѣруга сѣѣна Euch, ѿ прїатїи сѣѣна дѣроу всакого Pogod, ѿ прїатїи сѣѣнаго дѣроу всакого Q, TSL 277, KB 12/1089, ѿ прїатїи сѣѣтнаго дѣроу всакого TSL 747, ѿ прїатїа спасенаго дѣроу всакого Synod, Synod 992

и сѣѣа (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089, Jeparch 165)] сѣѣдаже Euch, сѣѣда Pogod

ѿѣратї оумз на бѣѣ' (!) чѣоу ѿѣратїтѣ сѣ на бѣѣз оудз Euch, чѣѣоу ѿѣратїтѣ сѣ оумз на бѣѣз Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, чѣѣѣ оумз ѿѣратїтѣ сѣ на бѣѣ TSL 277, KB 12/1089, ѿѣратїтѣ сѣ оумз чѣѣѣ на бѣѣ Jeparch 165

или рѣзгорїтѣ сѣ оудз плѣныи на бѣѣ'] ли рѣзгорїтѣ сѣ (!) сѣоу плѣтнаѣ плѣтѣ Euch, или рѣзгорїтѣ сѣ оудз плѣтѣ на плѣтѣ Pogod, или рѣзгорїтѣ сѣ оудз плѣтныи на плѣтѣ Q, Synod, Synod 992, TSL 277, или рѣзгорїтѣ сѣ оудз плѣтны на плѣтны TSL 747, или рѣзгорїтѣ сѣ оѣ плѣныи на плѣ KB 12/1089, ли рѣзгорїтѣ сѣ оудз плѣтныи на бѣѣ Jeparch 165

или ѿзрѣѣѣѣ на какова чѣѣѣ] ли ѿзрѣѣѣѣ на такѣ чѣѣѣ Euch, или ѿзрѣѣѣѣ на такѣѣѣ чѣѣѣѣ Pogod, Q, TSL 747, KB 12/1089, или ѿзрѣѣѣѣ на каѣѣѣѣѣ чѣѣѣѣѣѣ Synod, Synod 992, TSL 277, Jeparch 165

помысли бѣѣѣ' (= Pogod, Q, TSL 277, KB 12/1089, Jeparch 165)] помыслитѣ на бѣѣѣ Euch, Synod, Synod 992, помыслїтѣ и бѣѣѣ TSL 747

или оумысли сложенїе (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089, Jeparch 165)] ли оумыслитѣ сѣѣѣѣѣ Euch, Pogod

ѣѣѣ сѣѣѣ сѣѣѣ (= Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089, Jeparch 165)] ѣѣѣ сѣѣѣ сѣ Euch

ѣѣѣ чѣѣ] ѿѣѣѣ чѣѣѣ Euch, Pogod, Q, Jeparch 165, ѿѣѣѣ чѣѣѣ Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089

мѣѣѣѣ сѣѣѣ (= Euch, TSL 747, KB 12/1089)] сѣѣѣ мѣѣѣѣѣѣ Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, мѣѣѣѣ сѣѣѣ (!) Jeparch 165

ДА БЖДѢ СЪХРАНЕ^Ѡ (= Jeparch 165)] БЖДЕТЪ СЪХРАНЕ^Ѡ Euch, Pogod, Q, TSL 277, KB 12/1089, и БОУДЕТЪ СОХРАНЕ^Ѡ Synod, Synod 992, om. TSL 747

deest in Jeparch 160, Euch, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, KB 12/1089] МЛТВА СГГО ГРИГОРИА ПАПЫ РИМЪСКАГО ДВОЕСЛОВЦА : TSL 747, МЛТВА СГГО ГРИГОРИА ПАПЫ РИМЪСКА : ЕГДА СТЪЖАЕТЪ БЛЪНЫИ ПОМЫСЛЪ : TSL 771, М^Ѡ НА ВСА ДНЬ Ѡ ИЗБАВЛЕ^Ѡ[и] БЛОУ^Ѡ Jeparch 164, МЛТВА Jeparch 165

ГІІ ІУ ХЕ БЖЕ НИШЕ (...) НЫНѢ И ПРНО И В' ВЪКЫ ВЪКО, АМІИ · —] deest in Pogod ЕДИНОРО'НЫИ (= Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 164, Jeparch 165)] ЕДИНОЧАДЪИ Euch, ЕДИНОР'ВНЕ (!) TSL 277

СНЖ БЖІИ (= Q, Synod 992, KB 12/1089, Jeparch 165)] СНЕ БЖЕИ Euch, СНЕ БЖІИ Synod, TSL 277, TSL 747, TSL 771, Jeparch 164

ДАРѠ ѠЦА ТВОЕ^Ѡ (= Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 164)] ИЖЕ ДАРѠ ѠЦА ТВОЕГО TSL 277, ДАРѠМЪ ѠЦА СВОЕГО (!) Jeparch 165

СЪХРАНИВЫИ (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 164, Jeparch 165)] СЪХРАНЕИ Euch

Ѡ БЛЪДА (= Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 165)] Ѡ БЛЪ Jeparch 164

РАДЕНІА (!) ПЛОТИ] ОТЪ РАЖДЕЖЕНИѢ БЛЖДЪНА Euch, Ѡ РАЖЕНИА (!) ПЛОТЬСКАГО Q, Ѡ РАЖЪЖЕНІА ПЛОТЬСКАГО Synod, Synod 992, KB 12/1089, Jeparch 164, Ѡ РАЖЪЖЕНІА ПЛОТНАГО TSL 277, Ѡ РАЖЪЖЕНІА ПЛОТЬСКАГО TSL 747, Jeparch 165, Ѡ РАЖЕНІА ПЛОСКАГО TSL 771

и Ѡ ЗРАКА БЛЪ'НГО (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, Jeparch 164, Jeparch 165)] deest in Euch, KB 12/1089

БЛЪДА (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 164, Jeparch 165)] БЛЖДЪНА Euch

и ОУМЫШЛЕНІА СЛОЖ'НА (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089)] deest in Euch, и Ѡ ПОМЫШЛЕНІА (!) СЛОЖ'НА Jeparch 164, и Ѡ ОУМЫШЛЕНІА СЛОЖНА Jeparch 165

и Ѡ ВЪЗГЛАДАНІА НА НА ЛЮБѠДЪИЦЪ (= Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089)] и ОТЪ ВЪЗЪРЪНИѢ НА НА ОЧЕСЪ ЛЮБѠДЪИЦЪ Euch, и Ѡ ВЪЗЪГЛАДАНИА НА НЮ (!) ЛЮБѠДЪИЦЪ Q, и Ѡ ВОЗЪРЪНІА НА НА ЛЮБѠДЪИЦЪ TSL

771, и (sine ѿ) възгладанїа на на любовдѣиць Jeparch 164, и ѿ възгладанїа на на любовдѣиць Jeparch 165

сѣхрани ма (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089, Jeparch 165)] сѣхрани і ма Euch, сѣхрани гїи и мене TSL 771, сѣхрани ма гїи Jeparch 164

ѿ сї реченый (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 165)] отъ в'сѣхъ реченъихъ Euch, и инѣ (!) Jeparch 164

deest in Jeparch 160, Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 165] еже ѿ Jeparch 164

не гдѣно (!)] въ годинѣ Euch, не оугодно Q, Synod, Synod 992, TSL 277, KB 12/1089, Jeparch 164, Jeparch 165, не оугодны TSL 747, и не оугодно TSL 771

ни оустѣ (= Q, Synod, Synod 992)] на спѣхъ Euch, ни въ оустѣхъ TSL 277, TSL 747, ни ѿспѣху TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 165, ни на ѿспѣ Jeparch 164

спїию (= Euch, Q, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 164, Jeparch 165)] спасенїе Synod, Synod 992

дїи и телеси моемѣ (= Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089)] дїи и тѣлѣ моему TSL 277, Jeparch 165, дїи мои и телеси моемѣ Jeparch 164

и ѿ всего ма настоѣщаго избави сла раба бжїа , імк .] і отъ сего ма настоѣщаго імк избави Euch, и ѿ всего имарекъ настоѣщаго Q, Synod, Synod 992, TSL 771, Jeparch 165, и ѿ всего избави ма імк сего раба настоѣщаго TSL 277, и ѿ все сего імк настоѣщаго избави ма TSL 747, и ѿ всего и імк настоѣщаго KB 12/1089, и ѿ все грѣхъ настоѣщаго раба твоѣ · імк · Jeparch 164

ни срамѣ (= TSL 747)] deest in Euch, ни сраменъ Q, Synod, Synod 992, TSL 771, KB 12/1089, Jeparch 165, ни посрамленъ TSL 277, нїи посрамленъ Jeparch 164

хвалѣ всылаѣ (= Jeparch 164, хвалоу възсылаѣ TSL 277, хвалѣ в'зылаѣ KB 12/1089)] хвалы въздаѣ Euch, хвалу возсилаю Q, Synod, Synod 992, TSL 747, Jeparch 165, хвалоу възсылаемъ ю TSL 771

сѣ вѣцѣмъ и сѣтымъ дхѣмъ (= Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 771)] ѿцю и сїноу і сїноу / Euch, со вѣцѣмъ и сѣтымъ дхѣмъ Q, TSL 747, KB 12/1089, Jeparch 164, Jeparch 165

В' ВЪКЫ ВЪКѠ , АМНІ · — (= Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089)] deest in Euch, в вѣ ÷ Q, в вѣКЫ ВЪКѠ TSL 771, в вѣ . АМНІ Je-
parch 164, · — Jeparch 165 et TSL 771 add.: ГЛА · НІ · ПРѠ ВЪЦРІТ СЯ ГѢ : АМНІ
: + ВЪ ВѣКЫ · БГЪ ТВОИ В СИНѢ В РѠ и РѠ · СТІ · ХВАЛИ ДІЕ МОА ГЛА ВЪСХВАЛЮ
ГЛА ВО ЖИВОТЕ : : МОЕ : +

ROZSAH ZACHOVANÝCH TEXTŮ JEPARCH

Modlitba za čistotu je zachována jednak v podobě kompletní, jednak frag-
mentárně. Text modlitby tvoří úvodní část (část A), která zasahuje až do
textové pasáže [...] БЖДЕ СЪХРАНЕ .: . Navazující jádro modlitby (část B) je
v některých rukopisech označeno jako „Modlitba svatého Řehoře“ (TSL
747, TSL 771) a odpovídá sekvenci ГИ ІВ ХЕ БЖЕ НІШЬ [...] нынѣ и прѣ и в'
ВЪКЫ ВЪКѠ , АМНІ · — v rukopise Jeparch 160 315b 15 – 316a 7.

Důsledkem mechanického poškození Pogodinského rukopisu (Pogod) je
fragmentární zachování textu modlitby (část A). Zkrácený text památky
(část B) je zapsán v rukopise TSL 771.

Nově evidované rukopisy pocházející z Josifo-Volokolamského kláštera
představují podle rozsahu textu znění:

- úplné (A+B) – rukopisy Jeparch 160 a 165,
- fragmentární (B) – rukopis Jeparch 164.

rozsah zachování textu	úplnost textu	označení rukopisů
kompletní text	A+B	Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089, Jeparch 160, Jeparch 165
fragment	A	Pogod
	B	TSL 771, Jeparch 164

OZNAČENÍ MODLITBY V RUKOPISECH JEPARCH

Většina samostatných zápisů modlitby pocházejících z ruského prostředí obsahuje odkaz k autorství Řehoře Velikého. Připsání modlitby papeži Řehoři Velikému je velmi pravděpodobně odrazem povědomí prvních opisovačů o souvislosti s textem Bes, z jehož rukopisu byly na Rusi původně přepsány.⁽²³⁾ Později se stal výskyt „řehořovské“ dedikace výrazem ruské písařské tradice. Uvedený způsob dedikace se vyskytuje buď jako součást názvu modlitby (Jeparch 160, TSL 277, KB 12/1089), nebo jako úvodní text druhé části modlitby (TSL 747, TSL 771). Srov.:

TSL 277

23В 15–17: МЛѢВА СѢГО ГРИГОРІА ПАПЫ РИСКАГО Ѡ ИЗБАВЛЕНІИ БЛОУДА [...]

TSL 747

46ОВ 14–16: МЛѢВА СѢГО ГРИГОРИНА ПАПЫ РИМЪСКАГО ДВОЕСЛОВЦА :

TSL 771

338а 4–5: МЛѢВА СѢГО ГРИГОРИНА ПАПЫ РИМЬСКІА : — ЕГДА СѢЖАЕТ БЛѢНЫИ ПОМЫЛЪ :

KB 12/1089

141b 23 – 142a 1: МН СѢГО ГРИГОРІА ПАПЫ РИМЬСКІА Ѡ ИЗБАВЛЕНІИ БЛѢДА [...]

JEPARCH 160

315b 2–4: МН . СѢГѠ ГРИГОРІА ПАПЫ РИСКІ . Ѡ ИЗБАВЛЕНІИ БЛѢДА [...]

Označení modlitby v rukopise Jeparch 164 je velmi pravděpodobně důsledkem úpravy (záměny, dopsání) se snahou charakterizovat funkci modlitby. Srov.: Jeparch 164 522a 4: МН . НА ВСѦ ДНЬ . Ѡ ИЗБАВЛѢ[И] БЛОУ . [...]

23 Čajka (2013: 51). Na uvedenou souvislost poukázal v případě rukopisu TSL 747 A. I. Sobolevský, viz Sobolevskij (1906: 13), Sobolevskij (1910: 104).

Zvláštní případ představuje znění rukopisu Jeparch 165, které vykazuje jisté textové spojitosti s rukopisem TSL 747.

Oproti skupině zápisů, které považujeme za původnější (TSL 277, KB 12/1085, Jeparch 160), obsahují rukopisy TSL 747 a Jeparch 165 dva diferenční jevy:

- a) počátek modlitby (část A) není opatřen odkazem k autorství Řehoře Velikého,
- b) navazující část B je v obou rukopisech zřetelně vymezena.

a) TSL 747 460a 16–17: мѡтѡва . ѡ избавленіи бл҃гѡуда [...].

Jeparch 165 277a 21: мѡтѡ ѡ избавленіи бл҃гѡуда [...].

b) TSL 747 460b 14–16: мѡтѡва сѣго григоріа папы римскаго двоесловаца : —
Jeparch 165 277b 12: мѡтѡва (!)

Způsob označení užitého v rukopisech TSL 747 a Jeparch 165 signalizuje jeho odvozenost ze znění zachovaného v rukopisech TSL 277, KB 12/1089 a Jeparch 160. Výskyt zápisu мѡтѡва v rukopise Jeparch 165 velmi pravděpodobně reflektuje zkrácení „řehořovské“ dedikace, které bylo provedeno nejpozději při posledním opisu. Dále je také dokladem, že někteří ruští písaři původní souvislý text modlitby segmentovali na dvě části (či přímo na dvě modlitby?). Totožným způsobem strukturuje text i rukopis TSL 747.

V rukopisech Jeparch 165, TSL 747 (a také TSL 277) následuje po textu *Modlitby za čistotu* krátká modlitba označená jako *Молитва, егда стужает блудный помысл* s incipitem: Хѣ мои сѣтелю (Бже сѣтелю мои TSL 747) , тебе послушашаѡ мора и вѣтры Jeparch 165 278a 5–23, TSL 747 461b 1 – 462a 8, TSL 277 24b 9 – 25a 14. Ukazuje se, že alespoň v části východoslovanské tradice byla *Modlitba za čistotu* tradována spolu s uvedenou modlitbou. Je tak velmi pravděpodobné, že dosud méně průhledný název zachovaný v rukopise TSL 771 338a 4–5 мѡтѡва сѣго григоріа папы римска : — егда стѡждает бл҃дныи помыслъ : představuje kontaminovanou podobu označení, které vzniklo v souvislosti s původně navazujícím textem *Молитва, егда стужает блудный помысл*.

PŘÍSLUŠNOST ZNĚNÍ MODLITEB JEPARCH

K RUSKÉ TRADICI TEXTU

Pro snazší orientaci uvádíme v části různocnění odkaz na místo textu v rukopisu Jeparch 160, Jeparch 164 a Jeparch 165. V jiných případech nejsou odkazy uvedeny, neboť dané rukopisy již byly edičně zpracovány.

Zaměřujeme se na textologicky relevantní rozdíly mezi zněním ruských textových zachování a Euch. Eventuální dílčí difference (zejména slovosledné a morfologické) mezi zněním ruských rukopisů ponecháváme obvykle stranou.

1. и в сѣхраниеніи зѣака бѣдѣна Jeparch 160 315b 5–6, Jeparch 165 277b 1–2, Q, Synod, Synod 992, KB 12/1089, в сѣхраниеніи зѣака бѣдѣнаго Pogod, и в сѣхраниеніи ѡ зѣака бѣдѣнаго TSL 277, TSL 747
×
и о сѣхраниеніи вѣсего бѣдѣна Euch
2. пріѣтїи всако дѣра сѣсна Jeparch 160 315b 6–7, Jeparch 165 277b 3–4, в приѣтїи сѣсна дароу всакого Pogod, в приѣтїи сѣснаго дароу всакого Q, TSL 277, KB 12/1089, в приѣтїи сѣстѣльнаго дароу всакого TSL 747, ѡ приѣтїа спасенаго дароу всакого Synod, Synod 992
×
о приѣтѣи вѣсего друга сѣсна Euch
3. и ѡ помышленіа слѣна Jeparch 160 315b 7–8, Jeparch 165 277b 2–3, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089
×
deest in Euch
4. ѡчи срѣца своѣ Jeparch 160 315b 13, Jeparch 165 277b 10, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089
×
очи срѣца си Euch

5. єдиноѣрѣныи Jeparch 160 315b 16, Jeparch 164 522a 5, Jeparch 165 277b 13, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, єдиноѣрѣне (!) TSL 277
×
єдиночады Euch
6. раженїа (!) плоти Jeparch 160 315b 18–19, ѿ ражѣженїа плѣскаго Jeparch 164 522a 7–8, Synod, Synod 992, KB 12/1089, ѿ ражѣженїа плѣскаго Jeparch 165 277b 16, TSL 747, ѿ ражениа (!) плотьскаго Q, ѿ ражѣженїа плѣтнаго TSL 277, ѿ ражженїа плѣскаго TSL 771
×
отъ раждежениѣ бл҃гдѣна Euch
7. ѿ помышленїа бл҃гдѣна Jeparch 160 315b 20, Jeparch 164 522a 9–10, Jeparch 165 277b 17–18, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089
×
отъ помышлениѣ бл҃гдѣна Euch
8. и оумышленїа сложѣна Jeparch 160 315b 21, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, и ѿ помышленїа (!) слѣна Jeparch 164 522a 10, и ѿ оумышленїа сложна Jeparch 165 277b 18
×
deest in Euch
9. ѿ сї реченыи Jeparch 160 315b 23–24, Jeparch 165 277b 20, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, и инѣ (!) Jeparch 164 522a 12
×
отъ вѣсѣхъ реченѣихъ Euch

10. не Ѹгѡно Jeparch 164 522a 13, Jeparch 165 277b 21, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, KB 12/1089, не оугодныѣ TSL 747, и не оугодно TSL 771, не гѡно (!) Jeparch 160 315b 24
×
вѣ годинѣ Euch
11. ни оуспѣ Jeparch 160 316a 1, Q, Synod, Synod 992, ни оуспѣхѡу Jeparch 165 277b 21–22, TSL 771, KB 12/1089, ни на Ѹспѣ Jeparch 164 522a 14, ни вѣ оуспѣхѣ TSL 227, TSL 747
×
на спѣхѣ Euch
12. ни срамлѣ Jeparch 160 316a 4–5, TSL 747, ни сраменѣ Jeparch 165 278a 2–3, Q, Synod, Synod 992, TSL 771, KB 12/1089, нѣ посрамленѣ Jeparch 164 522a 17, ни посрамленѣ TSL 277
×
deest in Euch
13. хвалѣ всылаѣ Jeparch 160 316a 5, Jeparch 164 522a 18, TSL 277, KB 12/1089, хвалоу всылаю Jeparch 165 278a 3, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, хвалоу възсылаемѣ ю TSL 771
×
хвалѣ въздаѣ Euch
14. сѣ вѣемѣ и сѣымѣ дѣомѣ Jeparch 160 316a 6, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 771, сѣ оѣемѣ и сѣ сѣымѣ дѣѡм Jeparch 164 522a 18–19, Jeparch 165 278a 3–4, Q, TSL 747, KB 12/1089
×
ѡцю и сѣоу і сѣоуѡу ꙗ Euch
15. вѣ вѣкы вѣкѡ , амѣ · — Jeparch 160 316a 7, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089, в вѣ ÷ Q, в вѣкы вѣкѡ TSL 771, в вѣ .
аминѣ Jeparch 164 522a 19–20, : — Jeparch 165 278a 4

×

deest in Euch

Uvedená různočtení dokládají dvojí textovou tradici *Modlitby za čistotu* zachovanou v rukopise Euch a v rukopisech ruské provenience. Textové varianty rukopisů Jeparch 160, Jeparch 164 a Jeparch 165 jsou součástí shodných či velmi blízkých znění ruských rukopisů. Ze srovnání vyplývá, že znění rukopisů Jeparch 160, Jeparch 164 a Jeparch 165 jsou součástí ruské textové tradice památky.

SPECIFICKÉ DOKLADY

Z textologického hlediska vykazují nově evidované rukopisy *Modlitby za čistotu* zajímavé shody. Relativní blízkost znění Jeparch 160 a Jeparch 165 dokládají ty společné textové jevy, které se však již v jiných případech nevyskytují. Uvedená místa představují textové inovace vzniklé v ruském prostředí.

1. или раз'горѣ са оудъ плѣныи на блѣ Jeparch 160 315b 9–10,
ли разгорит са оудъ плѣныи на блѣ Jeparch 165 277b 5–6

×

или разгоритъ са оудъ плѣтъ на плѣтъ Pogod, или разгоритъ са оудъ плѣныи на плѣтъ Q, Synod, Synod 992, TSL 277, или разгоритъ са оудъ плѣныи на плѣныи TSL 747, или раз'горит са оу плѣныи на плѣ KB 12/1089

×

ли разоритъ са (!) емоу плѣтънаа плѣтъ Euch

2. да бѣдѣ съхранѣ Jeparch 160 315b 14–15, Jeparch 165 277b 11–12

×

бѣдетъ съхраненъ Euch, Pogod, Q, TSL 277, KB 12/1089, и боудетъ сохраненъ Synod, Synod 992, om. TSL 747

Dále bychom poukázali na úpravu textu (předložka *отъ*), která je specifikem rukopisů Jeparch 164 a Jeparch 165, srov.:

1. и ѿ помышленїа (!) слѡна Jeparch 164 522a 10, и ѿ оумышленїа сложна Jeparch 165 277b 18
×
и оумышленїа слож'на Jeparch 160 315b 21, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089
×
deest in Euch

Další inovace zasahující text modlitby jsou již doloženy pouze v jednom z rukopisů.

Ojedinělou skladebnou odchylku lze nalézt v rukopisu Jeparch 160, srov.:

1. и ѿ прїатїи всако дара сїєна и ѿ помышленїа слѡна Jeparch 160 315b 6–8
×
ї ѿ помышленїа сложна и ѿ приатїи всакого дара сїєнаго Jeparch 165 277b 2–4, Euch, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089
2. и ѿ всего ма на стоѡщаї из'бави слад раба бжїа, імк . Jeparch 160 316a 2–4
×
и ѿ все грѣх^ настоѡщаго раба твоє · імк · Jeparch 164 522a 15–16, и ѿ всего імк настоѡщаго Jeparch 165 278a 1–2, Q, Synod, Synod 992, TSL 771, и ѿ всего избави ма імк сего раба настоѡщаго TSL 277, и ѿ все сего імк настоѡщаго избави ма TSL 747, и ѿ всего и імк настоѡщаго KB 12/1089, и отъ сего ма настоѡщаго імк избави Euch
3. еже є не ѡгѡно сїни твоєи Jeparch 164 522a 13
×
не оуѡно сїни твоєи Jeparch 165 277b 21, Jeparch 160 315b 24, Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089
4. даромъ ѿца своего (!) Jeparch 165 277b 14
×
дарѡ ѿца твоє Jeparch 160 315b 17, Jeparch 164 522a 6, Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089, иже дарѡ ѿца твоего TSL 227

5. МЛѢВЫ СІА (!) Jeparch 165 277b 11

×

МЛѢВЪ СІЮ Jeparch 160 315b 14, Euch, TSL 747, KB 12/1089, СІЮ
МОЛИТВОУ Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277

V rukopise Jeparch 165 odkazoval autor uvedené sekvence nejspíše ke dvěma částem kompletní modlitby. Nelze také zcela vyloučit, že části původně souvislého textu interpretoval jako modlitby dvě.

ZÁVĚR

Modlitba za čistotu je zachována ve dvou textových tradicích – staroslověnské a ruské. Obě vývojové linie vycházejí ze společného archetypu, nejspíše velkomoravského původu. Součástí východoslovanské tradice textu modlitby jsou jednak zápisy zachované v rukopisech *Besěd na evangelie*, jednak zápisy zařazené samostatně do sborníků různého typu.

Výsledky textologické analýzy zařazují představený materiál tří rukopisných záznamů (Jeparch 160, Jeparch 164, Jeparch 165) do východoslovanské textové tradice *Modlitby za čistotu*. Úplná znění památky zachycují rukopisy Jeparch 160 a Jeparch 165. Rukopis Jeparch 164 uvádí znění modlitby v podobě fragmentární. Všechna nově editovaná znění patří do skupiny samostatných zápisů modlitby ve sbornících ruské provenience (TSL 227, TSL 747, TSL 771, KB 12/1089).

PhDr. František Čajka, Ph.D.
Slovanský ústav AV ČR, v.v.i.
Valentinská 1, 110 00 Praha 1
cajka@slu.cas.cz

LITERATURA

ČAJKA, František

2013 „Molitva o izbavlennii otъ bluda v církevněslovanských rukopisech Trojicko-sergijevské lávry“; *Slavia* 82, č. 1–2, s. 43–52

2018a „Glosa v rukopise Chil 442 (fol. 565a) a její vztah k Besědám Řehoře Velikého“; in P. Malčík (ed.), *Vesper Slavicus. Sborník k nedožitým devadesátinám prof. Radoslava Večerky* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 87–96

2018b „Molitva i izbavlennii ot bluda v rukopisu KB 12/1089“; *Konstantínove listy* 11, č. 1, s. 105–118

DYKSTRA, Tom E.

2006 *Russian monastic culture. „Josephism“ and the Iosifo-Volokolamsk Monastery, 1479–1607* (München: Verlag Otto Sagner)

KONZAL, Václav

2005 *Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českokírkevněslovanském překladu, Díl první (Sancti Gregorii Magni pontificis XL homiliarum in Evangelia. In versione bohemo-slavonica, pars prima). Homilie I–XXIV* (Praha: Slovanský ústav AV ČR – Euroslavica)

KONZAL, Václav – ČAJKA, František

2006 *Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českokírkevněslovanském překladu, Díl druhý (Sancti Gregorii Magni pontificis XL homiliarum in Evangelia. In versione bohemo-slavonica, pars altera). Homilie XXV–XL* (Praha: Slovanský ústav AV ČR – Euroslavica)

MAREŠ, František Václav

1963 „Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova)“; *Slavia* 32, č. 3, s. 417–451

1979 *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin. With an outline of Czech Church Slavonic language and literature and with a selected bibliography* (München: Wilhelm Fink Verlag)

2000a „Církevněslovanské písemnictví v Čechách“; in E. Bláhová – J. Vintr (eds.), *Cyrlometodějská tradice a slavistika* (Praha: Torst), s. 256–327

2000b „Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova)“; in E. Bláhová – J. Vintr (eds.), *Cyrlometodějská tradice a slavistika* (Praha: Torst), s. 368–402

MIGNE, Jacques Paul (ed.)

1849 *Patrologiae cursus completus, series prima*. Tomus 76 (Parisiis), col. 1071–1312

NAHTIGAL, Rajko (ed.)

1941 *Euchologium sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. I. del. Fotografski posnetek* (Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti)

1942 *Euchologium sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. II. del. Tekst s komentarjem. S prilogo posnetka prvega lista odlomka sinajskega služebnika* (Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti)

REINHART, Johannes

1980 „Methodisches zu den lexikalischen Bohemismen im Tschechisch-Kirchenslavischen am Beispiel der Homilien Gregors des Großen“, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 26, s. 46–102

2000 „Die Textologie der kirchenslavischen Übersetzung der Evangelienhomilien Gregors des Grossen“; in Ch. Voss – H. Warkentin – E. Weiher (eds.), *Abhandlungen zu den grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Kodikologische, miszellenologische und textologische Untersuchungen*. Band 1 (Freiburg i. Br.: Weiher), s. 245–295

VEPŘEK, Miroslav

2014 „Staroslověnské paraliturgické památky velkomoravského a českého původu“; in P. Kouřil et al. (eds.), *Cyrlometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu* (Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR, Brno, v.v.i.), s. 268–271

2015 „Prefix *(j)ъz- as a Component of Lexical Bohemisms in Church Slavonic?“, in I. Janyšková – H. Karlíková (eds.), *Etymological research into Old Church Slavonic. Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2014, 9–11 September 2014, Brno* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 423–430

WEIHER, Eckhard et al. (eds.)

1998 *Die Großen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Uspenskij spisok, 1.–11. März* (Беликие Минеи четыи митрополита Макария. Успенский список. 1–11 марта) (Freiburg i. Br.: Weiher)

АЛЕКСЕЕВ, А. И. et al.

2011 „ИОСИФОВ ВОЛОКОЛАМСКИЙ (ВОЛОЦКИЙ) В ЧЕСТЬ УСПЕНИЯ ПРЕСВЯТОЙ БОГОРОДИЦЫ МОНАСТЫРЬ“; in патриарх Московский и всея Руси Кирилл (ред.), *Православная Энциклопедия*. Т. 26 (Москва: Православная энциклопедия), s. 91–122. Dostupné též na: <http://www.pravenc.ru/text/673721.html> [cit. dne 12. 4. 2020]

ПРОТАСЬЕВА, Т. Н. – ЩЕПКИНА, М. В.

1958 *Сокровища древней письменности и старой печати. Обзор рукописей русских, славянских, греческих, а также книг старой печати Государственного исторического музея*. Ред. М. Н. Тихомиров (Москва: Советская Россия)

ДМИТРИЕВА, Р. П.

1991 „Иосифо-Волоколамский монастырь как центр книжности“; in Д. С. Лихачев (отв. ред.), *Книжные центры Древней Руси. Иосифо-Волоколамский монастырь как центр книжности* (Ленинград: Наука 1991), s. 3–15

ДИАНОВА, Т. В. – КОСТЮХИНА Л. М.

1991 „Рукописные книги Иосифо-Волоколамской библиотеки (по материалам Отдела рукописей Государственного Исторического музея)“; *Книжные центры Древней Руси. Иосифо-Волоколамский монастырь как центр книжности*; in Д. С. Лихачев (отв. ред.), *Книжные центры Древней Руси. Иосифо-Волоколамский монастырь как центр книжности* (Ленинград: Наука 1991), s. 100–121

ДИАНОВА, Т. В. – КОСТЮХИНА Л. М. – ПОЗДДЕЕВА, И. В.

1991 „Описание рукописей библиотеки Иосифо-Волоколамского монастыря из Епархиального собрания ГИМ“; in Д. С. Лихачев (отв. ред.), *Книжные центры Древней Руси. Иосифо-Волоколамский монастырь как центр книжности* (Ленинград: Наука 1991), s. 122–414

МОРОЗОВА, Е. И.

2016 „Три лицевые рукописи из Иосифо-Волоколамского монастыря (ГИМ. Епарх. 81; РНБ. Q.I.19; РГБ. Ф. 113. Вол. № 79). К проблеме интерпретации «дионисиевского стиля»“, *Вестник ПСТГУ. Серия V: Вопросы истории и теории христианского искусства* 23, ч. 3, s. 22–35

СОБОЛЕВСКИЙ, А. И.

1900 „Церковно-славянские тексты моравского происхождения“, *Русский Филологический Вестник* 43, ч. 1–2, s. 150–217

1906 „К хронологии древнейших церковно-славянских памятников“, *Известия Отделения Русского Языка и Словесности Императорской Академии Наук* 11, ч. 2, s. 1–19

1910 *Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии* (Санктпетербург: Типография Императорской Академии наук)

STAROČESKÝ, STAROSLOVANSKÝ A STAROSLOVĚNSKÝ K VÝZNAMOVÝM POLÍM TŘÍ ADJEKTIV

JAROSLAV DAVID

OLD-CZECH, OLD-SLAVIC, AND OLD-CHURCH-SLAVIC – ON THE SEMANTIC FIELDS OF THREE ADJECTIVES

The goal of the study is to examine the semantics of adjectives *staročeský* [old-Czech], *staroslovanský* [old-Slavic], and *staroslověnský* [old-Church-Slavic]. The analysis is based on their collocations in the Czech National Corpus data, specifically in the synchronic written corpus SYN, version 8; there, their appearances are compared in the fiction, academic, and opinion journalism subcorpora. The adjectives are used in two basic meanings – they refer to the linguistic-literary facts and to the cultural-historical ones. The adjectives *staroslovanský* and *staroslověnský*, regarding the world of Old Slavs and the old-Church-Slavic language, are the most semantically transparent. In case of the adjective *staročeský*, a reference to the events, cuisine, and food is the striking feature, mostly in opinion-journalism texts; it reflects the usage of the adjective in marketing texts with a semantic shift to 'having a good quality, traditional'.

Keywords: collocation analysis, corpus, old-Czech, old-Slavic, old-Church-Slavic, personal names

1 ÚVOD

V roce 1890 vyšel v *Národních listech* článek „Naše beletristické časopisy“ mladého radikálního publicisty Huberta Gordona Schauera, v němž se zamýšlel nad stavem a tématy české literatury. Velmi ostře se v něm vymezil vůči realistické historické próze, která si libovala v líčení a popisu dobových reálií: „[...] už známe mnohem líp nežli Dalimil a Veleslavín, jakou naši předkové měli kuchyň, jak se ženili a vdávali a jak hráli v karty. To vše jsou moc zajímavé věci; ale když člověk vezme do ruky kterýkoli časopis, kterékoli číslo jeho, a tam se neustále dovídá toho, co starší Čechové dělali, věru, že se

mu musí namanout otázka, zdali mladí Čechové něco dovedou dělat, mimo psát a číst, co dělali staří“ (Schauer 1917: 204–205). Zatímco Schauer se vůči „kultu“ staročesství vymezoval negativně, další dva pozdější příklady ukazují pozitivní hodnocení spojené s adjektivem *staročeský*. V novele Josefa Škvoreckého *Lvíče*, která vyšla na konci šedesátých let 20. století, se adjektivum *staročeský* vyskytuje dvakrát. Oči slečny Stříbrné vypravěč charakterizuje jako „staročeské a pomněnkové“, dívka Věra pak vlepí muži, který ji obtěžoval, „po kratší úvaze staročeskou facku“ (Škvorecký 1969: 39, 42). Přesuneme-li se z literárního textu do současného veřejného prostoru, pak se např. při procházce mezi stánky vánočních či velikonočních trhů setkáme s nejrůznějšími produkty, zejména potravinami, které se zaštiťují adjektivem *staročeský* – od punče, cukroví, přes trdelník až po gyros a hamburger.

V následujícím textu se zabýváme sémantickou analýzou tří složených adjektiv, a to *staročeský*, *staroslovanský* a *staroslověnský*. Na základě materiálu Českého národního korpusu se zaměřujeme na jejich současné vnímání prostřednictvím kolokační analýzy (k využití kolokační analýzy v sémantice a lexikografii přehledově např. Krishnamurthy 2009, Gries 2013, Geeraerts 2019: 175–182); v rámci podtématu se zabýváme antroponymy, která jsou v analyzovaném materiálu hodnocena jako „staročeská“. Východiskem analýzy jsou významy, které uvádějí základní výkladové slovníky moderní češtiny – Vášův a Trávníčkův *Slovník jazyka českého* (dále jako *SJČ*), *Příruční slovník jazyka českého* (*PSJČ*), *Slovník spisovného jazyka českého* (*SSJČ*) a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (*SSČ*, první vydání 1978 a poslední verze dostupná v *Internetové jazykové příručce*); přihlížíme rovněž k Jungmannovu *Slovníku česko-německému* (1838) a Kottovu *Česko-německému slovníku* (1882).

1.1 KOLOKAČNÍ ANALÝZA VÝRAZŮ STAROČESKÝ, STAROSLOVANSKÝ A STAROSLOVĚNSKÝ

Kolokační analýza sledovaných adjektiv vychází z dat Českého národního korpusu, konkrétně korpusu SYN, verze 8 (*SYN v8*; Křen et al. 2019). Vyhledávali jsme kolokace lemmatu *staročeský*, *staroslovanský* a *staroslověnský* v rozsahu -2/+2. Zaměřovali jsme se pouze na kolokace se substantivy,

přičemž jsme sledovali odděleně výskyty v beletrii, oborové literatuře (odborných textech) a publicistice. Kolokace jsme vzhledem k většinou nízké frekvenci řadili sestupně dle hodnoty T-score (tabulky 1–9); T-score je asociační míra odrážející kolokace nenáhodné, pravidelné a ustálené. Jsme si vědomi toho, že zvolená asociační míra, na rozdíl od MI-score nebo v současnosti preferované logDice, dává velkou váhu frekventovaným kolokátům na úkor kolokátů řidších (Cvrček 2019). V tabulkách vždy uvádíme prvních 15 kolokací s nejvyšší hodnotou T-score, s výjimkou tabulky 3, do níž jsme zařadili i nejsilnější kolokaci s adjektivem (*tradiční*, viz část 2.1), a tabulek 4 a 7, kde korpusová data poskytla ve sledovaných kolokacích pouze 13 a 12 různých lemmat. Vzhledem k množství kolokací se v materiálu objevily výrazy, které sice na první pohled korespondují s nastíněnými tendencemi, ale při detailním pohledu jsme je v závěrech analýzy nezohlednili. Jedná se o kolokace *staročeský* + *hospoda* (tabulka 2) a *staroslovanský* + *medovina*, *salám* (tabulka 5). V prvním případě z 12 výskytů devět odkazuje k vlastnímu jménu (*Staročeská hospoda* v Řisutech, okr. Kladno), dva se týkají staročeského apelativa *hospoda* ‚pán, pán čeledi a dětí, hospodář‘ (Gebauer 1903: 469) a pouze jeden se váže k apelinu *hospoda* ‚hostinec‘ („A co se týká prostoru, tak jsem se nechtěl orientovat pouze na Čechy a Moravu, protože staročeských hospod a restaurací je myslím po Praze už dost“ – časopis *Obchod & finance* 2011). V druhém případě jde o dva výskyty ve výčtu názvů potravin s přívlastky – vedle sebe se ocitly názvy výrobků *Písecký gothajský salám* a *Staroslovanská medovina* (všechny výskyty spojení se týkají názvu výrobku *Staroslovanská medovina*).

2 SÉMANTIKA VÝRAZŮ *STAROČESKÝ*, *STAROSLOVANSKÝ* A *STAROSLOVĚNSKÝ*

2.1 SÉMANTIKA VÝRAZU *STAROČESKÝ*

Východiskem následující analýzy je rozbor významů, které výrazu *staročeský* přiřazují klíčové výkladové slovníky nové češtiny. Všechny čtyři výkladové slovníky češtiny, tedy *SJČ*, *PSJČ*, *SSJČ* i *SSČ* se shodují na třech významech, které můžeme zjednodušeně označit jako 1) lingvisticko-literární, 2) politický

a 3) kulturně-historický; Jungmannův *Slovník* uvádí pouze jeden význam, a to „starobylym Čechům vlastní“ (Jungmann 1838: 286), viz též Kott 1882: 631.

První význam je značně neostrý a neurčitý, jak ukazuje rovněž slovníková definice: „týkající se starého českého jazyka n. písemnictví, zejm. 14. stol.“ (PSJČ), zatímco SSJČ i SSČ: „staročeský jazyk (do konce 15. století)“; SJČ konkrétní časové určení či ohraničení neuvádí. O sporech a diskuzích o časovém vymezení staré češtiny jsme již pojednali jinde (David – Davidová Glogarová – Klemensová 2020, viz též Kosek 2016). Zde stojí za připomenutí fakt, že i v rámci celé periody předcházející nové češtině – tedy cca do poslední čtvrtiny 18. století (Kosek 2016) –, jež je zpravidla obecně označována jako *stará čeština*, lze na základě svědectví dobových pramenů vydělit minimálně dvě období – etapu předcházející období baroka a etapu předhusitskou – vnímaná z perspektivy následující periody jako „stará čeština“ (podrobněji k tématu David – Davidová Glogarová – Klemensová 2020: 114–115).

Druhý slovníkový význam adjektiva *staročeský* odkazující k politické orientaci („související se staročeskou stranou“) je dnes vnímán jako historismus. Žurnalistické označení *staročeši* pro Národní stranu vzniklo jako reakce na pojmenování její liberální frakce, oponentů Františka Palackého a Josefa Ladislava Riegra, výrazem *mladočeši* (*Jungčechen*, *Jung-Czechen*) v první polovině šedesátých let 19. století (Borovička – Kaše – Kučera – Bělina 2012: 66, 117).

Třetí význam je kulturně-historický, tedy „mající vztah k starým Čechům, zvl. pocházející od starých Čechů, vlastní starým Čechům“ (PSJČ), „po způsobu starých Čechů“ (SSJČ).

V Českém národním korpusu jsme sledovali kolokace výrazu *staročeský* v rozsahu -2/+2 (tabulky 1–3). Významové okruhy adjektiva *staročeský* lze rozdělit na dva vyhraněné typy a jeden typ přechodový. V beletristických textech převládá významová složka lingvisticko-literární (např. *památka*, *rukopis*, *přísloví*) a kulturně-historická (*strana*, *věrnost*, *furiantství*). Přechod mezi beletrií a publicistikou představují texty oborové literatury s tématy lingvisticko-literárními (*slovník*, *památka*, *slovo*, *text*) a kulturně-historickými (*tradice*, *památka*), přičemž v rámci druhé skupiny se výrazně vyděluje podtéma gastronomie (např. *kuchyň*, *hospoda*, *recept*), jež bude hrát klíčovou roli v posledním typu textů, tedy v publicistice.

Jak již bylo naznačeno, nejvyhraněnější typ představují kolokace v publicistických textech, v nichž lingvisticko-literární rozměr významu není reflektován a naopak je zde zastoupen pouze okruh kulturně-historický, ovšem redukovaný na dva podtypy: 1) festivity, tradice (*jarmark, trh, Vánoce, pout'*) a 2) gastronomie (*kuchyň, zabijačka, specialita, jídlo*). Interpretací může být právě v případě označení akcí a produktů snaha zdůraznit jejich dlouholetou tradici, a tedy i vyšší kvalitu. Potvrzuje to nejen fakt, že se výraz nikde nevyskytuje ve spojení s negativním významem, ale i kolokační analýza. Adjektivum *staročeský* tvoří nejsilnější adjektivní kolokaci s výrazem *tradiční*, jedná se současně o jeho třetí nejsilnější kolokaci s plnovýznamovým slovem vůbec (tabulka 3), srov. např. *tradiční staročeský jarmark, tradiční staročeská zabijačka, tradiční staročeské jídlo*.

Tabulka 1 Lemma staročeský, SYN v8, beletrie				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
strana	10	7,48	3,15	-3,64
památka	9	10,23	3	-0,89
rukopis	4	12,21	2	1,09
přísluví	3	13,34	1,73	2,21
věrnost	3	12,87	1,73	1,74
furiantství	2	17,27	1,41	6,04
pravost	2	13,58	1,41	2,45
píseň	2	8,43	1,41	-2,69
jméno	2	6,84	1,40	-4,28
jedovina	1	24,53	1	8,73
Verborum	1	24,53	1	8,73
retrográd	1	24,53	1	8,73
Ázie	1	21,80	1	8,45
lepenice	1	17,51	1	6,14
povijan	1	17,11	1	5,80

Tabulka 2 Lemma staročeský, SYN v8, oborová literatura				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
kuchyň	43	9,72	6,55	2,08
slovník	33	11,89	5,74	4,24
památka	21	7,96	4,56	0,33
jarmark	18	10,16	4,24	2,52
slovo	18	6,26	4,19	-1,37
strana	18	4,84	4,10	-2,79
text	13	7,32	3,58	-0,31
příslolí	12	11,84	3,46	4,16
hospoda	12	8,32	3,45	0,69
tradice	12	7,28	3,44	-0,35
překlad	11	9,14	3,31	1,51
recept	11	8,37	3,31	0,73
název	11	6,19	3,27	-1,44
jídlo	10	6,96	3,14	-0,67
výraz	9	8,31	2,99	0,68

Tabulka 3 Lemma staročeský, SYN v8, publicistika				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
jarmark	2858	12,43	53,45	9,50
máj	2313	12,38	48,09	9,39
tradiční	1220	7,88	34,78	5,26
trh	1149	7,06	33,64	4,44
Vánoce	985	9,09	31,33	6,39
kuchyň	978	9,18	31,22	6,48
tradice	748	8,20	27,26	5,54
pouť	596	9,51	24,38	6,70
zvyk	523	9,21	22,83	6,41
řemeslo	517	9,27	22,70	6,46
jméno	509	6,30	22,27	3,68

Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
rychta	492	13,22	22,18	8,75
zabijačka	483	12,28	21,97	8,41
specialita	464	9,94	21,52	6,98
jídlo	378	7,16	19,31	4,50
bál	340	10,48	18,43	7,23

2.2 KOLOKACE VÝRAZU *STAROSLOVANSKÝ*

Výkladové slovníky nové češtiny spojují výraz *staroslovanský* se světem starých Slovanů, např. „pocházející od starých Slovanů, vlastní starým Slovanům“ (PSJČ), „týkající se starých Slovanů“ (SSJČ), resp. uvádějí zastarávající synonymní význam ‚staroslověnský‘. Výraz *staroslovanský*, stejně jako *staroslověnský*, se v Jungmannově *Slovníku* nevyskytuje; Kott je zná, u výrazu *staroslověnský* uvádí jako synonymum *starobulharský* (Kott 1882: 632; 1893: 771; ke genezi termínu pro nejstarší slovanský spisovný jazyk viz Hansack – Večerka 2016: 1753).

Všechny tři analyzované skupiny textů v *SYN* v8 ukazují lingvistickou (*jazyk, slovo*) a zejména převládající kulturně-historickou složku významu, s důrazem na svět náboženství a rituálů jak v beletrii, tak v oborové literatuře a publicistice (*Svarog, kněžka, kletba, dědek, domácí bůžek; bůh, pohřebiště, bohyně*; tabulky 4–6). Jediným výrazem z oblasti gastronomie (ke kolokacím *staroslovanský + medovina, salám* viz část 1.1), který zdánlivě narušuje jejich absenci, je *hodokvas*. V tomto případě se ale jedná o metaforické a ironické použití ve významu ‚hostina, kde se tráví pozvání hosté‘; oba doklady (v originále *uczta prastłowińska*) se vyskytují v překladu esejů Czesława Miłosze *Zotročený duch*. Uvedené kolokace můžeme tedy interpretovat jako určité mystické vnímání světa starých Slovanů, zatímco svět starých Čechů je prezentován více materiálně (viz část 2.1). Protiklad prezentace světa starých Slovanů vůči materiálnímu světu starých Čechů možná souvisí i s vnímáním adjektiv *český* a *slovanský* – co je české, resp. staročeské, je nám uživatelům bližší, týká se nás jako Čechů a našich předků. Kdežto slovanské a staroslovanské je nám vzdálenější,

zahrnuje i další Slovary, a nehodí se tolik pro označení materiálních statků (zejména jídla a nápojů) jako adjektivum *staročeský*⁽¹⁾.

Tabulka 4 Lemma staroslovanský, SYN v8, beletrie				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
kašubština	1	24,12	1	9,51
brebentění	1	20,81	1	6,45
Svarog ⁽²⁾	1	20,10	1	5,75
bazilišek	1	19,03	1	4,69
kněžka	1	17,67	1	3,34
kletba	1	16,23	1	1,90
dědek	1	15,59	1	1,26
plaz	1	15,26	1	0,93
mrav	1	15,20	1	0,88
dějiny	1	11,07	1	-3,26
praxe	1	10,59	1	-3,73
jazyk	1	10,47	1	-3,86
pokus	1	10,32	1	-4

Tabulka 5 Lemma staroslovanský, SYN v8, oborová literatura				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
záduha ⁽³⁾	8	20,84	2,83	9,60
medovina	6	14,39	2,45	3,62
pohřebiště	4	13,63	2	2,86
jazyk	4	8,90	2	-1,86
období	4	7,76	1,99	-3
hradiště	3	13,09	1,73	2,32

1 Za tuto úvahu děkuji autorce/autorovi jednoho z anonymních recenzních posudků.

2 *Svarog* = staroslovanský bůh, otec slunce a ohně (OSN 1906: 411).

3 *Záduha* = institut společného vlastnictví majetku několika rodinami spojenými pokrevním příbuzenstvím (OSN 1908: 365).

Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
kultura	3	7,79	1,72	-2,97
otázka	3	6,83	1,72	-3,93
doba	3	5,08	1,68	-5,68
hodokvas	2	15,63	1,41	4,81
osídlení	2	12,19	1,41	1,43
salám	2	11,94	1,41	1,17
bohoslužba	2	11,13	1,41	0,37
povídka	2	10,24	1,41	-0,52
mše	2	9,79	1,41	-0,97

Tabulka 6 Lemma staroslovanský, SYN v8, publicistika				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
jméno	98	8,56	9,87	1,33
hradiště	77	14,24	8,78	6,93
bůh	51	9,84	7,13	2,61
slovo	48	7,27	6,88	0,05
původ	36	9,52	5,99	2,29
sídliště	24	8,74	4,89	1,51
pohřebiště	23	12,62	4,80	5,31
jazyk	22	7,82	4,67	0,60
chýše	21	13,61	4,58	6,21
zvyk	19	9,06	4,35	1,83
základ	18	6,49	4,20	-0,74
osídlení	17	11,75	4,12	4,46
bohyně	15	11,83	3,87	4,53
pěvec	15	11,23	3,87	3,96
název	15	6,23	3,82	-0,99

2.3 KOLOKACE VÝRAZU STAROSLOVĚNSKÝ

Posledním sledovaným výrazem je adjektivum *staroslověnský*. Pouze Vášův a Trávníčkův *Slovník jazyka českého* (Váša – Trávníček 1937: 1412) a *Příruční slovník jazyka českého* uvádějí jako plný ekvivalent k výrazu *staroslovanský* právě adjektivum *staroslověnský*; SSJČ i SSČ jej uvádějí u hesla *staroslovanský* a s charakteristikou, že jde o zastarávající význam. Nicméně, ve všech sledovaných výkladových slovnících je adjektivum *staroslověnský* významově nejostřeji vymezené – důraz je kladen na jeho souvislost se staroslověnštinou, popř. církevní slovanštinou, srov. „týkající se staroslověnštiny, církevněslovanský“ (PSJČ), „týkající se staroslověnštiny“ (SSJČ).

Uvedená terminologická sémantická charakteristika pak odpovídá kolokacím adjektiva *staroslověnský* v SYN v8. Sledované adjektivum se ve všech třech typech textů spojuje pouze s výrazy dokládajícími vazbu k liturgii a lingvisticko-literárnímu kontextu (tabulky 7–9).

Tabulka 7 Lemma staroslověnský, SYN v8, beletrie				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
evangelium	2	16,80	1,41	2,28
zlomek	2	15,02	1,41	0,50
mluvnice	1	18,90	1	4,37
oratorium	1	16,61	1	2,09
fara	1	14,05	1	-0,47
kněz	1	12,93	1	-1,59
mše	1	12,55	1	-1,97
nahrávka	1	12,32	1	-2,20
řeč	1	11,24	1	-3,28
verze	1	10,87	1	-3,65
bratr	1	10,67	1	-3,85
sníh	1	10,47	1	-4,05

Tabulka 8 Lemma staroslověnský, SYN v8, oborová literatura				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
jazyk	16	10,91	4	0,14
liturgie	7	16,10	2,65	5,31
legenda	7	10,76	2,64	-0,02
text	6	9,35	2,45	-1,42
slovník	5	12,31	2,24	1,53
památka	5	9,04	2,23	-1,74
písemnictví	4	14,65	2	3,86
překlad	3	10,41	1,73	-0,36
centrum	3	6,47	1,71	-4,30
básnictví	2	15,71	1,41	4,87
opis	2	14,06	1,41	3,26
vzdělanost	2	12,57	1,41	1,79
mnich	2	11,62	1,41	0,84
písmo	2	10,95	1,41	0,17
mše	2	9,80	1,41	-0,97

Tabulka 9 Lemma staroslověnský, SYN v8, publicistika				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
jazyk	110	10,59	10,48	2,92
legenda	103	11,52	10,15	3,86
text	85	10,07	9,21	2,40
liturgie	56	15,99	7,48	8,14
Sázava	42	10,09	6,48	2,42
slovník	40	12,20	6,32	4,51
písemnictví	31	14,49	5,57	6,70
zpěv	28	10,15	5,29	2,48
mše	23	10,21	4,79	2,54
chorál	18	13,41	4,24	5,64
písmo	18	11,01	4,24	3,33

Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
klášter	18	9,36	4,24	1,69
jméno	18	6,55	4,20	-1,11
hlaholice	16	17,28	4	8,47
překlad	15	9,63	3,87	1,95

3 KOLOKACE STAROČESKÉ/STAROSLOVANSKÉ JMÉNO

V analyzovaném materiálu se opakovaně vyskytla kolokace sledovaných adjektiv se substantivem *jméno* (tabulky 1, 3, 6, 9). Jedná se jednak o výklad toponym, především místních jmen („Dnešní jazykověda odvozuje název [Dobroutov, okr. Jihlava – pozn. JD] vesnice od staročeského osobního jména Dobrút“ – *Jihlavské listy* 2005) nebo diachronní charakteristiku antroponymie („Ženský protějšek staročeského mužského jména Radomil se vykládá jako ‚rozradostňující a milá‘“ – *Lidové noviny* 2005), jednak se kolokace *staročeský* + *jméno* týkají také volby a hodnocení antroponym zejména v současnosti narozených dětí. Výskyty kolokace *staroslovanský* + *jméno*, popř. synonymně vnímané *staroslověnský* + *jméno*, odkazují pouze k rubrikám, kde se vysvětluje původ jmen. Zaměříme se tedy na druhé téma, totiž kolokace *staročeský* + *jméno*, jež je nejpočetněji zastoupena v publicistice (tabulka 3). Tento typ dobře ilustruje úryvek z deníku *Blesk* (2003): „Okouzlení nastávajících rodičů netradičními jmény podle hrdinů zahraničních telenovel je naštěstí to tam. Zároveň ochladl i zájem o ryze staročeská jména našich prababiček. Snad největšího pádu se dočkali Josefové a Aničky. Loni v matrikách jasně vévodily Terezy a Kateřiny. U chlapců přetrvává nadvláda ‚silné čtyřky‘ – Jan, Jakub, Tomáš a Martin.“

Co jsou to tedy tzv. „staročeská jména“? Jan Svoboda v monografii *Staročeská osobní jména a naše příjmení* charakterizuje analyzovaný materiál následovně: „Antroponymický materiál, zpracovaný v této studii, je založen na excerpce z pramenů od nejstarších dob do počátku XV. století, pokud byly v nové době vydány tiskem. Konečný termín je rok 1419 jako

významný předěl českých dějin hospodářských, sociálních i politických“ (1964: 21).⁽⁴⁾ Jeho hodnocení staročeského období se tedy shoduje s gebauerovskou periodizací, která za jádro staré češtiny považuje texty zhruba do počátku 15. století.⁽⁵⁾

Příspěvky, v nichž jsou tématem rodná jména a hodnocení jejich „staročeského“ charakteru, prezentují současné vnímání publicistů, rodičů, matrikářek, popř. samotných nositelů antroponym. Pro ilustraci uvádíme tři příklady: „Druhé děvčátko je o něco menší. Budou se jmenovat Vlasta a Milada, přeje si novopečený tatínek staročeská jména“ (*Deníky Bohemia* 2005); „od roku 2000 u dívek takřka pravidelně vítězí Tereza, chlapcům zase již od devadesátých let, stejně jako v roce 1910, vévodí Janové. Zároveň však lze pozorovat návrat typicky staročeských jmen, například Antonie či Antonín“ (*Týden* 2017); „takovou situaci zažili i při druhém těhotenství. Ve hře byla ještě Klárka a staročeské jméno Františka, nakonec zvítězila Monika,‘ nastínila Adamová s tím, že tatínek u porodu neomdlel, ale má zážitek na celý život“ (*Deníky Bohemia* 2012). Zaměříme-li se na konkrétní příklady těchto jmen, pak zjišťujeme, že je jejich soubor možné rozdělit na dvě skupiny. První skupinu představují rodná jména v užším slova smyslu staročeská, která byla typická pro období zhruba do roku 1500 – jména jako *Václav, Jan, Bartoloměj* či *Dorota* (Pleskalová 2011: 55–69). V druhém případě, z lingvistického pohledu absurdním vzhledem k tomu, co víme o vývoji české antroponymie, jsou pak staročeskými jmény rozuměna antroponyma, která razantně vstoupila do české soustavy rodných jmen až v 17. a 18. století a významně poznamenala její podobu až do konce 20. století. Jedná se o tzv. barokní jména, dnes už běžně nedávaná, byť vykazující i ve 20.

4 Srov. Pleskalová 1998: 8: „Materiálovou základnu této práce tvoří staročeská antroponyma doložená ve vybraných latinských textech z 11.–13. století.“

5 Srov. Gebauer 1903: IV: „Co slovník staročeský obsahovati má, samo se vyrozumívá. Má v něm zajisté býti všechna látka jazyka českého, dochovaná v památkách od doby nejstarší až do ustálení jazyka spisovného nového. Úplnosti této nebude mi lze dosáti, ale přece chci se snažiti, aby tohoto ideálního úkolu co mi možno největší část dosažena byla již Slovníkem mým; chci zejména, aby obsahoval všechnu lexikální látku památek do polovice stol. XIV. incl., skoro všechno ze sklonku stol. XIV. a všechno důležitější z XV., ano i z poč. XVI. stol.“

století vlny zájmu, např. *Josef, František, Antonín, Marie, Terezie* (Doskočil 1941: 59–60, Kopečný 1974: 21–23, Pleskalová 2011: 97–102).⁽⁶⁾

4 ZÁVĚRY

Synchronně zaměřená sémantická analýza tří adjektiv, *staročeský*, *staroslovanský* a *staroslověnský* ukázala, že se liší jejich významová pole v závislosti na užití v konkrétním typu textu. Sémanticky nejobecnější je adjektivum *staročeský*, jehož použití není spojeno s žádnou konkrétní historickou etapou, jak ukazuje i spojení *staročeské jméno*. V závislosti na typu textu je kladen důraz na jeho hodnotu lingvisticko-literární (beletrie), kombinaci hodnoty lingvisticko-literární a kulturně-historické (oborová literatura), nebo pouze na hodnotu kulturně-historickou s důrazem na použití v pojmenování festivit (*staročeský jarmark*) a produktů z oblasti gastronomie (*staročeská kuchyň*). Naproti tomu výrazy *staroslovanský* a *staroslověnský* se vztahují ke světu starých Slovanů a staroslověnskému jazyku; označují tedy od současnosti vzdálenější minulost, než je „staročeský svět“, čemuž odpovídají i kolokace z oblasti kulturně-historické (náboženství, rituály), v případě sémanticky nejvyhraněnějšího adjektiva *staroslověnský* kolokace z oblasti lingvisticko-literární. Nápadným rysem, zejména v případě adjektiva *staročeský*, jak ukazují publicistické texty, je jeho marketingové využití ve významu „kvalitní, tradiční“, zejména v názvech potravinářských produktů; srov. též užití výrazu *staropolski* v současné polštině, např. *kuchnia staropolska*, *bigos staropolski* (Czerwiński 2005, Krupa 2010, Jaros 2011, Kowalik 2013); k marketingovému používání přívlastku *staročeský*, včetně využívání „staročeských“ jazykových prostředků a grafiky, a to na příkladu webových prezentací restaurací a hospod, viz David – Miffek 2020. Tento způsob odpovídá použití dalších přívlastků v názvech produktů, v jehož pozadí je přítomna marketingová funkce s důrazem na kvalitu a tradici, např. *sedlácký*, *selský*, *tradiční*, nebo akcentující vztah ke konkrétnímu regionu, např. *jihočeský*, *va-*

6 Pro ilustraci uvádíme pořadí vybraných „barokních“ chlapeckých a dívčích jmen v dávaných v lednu 2009 a 2019 dle dat ČSÚ: Josef (21. / 31.), František (25. / 32.), Antonín (27. / 15.), Marie (17. / 21.).

lašský, z Vysočiny. V druhém případě se jedná o jeden z projevů tzv. nového regionalismu (*new regionalism*), jímž evropská společnost v posledních desetiletích reagovala na globalizaci a evropskou integraci (srov. Semian – Chromý – Kučera 2016, Semian – Nováček 2017).

---

doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D.

Katedra českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity

Reální 5, 701 03 Ostrava

jaroslav.david@osu.cz

Studie vznikla s podporou grantového projektu SGS č. 02/FF/2020–2021

Reflexe jazykové a jazykovědné problematiky v nelingvistických textech

(poskytovatel Ostravská univerzita, Filozofická fakulta).

PRAMENY A LITERATURA

BOROVÍČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel

2012 *Velké dějiny zemí Koruny české XXIIa* (Praha – Litomyšl: Paseka)

CZERWIŃSKI, Leszek

2005 „Przedsmak oscypka w Europie? O nazwach i oznaczeniach produktów rolnych i środków spożywczych w Polsce“; *Wspólnoty Europejskie* 13, č. 12, s. 21–26

CVRČEK, Václav

2019 „Asociační (kolokační) míry“; https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:asociacni_miry [přístup 21. 2. 2020]

ČSÚ

„Český statistický úřad. Nejoblíbenější dětská jména“; https://www.czso.cz/csu/czso/nejoblibenejsi_detska_jmena [přístup 21. 2. 2020]

DAVID, Jaroslav – DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana – KLEMENSOVÁ, Tereza

2020 „Stará čeština v historické beletrii: reflexe jazykového konstruktů“; *Slovo a slovesnost* 81, č. 2, s. 111–125

DAVID, Jaroslav – MIFFEK, David

2020 „Adjektivum staročeský jako znak kvality v marketingových textech“ (rukopis)

DOSKOČIL, Karel

1941 „Náčrt dějin českých jmen křesťanských“; in V. Davídek – J. Doskočil – J. Svoboda, *Česká jména osobní a rodová* (Praha: Nákladem Rodopisné společnosti), s. 49–69

HANSACK, Ernst – VEČERKA, Radoslav

2016 „Staroslověnština“; in P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová, (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 1753–1758

GEBAUER, Jan

1903 *Slovník staročeský* (Praha: České grafické společnosti Unie)

GEERAERTS, Dirk

2019 *Teorie lexikální sémantiky* (Praha: Karolinum)

GRIES, Stefan Th.

2013 „50-something years of work on collocations. What is or should be next ...“; *International Journal of Corpus Linguistics* 18, č. 1, s. 137–166

JAROS, Violetta

2011 „Techniki nominacyjne w zakresie współczesnego nazewnictwa wyrobów piekarniczych i cukierniczych“; in M. Biolik – J. Duma (eds.), *Chrematonomia jako fenomen współczesności* (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego), s. 215–233

JUNGMANN, Josef

1838 *Slovník česko-německý IV* (Praha: Josefa Fetterlová)

KOPEČNÝ, František

1974 *Průvodce našimi jmény* (Praha: Academia)

KOSEK, Pavel

2016 „Periodizace vývoje češtiny“; in P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 1312–1314

KOTT, František Štěpán

1882 *Česko-německý slovník III* (Praha: Knihtiskárna Františka Šimáčka)

1893 *Česko-německý slovník VII* (Praha: Knihtiskárna Františka Šimáčka)

KOWALIK, Krystyna

2013 „Nazwy własne i ich pochodne w polskiej współczesnej nomenklaturze kulinarnej“; *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Linguistica*, 7, s. 157–166

KRISHNAMURTHY, Ramesh

2009 „Collocations“; in: K. Allan (ed.), *Concise Encyclopedia of Semantics* (Amsterdam: Elsevier), s. 97–100

KŘEN, Michal et al.

2019 „Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019“ (Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK). <http://www.korpus.cz> [přístup 10. 2. 2020]

KRUPA, Jan

2010 „Dziedzictwo kulinarne elementem atrakcyjności turystycznej regionu“; *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 27, s. 451–455

OSN

1906 *Ottův slovník naučný* XXIV (Praha: Jan Otto)

1908 *Ottův slovník naučný* XXVII (Praha: Jan Otto)

PLESKALOVÁ, Jana

1998 *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* (Brno: Masarykova univerzita)

2011 *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010* (Brno: Host)

PSJČ

„Příruční slovník jazyka českého“; <https://bara.ujc.cas.cz/psjc> [přístup 10. 2. 2020]

SEMIAN, Michal – CHROMÝ, Pavel – KUČERA, Zdeněk

2016 „Name as a regional brand. The case of Local Action Groups in Czechia“; *Journal of Language and Politics* 15, č. 6, s. 768–789

SEMIAN, Michal – NOVÁČEK, Aleš

2016 „Name as a regional brand. The case of Local Action Groups in Czechia“; *Journal of Language and Politics* 15, č. 6, s. 768–789

2017 „The reinterpretation of histories in identities of newly established regions. The case of Local Action Groups in Czechia“; *Hungarian Geographical Bulletin* 66, č. 4, s. 307–319

SCHAUER, Hubert Gordon

1917 *Spisy* (Praha: Kamilla Neumannová)

SVOBODA, Jan

1964 *Staročeská osobní jména a naše příjmení* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)

SSČ

„Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost“; <https://ssjc.ujc.cas.cz/> [přístup 10. 2. 2020]

1978 *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha: Academia)

ŠKVORECKÝ, Josef

1969 *Lviče* (Praha: Československý spisovatel)

VÁŠA, Pavel – TRÁVNÍČEK, František

1937 *Slovník jazyka českého* (Praha: František Borový)

STAROSLOVĚNSKÉ NEŘESTI Z POHLEDU ETYMOLOGICKÉHO: OBŽERSTVÍ

ILONA JANYŠKOVÁ

THE OLD CHURCH SLAVONIC VICES FROM THE ETYMOLOGICAL POINT OF VIEW: THE GLUTTONY

The article deals with the Old Church Slavonic / Church Slavonic words with the meaning of ‚gluttony‘ (i.e. intemperance in eating and drinking)¹ contained in the *Dictionary of the Old Church Slavonic Language*, and provides their etymology. In particular, these are the words *obědanije*, *obědenije*, *jadb*, *lichaja jadb*, the composite *lichojadenije* ‚intemperance in eating‘, *pijanstvo*, *pijanstvije*, the composite *lichopitije* ‚intemperance in drinking‘, other lexemes and interesting connections closely related to this topic are also listed.

Keywords: slavistics, etymology, semantics, Old Church Slavonic, gluttony

0 ÚVOD

Jednou z neřestí, již se má podle Bible křesťan vystříhat, je obžerství, tedy nestřídmost v jídle a pití. V předloženém příspěvku, který je založen na materiálu pětisvazkového *Slovníku jazyka staroslověnského* (SJS), chceme ukázat, jakými lexikálními prostředky disponovala staroslověnština pro označení nestřídmosti v jídle a pití, jaká je jejich sémantická motivace, jejich etymologie.

1 NESTŘÍDMOST V JÍDLE

1.1 Jedním z výrazů pro nestřídmost v jídle je stsl. *обѣди* *ΔΔННК*, v *Ostromiřově evangeliáři* *обѣди* *ΔΕННК* (SJS 2: 501). Slova patří do rodiny psl. **obědъ*⁽¹⁾ (> stsl. *обѣди* *ΔΔ* ‚oběd, hostina‘), složeného z psl. prefixu **ob-* a kořene

---

1 K přehledu kontinuantů psl. **obědъ* v. ESSJ 26: 182–184.

**ěd-*, doloženého mj. ve stsl. *ѣдѣти* ‚jíst‘ (< psl. *ěsti ‚jíst‘). Na původní význam psl. slova není – mj. i vzhledem k různému sémantickému výkladu psl. prefixu – jednotný názor. M. Wojtyła-Świerżowska (1992: 152–154) odvozuje *obědъ od slovesa *oběsti ‚zcela vyjíst, okousávat ze všech stran apod.‘ a rekonstruuje jeho význam jako *‚obětní hostina, zejména tryzna, při níž bylo nutno sníst všechno, co bylo na stole‘. V. Machek (1968: 228) vychází pro *obědъ z významu *‚pojedení, zajedení‘, tedy původně *‚ranní svačina, přesnídávka, desátka‘, s odkazem na situaci v ruských nářečích, srov. ruské dial. *обеѣд* ‚snídaně‘ (SRNG 22: 25–26). Další výklad interpretuje psl. *obědъ (s ohledem na význam psl. pref. **ob-* ‚kolem, okolo, v kruhu‘ a také na význam např. stč. *oběd*, jenž se vyskytuje v kontextu ukazujícím na ‚jídlo společně u stolu‘) jako *‚společné jedení, jedení v kruhu, tj. v kolektivu, kolem něčeho‘ (SČS 1: 1077–1079, Němec 1980: 74–75). I. Němec to považuje za důkaz, že „[...] společné požívání v kruhu rodiny nebo čeledi je záležitost prastará, jistě praslovanská“ (Němec – Horálek 1986: 103). Do rodiny psl. *ěsti patří i hapax v *Sinajském euchologiu*, sloveso *обѣдѣти* ‚přejíst se‘; následující kontext jasně dokládá, jaké mohou být následky přejídání: *дѣе кѣто обѣдѣтъ сѧ блжѣтъ* (SJS 2: 502).

1.2 Pro ‚obžerství‘ je v *Sinajském euchologiu* doloženo spojení *лихъ ѣдѣтъ*, v *Besědách na jevangelije* pouhé *ѣдѣтъ* (SJS 4: 936). Stsl. adjektivum *лихъ* znamená ‚nadměrný, přílišný, hojný‘,⁽²⁾ je stáří praslovanského (psl. *lichъ) a zpravidla se odvozuje z ie. kořene **leik-* ‚nechávat, zbývat‘,⁽³⁾ rozšířeného formantem -s-: **leik-s-* ‚zůstávající, přebývající‘ (Pokorný 1959–1969: 669–670; ESJS 7: 422–423). I-kmenové substantivum *ѣдѣтъ* představuje nomen actionis odvozené sufixem -ъ od výše uvedeného *ěsti < *ěd-ti (SP 6: 127–128). Kompozitum *лихъ ѣдѣтъ* ‚nadměrné jedení, přejídání, obžerství‘ v *Supraslském kodexu* představuje kalk

2 Tento význam je doložen v českých nářečích, srov. č. dial. *lichý* (*snop, ořech*) ‚zbývající nad kopu, nůž nad tučet atd.‘ (Bartoš 1906: 184).

3 Ve slovanských jazycích není primární sloveso doloženo.

řeckého ἀδυναμία ‚žravost, hltavost, obžerství‘ (Schumann 1958: 38): ΝΕ ΒΥΔΔΗΜΥΣ ΕΕΕ ΠΚΔΝΚΣΤΒΟΥ ΗΛΗΧΟΔΕΝΚΙΟ (SJS 2: 128).

1.2.1 Do rodiny psl. *ěsti patří i ΙΔΙΚΩΔ ‚jedlík, žrout‘ (SJS 4: 937) se sufixem -*ьca* typickým pro nomina agentis (SP 1: 102) a kompozitum v *Sinajském euchologiu* ΒΕΛΗΚΙΔΙΚ ‚velký jedlík, nenasyta, žrout‘, jehož první částí je adjektivum ΒΕΛΗΗ ‚velký‘.

1.3 Adjektivum ΝΕΝΔΣΥΨΕΝΥ ‚nenasytný‘ je hapax legomenon v *Suprasluském kodexu*: ΓΑΔΔΗΒΔΙΔ ΣΗΙΔ ΝΕΝΔΣΥΨΤΕΝΔΙΔ ΙΔΙΕ ΝΗΚΟΛΗΙΕ ΣΒΟΗΜΥΣ ΝΥΣΤΑΔ ΣΥΤΑΔ (SJS 2: 375), dle Schumanna (1958: 42) kalk řeckého ἄπληστος ‚nenasycený, nesytý‘. Slovo patří do rodiny psl. *sytъ ‚sytý‘, jež se nejlépe objasňuje z ie. participia **suH-tó-* ‚*,naplněný‘, vycházejícího ze slovesa odvozeného z ie. kořene **seu(H)-* ‚být plný‘.⁽⁴⁾ Ve slovanských jazycích sloveso doloženo není, je však zachováno v hetitském *šunna-* / *šunn-* ‚plnit‘ (Furlan in Bezla 1976–2007, 3: 238). K sémantickému posunu * ‚plný, naplněný‘ → ‚sytý‘ srov. č. hovorové *jsem plný* ‚jsem najedený, sytý‘.

1.4 Staroslověnský lexikální materiál a také kontext, v němž se výše uvedená slova pro obžerství nacházejí, naznačují negativní vztah k této neřesti. Dokládají to, jak upozornila T. Vendina (Vendina 2002: 96 a 134), slovesa ΟΤΛΥΚΣΤΉΤΗ ‚ztučnět‘ a ΟΥΤΛΥΚΣΤΉΤΗ ‚ztloustnout, ztučnět‘, která jsou ve *Slovníku jazyka staroslověnského* doložena pouze v přeneseném významu ‚zatvrdit se, stát se necitelným‘. Schumann (1958: 46) pokládá sloveso ΟΤΛΥΚΣΤΉΤΗ za sémantický kalk řeckého παχύνεσθαι ‚stát se zatvrdzelym‘, srov. příklad z *Mariánského kodexu* (SJS 2: 583): ΟΤΛΥΚΣΤΉ ΒΟΟΡ<Κ>Δ<Κ>ΥΕ ΛΙΟΔΕΗ ΣΗΧΥ / Neboť obrostlo tukem srdce tohoto lidu.

2 NESTŘÍDMOST V PITÍ

2.1 Pro ‚opilství‘ má staroslověnština k dispozici několik lexémů, zejména hojně rozšířené substantivum ΠΗΔΝΚΣΤΒΟ; v *Šišatovackém apoštoláři*,

4 K dalším výkladům psl. *sytъ viz ESJS 15: 918.

srbskocírkevněslovanské památce, je slovo uvedeno v tomto kontextu (1P 4,3): МННОУ ВЪШЕК ЛѢТО ЖИТІЯ ВОЛЮ ПОГАНЬСКОУЮ ТВОРИТН· ХОЖДѢШЕ ВЪ СКОТОЖИТІИ· ВЪ ПОХОТН· ВЪ ПИИНЬСТВЕ· ВЪ КОЗЛОГЛАДЦОВАННІИ· МОУЖЕЛОЖСТВѢ⁽⁵⁾ И ВЪ ЛНХОПИТІИ· И НЕПРИИЗНИИ· И ТРѢБАХЪ (Miklosich 1853: 197) / Dost dlouho už jste dělali to, v čem si libují pohané: žili jste v nevázanosti, vášních, v opilství, v hodech, pitkách a v hanebném modlářství.⁽⁶⁾ Časté je také substantivum ПИИНЬСТВІИ; pouze v *Glagoliticе*, charvátsko-hlaholské památce 14.–15. stol., je doložen výraz ПИИНЬ, 'opilstost', v *Supraslském kodexu* ОУПИТІИ tv. Etymologie uvedených výrazů je průzračná, patří do rodiny psl. *piti (podrobný etymologický výklad s přehledem kontinuantů v jednotlivých slovanských jazycích v. ESJS 11: 648). Z dalších výrazů blízkých našemu tématu je možno uvést substantiva ПИИНЬЦА, ПИИВЬЦА, 'pijan, opilec' spolu s dokladem z *Christinopolského* a *Slepčenského apoštola* (1C 5, 11): АЩЕ КОТЕРИ БРАТѢ ИМЕНΟΥЮТЬСЯ [...] ПИИНЬЦА [...] СЪ ТАКОВЫМЪ НИ ЧЕСТИ (SJS 3: 44) / Kdo si sice říká bratr, ale přitom je opilec, s takovým ani nejzte. Jo-kmenová kompozita ВНИИПИИВЬЦА 'piják vína'⁽⁷⁾ (hapax v *Zografském kodexu*) a ВНИИПИИЦА tv. ⁽⁸⁾ (v *Mariánském kodexu* a v mladších církevněslovanských památkách) kalkují řecké οἰνοπότης tv. (Schumann 1958: 60). Srov. i prefigovaná slovesa ОУПИТИ СЯ 'opít se, zpít se', ОУПИИТИ СЯ ipf. 'opíjet se' (to je doloženo jen jako ptc. prez. akt. 'opilec' – SJS 4: 667), ОУПИИТИ СЯ, ОПИИТИ СЯ 'opíjet se', faktitiva ОПИТИ, ОУПИТИ 'opít' a adjektivum ПИИНЬ 'opilý'. Faktitivum ОУПИТИ 'opojit, opít' je součástí frazému ОУПИТИ КОГО ДО РЖА, jenž autoři pražského staroslověnského slovníku vysvětlují jako 'opít někoho do němoty' (SJS 3: 667); autoři starobulharského slovníku vy-

5 Srov. Janyšková 2019.

6 Ekumenický překlad Bible z roku 1979.

7 Slovo má pokračování v ruských a bulharských nářečích, srov. ruské dial. винопиец 'человек, «любящий выпить на мирской счет»' (SRNG 4: 288) a bulharské řídské dial. винопиец 'piják vína, opilec' (SBR 1: 167).

8 Ve Svjatoslavově sborníku z roku 1073 je slovo uvedeno v tomto kontextu: Вчера винопища, дньсь водопища (Sreznevskij 1893–1903, 1: 261).

světluji frazém s ohledem na význam stsl. ρ Ɑ Γ Ꞥ ,výsměch, posměch‘ jako „напия някого, докато стане за присмех“, tedy ‚někoho opíjet, dokud se nestane terčem posměchu‘ (SBR 2: 633).

2.2 Ve *Frizinských památkách* a v apoštolských textech je zaznamenáno kompozitum ΛΗΧ ΟΠΗΤΗΚ ‚nadměrné pití, opilství‘ (SJS 2: 127). První část slova tvoří stsl. ΛΗΧ Ꞥ ‚nadměrný, nadbytečný, přílišný, hojný‘, ojedinele i ‚špatný‘. Uvedené kompozitum – na rozdíl od jiných kompozit s ΛΗΧ Ο-, která překládají řecká kompozita a jsou tak považována za kalky –, se vysvětluje jinak; například se uvažuje o možném vlivu starohornoněmeckého *ubartrunchī* ‚opilství, opilost‘ (tak Gusmani 1987: 364; k etymologii psl. *lichъ viz výše).

2.3 Pro význam ‚opilý, podnapilý‘ nacházíme v *Sinajském žaltáři* adjektivum ШЮМКНꞤ⁽⁹⁾ v tomto kontextu: І В Ꞥ С Т Д Ꞥ Ꞥ К О С Ꞥ П Ꞥ І Г < О С П О Д > Ꞥ Ꞥ Ꞥ Ꞥ К О С І А Ꞥ Ꞥ ШЮМЕНꞤ О Т Ꞥ В І Н Д (SJS 4: 924). Uvedené adjektivum patří do rodiny praslovanského *šuměti ‚šumět, hluchet, hlomozit apod.‘, *šumъ ‚šum, hluk, hlomoz apod.‘, jež jsou onomatopoického původu. Předpokládaný sémantický vývoj *‚hlučný‘ → ‚opilý, omámený‘ má podporu například ve slovinském dial. šúmen ‚opilý, zpitý, opojený‘ (Pleteršnik 1894–1895, 2: 650) a v chorvatském starším šumast ‚přiopilý, opilý‘ (RHSJ 17: 878), z mimoslovanských jazyků pak v německém *Rausch* ‚opilost‘, jehož význam je výsledkem sémantického posunu ze středohornoněmeckého *rûsch* ‚šumění, prudkost, bouřlivost‘ (Kluge – Seebold 2002: 747; Furlan in Bezla 1976–2007, 4: 130; ESJS 16: 947).

2.4 V základu csl. КВАС Ꞥ ННꞤ Ꞥ ‚píjan, opilec‘,⁽¹⁰⁾ doloženého v apoštolských textech (SJS 2: 19), je substantivum КВАС Ꞥ ‚kvašený nápoj, kvas‘, slovo stáří praslovanského (*kvasъ).

9 V *Boloňském, Lobkovickém a Pařížském žaltáři* je tvar Ш ОꞤ Ꞥ КНꞤ Ꞥ (SJS 4: 924).

10 Srov. se stejným základem stč. a středněčeské *kvasovník* ‚hodovník, pijan‘ (Nejedlý a kol. 2019: 60).

2.5 To, že je opilství, tedy nestřídmost v pití alkoholických nápojů, záležitost odsouzeníhodnou, s kterou je třeba bojovat, se vědělo již od starověku. Například Řekové věřili, že polodrahokam ametyst nošený jako amulet zabraňuje opilosti, tedy chrání před následky nadměrného používání alkoholu (Royt – Šedinová 1998: 37–39). Církevněslovanské $\Delta\text{M}\epsilon\text{T}\omicron\Upsilon\ \text{C}\text{T}\text{H}$ ‚ametyst‘ (SJS 1: 31) se vysvětluje z řeckého adjektiva $\acute{\alpha}\mu\epsilon\theta\upsilon\sigma\tau\omicron\varsigma$ ‚neopojivý, neopitelný, kdo nemůže být opit‘. Slovo je odvozeno (se zápornkou $\acute{\alpha}$ -) od slovesa $\mu\epsilon\theta\acute{\upsilon}\omega$ ‚jsem opilý‘, jež je z ř. $\mu\acute{\epsilon}\theta\upsilon$ ‚vino‘. Ametyst, který má jemně fialovou až purpurovou barvu, je zřejmě pojmenován podle barvy značně zředěného červeného vína, které již nemá tak silné opojné účinky (Beekes 2010: 85).

PhDr. Ilona Janyšková, CSc.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Etymologické oddělení

Veveří 97

602 00 Brno

ilona.janyskova@ujc.cas.cz

Příspěvek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje
Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

LITERATURA

BARTOŠ, František

1906 *Dialektický slovník moravský* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

BEEKES, Robert

2010 *Etymological Dictionary of Greek*. With the assistance of Lucien van Beek. Vol. 1–2 (Leiden – Boston: Brill)

BEZLAJ, France

1976–2007 *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1–5. Knjiga 1 in 2: France Bezljaj, knjiga 3 in 4: France Bezljaj, Marko Snoj, Metka Furlan, knjiga 5 Kazala: Marko Snoj in Simona Klemenčič (Ljubljana: Založba ZRC)

ESJS =

1989–2018– *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, seš. 1–19–; red. Eva Havlová, Adolf Erhart, Iлона Janyšková (Praha: Academia; Brno: Tribun EU)

ESSJ =

1974– *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*; ред. Олег Н. Трубачев, Анатолий Ф. Журавлев, Жанна Ж. Варбот (Москва: Наука)

GUSMANI, Roberto

1987 „Etymologie und Bedeutungsentwicklung von aksl. *lichъ*“; *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 110, s. 358–365

JANYŠKOVÁ, Iлона

2019 „Staroslověnská slovní zásoba týkající se sexuálního života“; in M. Jakubowicz – S. Pogwizd – B. Raszevska-Žurek (eds.), *Etymologica Slavica. Studia etymologiczne poświęcone prof. Franciszkowi Sławskiemu z okazji setnej rocznicy urodzin* (Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk), s. 311–319

KLUGE, Friedrich – SEEBOLD, Elmar

2002 *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24., durchgesehene und erweiterte Auflage (Berlin – New York: de Gruyter)

MACHEK, Václav

1968 *Etymologický slovník jazyka českého* (Praha: Academia)

MIKLOSICH, Franz

1853 *Apostolus e codice monasterii Šišatovac palaeoslovenice*. Vydal F. Miklosich (Vindobonae: G. Braumüller)

NEJEDLÝ, Petr a kol.

2019 *Slovotvorný vývoj deverbálních substantiv ve staré a střední češtině* (Praha: Academia)

NĚMEC, Igor

1980 *Rekonstrukce lexikálního vývoje* (Praha: Academia)

NĚMEC, Igor – HORÁLEK, Jan a kol.

1986 *Dědictví řeči* (Praha: Panorama)

PLETERŠNIK, Maks

1894–1895 *Slovensko-nemški slovar*, 1–2 (Ljubljana: Knezoškofijstvo)

POKORNY, Julius

1959–1969 *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 1–2 (Bern – München: Francke Verlag)

RHSJ =

1880–1976 *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–23 (Zagreb: Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti)

ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana

1998 *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii* (Praha: Mladá fronta)

SBR =

1999–2009 *Старобългарски речник*, 1–2 (София: Издателство Валентин Траянов)

SČS =

1968–2008 *Staročeský slovník*, 1–4; red. Igor Němec (Praha: Academia)

SCHUMANN, Kurt

1958 *Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz)

SJS =

1966–2016 *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 1–4; red. Josef Kurz, Zoe Hauptová (Praha: Academia, Euroslavica); 5: *Addenda et corrigenda*; red. Zoe Hauptová, Václav Konzal, Štefan Pilát (Praha: Euroslavica)

SP =

1974– *Słownik prasłowiański*, 1–; red. Franciszek Sławski (Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich)

Sreznevskij = СРЕЗНЕВСКИЙ, Измаил И.

1893–1903 *Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, 1–3 (Санкт-Петербург: Императорская Академия Наук)

SRNG =

1965– *Словарь русских народных говоров*, 1– (Москва – Ленинград / Санкт-Петербург: Наука)

Vendina = ВЕНДИНА, Татьяна И.

2002 *Средневековый человек в зеркале старославянского языка* (Москва: Индрик)

WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA, Maria

1992 *Prasłowiańskie abstractum. Słowotwórstwo. Semantyka. I. Formacje tematyczne* (Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy)

KE GENEZI POJMU „NASTOLOVÁNÍ“ V CÍRKEVNÍ SLOVANŠTINĚ A STARÉ ČEŠTINĚ

HELENA KARLÍKOVÁ

ON THE GENESIS OF THE WORD *NASTOLOVÁNÍ* IN CZECH SLAVONIC AND OLD CZECH

The word *nastolování* denotes enthroning, raising somebody to the throne. Since the Middle Ages the term "enthroning" is in many European languages basically the only official meaning used for this ceremony. In his dictionary F. Miklosich records the verb *nastolovati* with the meaning 'in throno collocare' and the adjective *nastolovanъ* 'in throno sedens'. It is obviously a derivative of the Old Church Slavonic noun *stolъ*, which was, in Old Church Slavonic translation texts, a usual equivalent of Greek *θρόνος* 'armchair, seat; (in the New Testament) royal seat, throne'. Old Czech lacks a verb equivalent to the mentioned Czech Slavonic verb (attested is only perfective *nastoliti*), though it has the deverbal noun *nastolování* 'raising to the throne'. This noun occurs only in a name of one of religious feasts which is used to be called *Nastolování svatého Petra* [Raising Saint Peter to the throne] in Old Czech documents. The contribution tries to find out whether Church Slavonic *nastolovati* could be regarded as a calque from Greek and whether Old Czech *nastolování* could be viewed as a Church Slavism.

Keywords: Old Church Slavonic, Old Czech, calque, Church Slavism, etymology

1

Pojmem „nastolování“ se tu míní intronizace, uvedení na trůn, tedy slavnostní obřad, při němž je uveden do úřadu významný představitel katolické nebo pravoslavné církve, papež, biskup, patriarcha, též představený nebo představená kláštera; tohoto názvu se používalo i při uvádění do úřadu světského panovníka. *Intronizace* je od středověku ve většině evropských jazyků v zásadě jediným oficiálním výrazem používaným pro tento ceremoniál. Je to slovo pocházející z latiny; střlat. *intronizatio*, *intronizāre* je výpůjčkou střř. *ἐνθρονίζειν*. V církevní slovanštině a staré češtině se však pro pojmenování tohoto konceptu objevují domácí lexémy, které odpovídají těmto ř. a lat. lexémům do té míry, že by mohlo jít o kalky.

F. Miklosich totiž zachycuje ve svém slovníku srb.-csl. sloveso *nastolovati* s významem ‚in throno collocare‘ a adjektivum (resp. participium perfecti passivi) *nastolovanъ* ‚in throno sedens‘ (Miklosich 1862–1865: 414). SJS tato slova nemá, lépe řečeno nevyskytují se v staroslověnských památkách, které SJS eviduje. Naopak stará čeština odpovídající výraz má, a to *nastolovanie*. Toto substantivum se ovšem objevuje pouze v názvu jednoho z církevních svátků, který bývá ve staročeských textech označován jako *Nastolovanie svatého Petra*. Nabízejí se v zásadě dvě otázky: 1. Lze csl. *nastolovati* považovat za kalk z řečtiny?; 2. Můžeme stč. *nastolovanie* pokládat za stopu církevněslovanského vlivu, resp. mohlo by jít o církevní slavišmus, nebo je jeho původ třeba vysvětlit jinak? Cílem tohoto příspěvku je hledat na tyto otázky odpovědi.

2.1

Csl. *nastolovati* je očividně derivátem stsl. substantiva *stolъ*, které bylo v staroslověnských překladových textech obvyklým ekvivalentem řeckého *θρόνος* ‚křeslo, stolec; (v Novém zákoně) panovnický stolec, trůn‘; v překladech z latinské předlohy pak nahrazovalo slova *scamnum* ‚lavice, podnož, stolička‘, *sēdēs* ‚sedadlo‘, *solium* ‚sedadlo, stolec, křeslo, trůn‘, popř. *thronus* ‚křeslo; (v Novém zákoně) trůn‘. A tyto významy implikuje i většina derivátů a kompozit utvořených na bázi stsl. *stolъ*, které SJS zaznamenává (v. níže). Jako řecký ekvivalent církevněslovanského *nastolovati* uvádí Miklosich (1862–1865: 414) právě řecké sloveso *ἐνθρονίζειν*. Toto denominální sloveso je, jak je zřejmé, odvozeno od řeckého substantiva *θρόνος*. Význam tohoto substantiva prošel určitým vývojem. U Homéra byl *θρόνος* ještě pojmenováním pro lepší, vyšší sedadlo. Později, jak zaznamenávají Schrader – Nehring (1929, 2: 534), se začal *θρόνος* používat ve významu ‚sedadlo/trůn pro bohy i světské panovníky‘. A už u řeckých tragiků byl plurál *θρόνοι* synonymem pro královskou moc.⁽¹⁾ Významy fundujícího substantiva dokládá právě odvozené *ἐνθρονίζειν*.

1 „Bei Homer bezeichnet *θρόνος* [...] noch jeden besseren, namentlich höheren Stuhl. Später wird es ganz vorzugsweise für die Sitzplätze der Götter und hervorragender Menschen verwendet. Schon bei den Tragikern wird *θρόνοι* [...] ganz im Sinne von Königsherrschaft gebraucht.“ (Schrader – Nehring 1929, 2: 534).

V klasické řečtině je toto sloveso doloženo marginálně; pokud jde o nebiblické texty, Liddell–Scott (1953: 567) odkazují ve svém slovníku pouze na jedno místo, a to v Diodorovi Sicilském (33.13). Na dvou místech se pak objevuje ve Starém zákoně, a to jednou ve významu ‚in throno loco‘ (*ἐνθρονίζω*) (srov. i Stephanus 4: 1090⁽²⁾):

- ἡνίκα δὲ ἐπὶ πάντων τὸν ἱερὸν ἡγεμόνα νοῦν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεθρόνισεν (LXX, 4 Mak(3), 2,22)

a jednou ve významu ‚in throno sedeo‘ (*ἐνθρονίζομαι*):

- ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις ὅτε ἐνεθρονίσθη ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης ἐν Σούσοις τῇ πόλει LXX, Ester 1,2 (Rahlfs 1, 952)

Vulgata (2, 121), Ester 1,2 překládá toto místo opisem:

- quando sedet in solio regni sui, Susan civitas regni ejus

a stejně tak i jeruzalémská bible:

- když tenkrát seděl v pevnosti v Susách na královském trůně (JB 711)

Jak vyplývá z kontextu, ve všech uvedených příkladech se mluví o světském trůně královském.

Na jiných místech Starého zákona, tam, kde by se kontextuálně *ἐνθρονίζειν* dalo očekávat, se objevuje obvykle dvouslovné vyjádření, a to jak v řeckém textu, tak v překladech. Srov. např. Bar=Ep.Ier. 6,33:

- οὕτε καταστήσαι βασιλέα δύνανται οὕτε ἀφελέσθαι (Rahlfs 2, 768)

A podobně je tomu i v lat. a stč. překladech:

- neque regem constituere possunt, neque auferre (Vulgata 3, 125)

2 Stephanus 4: 1091: „Galli non solum *Throne* dicunt e Gr. *θρόνος*, sed et *Inthroniser* ex hoc *ἐνθρονίζω*.“

3 K označování biblických knih a stsl. pramenů byly použity zkratky zavedené pro SJS. Zkratky stč. pramenů a způsob citace dokladů se řídí zásadami uvedenými v publikaci *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratk* (Praha: Academia 1968).

- ani krále ustaviti mohú ani ssaditi (StčB V/1,359)
- také nejsou s to dosadit nebo sesadit krále (BJ 1498)

2.1.1 Ve střední a pozdní řečtině došlo u slovesa *ἐνθρονίζειν* k významové specializaci, k posunu od „světského“ významu do roviny církevní a frekvence jeho výskytu se zvýšila. Du Cange (1958, 1: 499–500) dokládá na citátech z byzantských hagiografů, případně dalších autorů,⁽⁴⁾ jak sloveso *ἐνθρονίζειν*, tak variantu *ἐνθρονιάζειν*; ve všech případech významově už spadají pouze do církevní terminologie s významem ‚in thronum inducere, installare (dosadit na trůn, o biskupovi)‘, přeneseně pak ‚ecclesiam dedicare (uvést do církevního úřadu)‘. V díle byzantského hagiografa Symeona Logothety pak je i neprefigované *θρονίζειν* ‚in throno sedere (sedět na trůnu)‘ (Du Cange 1958, 1: 500).

Střř. *ἐνθρονίζειν* převzala, jak už bylo zmíněno, v nezměněné podobě latina (lat. *in-* je totožné s ř. *ἐν-*). V latinských středověkých textech je sloveso *intronisāre/intronizāre* dobře doloženo ve významech spadajících do okruhu náboženské terminologie, jak zachycuje Du Cange (1954, 4: 402). Hojně dokladů eviduje i SSLat 17: 266 v latinsky psaných středověkých textech české provenience. Sloveso *intronisāre/intronizāre* se v nich používá ve významu ‚dosadit na trůn, stolec‘, převážnou měrou stolec biskupský, arcibiskupský nebo papežský, ale objevuje se i v souvislosti se světskými panovníky (de duce, rege – SSLat 17: 266), např.: *Henricus... in duce eligitur et intronizatur Jindřich...na vévodství zvolen i uveden slavně* (PulkChron 116a); dále ve významu ‚uvést, ustanovit do církevního úřadu‘, ‚uvést do nebeského království‘ a několika dalších.

2.1.2 Csl. *nastolovati* je po slovotvorné stránce, jak bylo řečeno, denominativum. Je zjevné, že je odvozeno prefixem *na-* a sufixem *-ovati* od substantiva *stolb*. Derivace pomocí prefixu *na-*, uchovávajících prostorový význam v několika modifikacích, je ve staroslověnštině běžná, a to především u slo-

4 Např. *Leontius, Episcopus Neapoleos* in Cypro (590–668?), *Epiphanius Hagiopolita* (9. stol.), *Symeon Logothetes* (10. stol.) aj.

ves (Šlosar 1981: 66). V případě slovesa *nastolovati* jde ovšem o speciální významovou modifikaci; dala by se vyjádřit formulací Šimandlovou, použitou pro sloveso *nalodit se*, že totiž jde o umísťování *do toho* (v našem případě jde spíše o umísťování *na to*), co vyjadřuje základové substantivum (Šimandl 2016: 372)⁵. Derivátů, které by odpovídaly právě tomuto slovotvorně-významovému modelu, je však ve staroslověněštině doloženo minimum, snad jen (s jinými sufixy) slovesa *naseliti*, *naseljati* ‘osídlit, osídlovat’ (odvozená od substantiva *selo* ‘sídlo, statek aj.’). Právě řídkost doložení derivátů tohoto slovotvorně-významového typu může nahrávat domněnce, že sloveso *nastolovati*, ačkoli na první pohled vypadá jako slovo ryze domácí, mohlo být uměle vytvořeno vlivem jazyka předlohy. A tuto domněnku by mohla podpořit marginálnost jeho doložení i další fakta:

Řadu derivátů a kompozit utvořených na bázi stsl. *stolъ*, které zaznamenává SJS, lze vzhledem k jejich významu a způsobu derivace považovat za kalky přesně odpovídající řeckým předlohám: *σπρῆστολντ*, ‘spoluvládnoucí’ (1× Euch), kalk řeckého σύνθρονος (k tomu více Grivec 1952), *στστολνικτ* (2× Supr), kalk ř. σύνεδρος ve významu ‘účastník sněmu’ a συγκάθεδος ve významu ‘asesor, přisedící’;⁶ *πρῆνοπρῆστολνικτ* ‘kníže apoštolský’ (1× kalendar. Ochr o sv. Petrovi a Pavlovi), kalk řeckého πρωτόθρονος, *равнопрѣстолнѣ* ‘mající stejný trůn’ (1× Napis), kalk ř. ὁμόθρονος. Domnívám se, že stejně tak nelze vyloučit, že i csl. *nastolnikъ* ‘nástupce’ (2× Meth) je řeckým kalkem. Byzantská řečtina má totiž adjektivum ἐνθρόνιος ‘nastolený’ (Liddell–Scott 1953: 567), jež by mohlo být východiskem pro csl. slovo; podobně i csl. *stolnικъ* ‘patriarcha’ (1× Ochr, 1× Nom) by mohlo být utvořeno podle ř. adjektiva θρόνος ‘sedící na trůně’.

Srb.-csl. památka, v níž se podle Miklosiche csl. *nastolovati*, resp. *na-stolovanъ* vyskytuje, je staroslověnským překladem řecké předlohy (jde o překlad života sv. Gregoria z Agrigenta od Leontia, presbytera v Římě). V Miklosichovi (1862–1865: 414) není sice uvedeno přesné místo výskytu,

5 Šimandl (2016: 372) zmiňuje sice i sloveso *nastolit*, ale jen v jeho současném přeneseném významu ‘dát do středu zájmu’, a to jako příklad speciálního lexikalizovaného významu.

6 K funkci prefixu *σπ-* (překládajícího ř. *συν-*) jakožto rozlišovacího prvku v rámci sémantiky konkrétních staroslověnských slov (zde *stolnικъ* a *στστολνικτ*) srov. Jefimova 2004: 40.

což poněkud oslabuje hodnotu této informace, přesto však možnost, že jde o slovo utvořené vlivem příslušného slova v řecké předloze, tu stále je poměrně značná.

Kromě Miklosiche evidují rcsl. *nastolovati* ‚vynést na trůn (biskupský, metropolitní)‘ také Sreznevskij (2: 337) a StrS (10: 269)⁷⁾. Slovanské jazyky používají pro pojmenování tohoto aktu různé lexémy (např. b. *вѣзкѣвам на престо́л, трѡн*, sln. *ustoličiti, namestiti, instalirati*, p. *osadzać na tronie, intronizować*, hl. *intronizować*, r. *возводѣть/возвестѣ на престол* aj.).

2.2

Struktura staročeského substantiva *nastolování* ukazuje, že jde o verbální substantivum, výchozí sloveso však ve staré češtině doloženo není. Vedle prefigovaného *nastolování* má stará čeština i neprefigované *stolování* (s variantními *štolování, stolenie* – MStČS 480) s významem ‚společné sezení u stolu, u jídla‘, v jednom případě (v tzv. Pasionálu kališnickém) pak je užito ve významu ‚dosazení na trůn‘. Ani k tomu deverbativu výchozí sloveso doloženo není. Doloženo je jen dokonavé *nastoliti* ‚nastolit, dosadit na trůn‘: jakožto Saul, bohem zvolen, mazán za král i *naftolen* (Budyš 34b – StČS 1: 291).

Pokud jde o stč. *nastolování* ‚dosazení na trůn‘, objevuje se pouze, jak bylo zmíněno, v názvu jednoho z církevních svátků, který bývá ve staročeských textech označován jako *Nastolování svatého Petra*. Tento svátek se vztahuje k 22. únoru, kdy si církev připomíná svátek Stolce svatého Petra, prvního mezi apoštoly a prvního římského biskupa. Nejstarší zmínky o oslavě dne, kdy podle tradice apoštol Petr usedl na biskupský stolec v městě Římě, se datují do 4. století. Slavnost probíhala 18. ledna v Priscilliných katakombách, o kterých starobylé doklady mluví jako o místě, „kde svatý Petr seděl nejprve“ (*ubi prius sedit sanctus Petrus*). Zde se ve starověku uctívala katedra, tedy starobylý dřevěný stolec, na kterém římský biskup uděloval novokřtěncům svátost biřmování. Druhým datem, spojeným s Petrovým biskupským úřadem, je 22. únor. Podle tradice jde o událost,

7 Stará ruština má substantivum *nastolovanije* ‚trůn; vláda‘ (StrS 10: 269).

kteřá se popisuje v Mt 16, 13–19, kdy Petr u Césareje Filipovy vyznal Ježíše jako Božího Syna a ten jej jako skálu ustanovil základním pilířem církve⁽⁸⁾. Později, v 9. století, byl tento svátek spojován s Petrovým úřadem biskupa v Antiochii. Po liturgické reformě II. vatikánského koncilu bylo lednové datum z kalendáře odstraněno a svátkem, připomínajícím základy papežství, se stal 22. únor (srov. Friedrich 1934: 129–199, 324).

Substantivum *nastolovanie* je ve stč. textech poměrně dobře doloženo. Srov. např.:

a potom svatý Petr na tom stole sedajě sedm let božie slovo kázal, pro něžto tento svatý den slóve svatého Petra nastolowanye festum epularum⁽⁹⁾ beati Petri (PasMuza 155); v *outerý před svatým Petrem, jenž slóve Nastolování* ArchČ 10, 255 (1437) – StČS 1:292.

V jednom případě (v tzv. Pasionálu kališnickém), jak bylo řečeno, pak je užito neprefigovaného výrazu *stolovanie* ‚dosazení na trůn‘.

2.2.1 V latinských pramenech, jak dokládají slovníky středověké latiny, se tento svátek označuje souslovím *Cathedra Petri apostoli*, případně *Cathedra S. Petri*.⁽¹⁰⁾ Ostatně naznačuje to i Klaret, když v Glosári staví vedle lat. *kathedra* stč. *nastolovanie* (nasstolowanye), resp. zde v „klaretovský“ zkrácené podobě *nasstolanye* (KlarGlosA 2397 – StČS 1: 292). Lat. *cathedra* (< ř. *καθέδρα*) je sice nositelem základního významu přejatého spolu s formou z řečtiny, tedy ‚sedadlo, stolice, učitelská stolice, katedra‘, ale metonymicky je též označením pro ‚učitelský úřad‘, a dále i pro ‚kněžský, především biskupský, ale i arcibiskupský úřad, sídlo‘, ve spojení *cathedra regni coelum* znamená ‚nebe‘; *cathedra* (především s atributem *s. Petri*)

8 „I jáť pravím tobě, že jsi ty Petr, a na též skále vzdělám církev svou, a brány pekelné nepřemohou jí. A tobě dám klíče království nebeského.“ (Mt 16,18–19 – BK).

9 Stč. slovo *nastolovanie* zde v textu překládá lat. spojení *festum epularum*; substantivum *epulae*, primárním významem ‚pokrm, jídlo; hostina‘ je tu použito v obrazném, duchovním smyslu.

10 Často se toto sousloví objevuje ve spojení se substantivy *dies* nebo *festum* a má formu časového údaje: např. *...datum...in die cathedrae s. Petri*; *...consilium in die sancti Petri ad cathedram* apod. (SSLat 1: 590).

je označením pro *sedes summi pontificis*, tedy *papežský stolec* ve smyslu úřadu (srov. SSLat 1: 590). Otázkou je, proč je staročeským ekvivalentem lat. *cathedra* právě *nastolovanie*. Je třeba si uvědomit, že označení *Cathedra S. Petri* implikuje v zásadě výsledek procesu dosazení, nastolení na trůn, na stolec, který vyjadřuje sloveso *intronisare* = *in cathedra, in solio ponere* (SSLat 17: 266). Stará čeština ovšem toto ř.-lat. pojmenování do svého lexika nezahrnula a vyjadřuje je opisně, jako např. (*Svatého Petra*) *na stolici povýšenie* (ArchČ 3,21 – r. 1442), případně *na stolici vsaženie* (ESStč) apod. (Klaret překládá *intronizatio* slovem *vvvedenye* KlarGlosA 2465 – ESStč). Zatímco uvedené obraty jsou obecného rázu, nevztahují se pouze k osobě Petra, *nastolovanie* se užívá výhradně v souvislosti s uvedeným svátkem. Na základě toho, co bylo řečeno, a připustíme-li, že csl. *nastolovati* lze považovat za kalk ř. *évθpovίζειν*, pak by se nabízelo vysvětlení, že stč. *nastolovanie* by mohlo být církevním slavismem. Podpůrným argumentem by mohlo být to, že ve staré češtině jde o církevní termín se speciálním konkrétním významem. Ve světle toho, že ve středověkých latinských textech české provenience se běžně pro „usazení na trůn“ nebo „uvedení do úřadu“ používaly latinské lexémy *intronisare*, *intronisatio*, *intronisatus*, tedy přejímky řeckého *évθpovίζειν* a jeho derivátů, na jejichž základě vzniklo csl. *nastolovati*, nelze vyloučit, že překladatel i pro přeložení lat. substantiva *cathedra* v pojmenování konkrétního svátku použil slovo *nastolovanie*, které znal z církevní slovanštiny (srov. *Intronisatus est, id est kathedratus* LexClem – SSLat 17: 266). Zde by se nabízelo zmínit Trávníčka (1948: 167), že „v době okolo r. 1100 lze u nás, a to v Čechách, zcela dobře předpokládati znalost církevní slovanštiny, nepřetržitě trvající z velkomoravské doby cyrilometodějské“.

2.2.2 Lze samozřejmě namítnout, že stč. *stól*, č. *stůl* je slovo domácí, psl. původu, a že tedy není důvod uvažovat v případě jednoho derivátu o csl. vlivu. A je pravda, že existuje řada jeho derivátů s významy nespádajícími do církevní terminologie, ale spojenými s dnešním chápáním stolu, jako *stolování* ‚společné sezení u stolu, u jídla‘ a ‚hodování, hostina‘, sloveso *stolovat*, od něhož je *stolování* odvozeno, ‚společně jíst u jednoho stolu‘. Ale přesto není vliv církevní slovanštiny vyloučen, když uvážíme, že ve staré

češtině jde o výraz se speciálním významem, navíc implikujícím význam *stolu* pro češtinu netypický.

3 ZÁVĚR

Odpověď na obě otázky formulované v úvodní části tohoto textu, tedy zda lze csl. *nastolovati* považovat za kalk z řečtiny a zda je možné vidět ve stč. *nastolovati* vliv církevní slovanštiny, je kladná; nejde ovšem o tvrzení kategorické vzhledem k tomu, co bylo řečeno výše.

PhDr. Helena Karlíková, CSc.

etymologické oddělení

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

602 00 Brno

helena.karikova@ujc.cas.cz

Příspěvek vznikl za podpory projektu Staroslověnské dědictví v staré češtině, financovaného Grantovou agenturou České republiky (č. 18-02702S).

LITERATURA

BK

2004 *Bible svatá* podle posledního vydání kralického z roku 1613 (Brno: KMa)

DU CANGE, Charles du Fresne

1954 *Glossarium mediae et infimae lanititatis 1–10* (Graz: Akademische Druck-U. Verlagsanstalt, unveränderter Nachdruck der Ausgabe von 1883–1887)

1958 *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis 1–2* (Graz: Akademische Druck-U. Verlagsanstalt, unveränderter Abdruck der 1688 in Lyon erschienen Ausgabe)

ESStč

Elektronický slovník staré češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka 2006– [cit. 9. 5. 2019]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz>

FLAJŠHANS, Václav (ed.)

1928 *Klaret a jeho družina*, sv. 2 (Praha: Česká akademie věd a umění)

FRIEDRICH, Gustav

1934 *Rukověť křesťanské chronologie* (Praha: Filosofická fakulta University Karlovy)

GRIVEC, Franc

1952 „Сѣпрѣстолюнъ – synthronos“; *Slovo* 1, s. 6–19

JB

2009 *Jeruzalémská bible*. Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou, přel. F. X. a D. Halasovi (Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství)

JEFIMOVA, Valerija Sergejevna

2004 „O vlijanii jazyka grečeskich originalov na slovoobrazovatel'nyje processy v staroslavjanskom jazyke“; *Slavjanovedenje* 4, s. 35–47

LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert

1953 *A Greek-English Lexicon* (Oxford: Clarendon Press)

LUTHER, Martin (ed.)

1948 *Die Bibel oder die ganze heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments nach der deutschen Übersetzung Martin Luther's* (Stuttgart: Privileg. Württ. Bibelanstalt)

MIKLOSICH, Franz

1862–1865 *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (Wien: Wilhelm Braumüller)

MStčS

1978 BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel, *Malý staročeský slovník* (Praha: SPN)

RAHLFS, Alfred (ed.)

1935 *Septuaginta: id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, 2 vols. (Stuttgart: Privileg. Württembergische Bibelanstalt)

SCHRADER, Otto – NEHRING, Alfons

1929 *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde 2, zweite, vermehrte und umgearbeitete Auflage* (Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter)

SJS

1966–2016 *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae* 1–5 (Praha: Academia/ Euroslavica)

SREZNEVSKIJ, Izmail Ivanovič

1893–1903 *Materialy dlja slovarja drevnerusskago jazyka po pis'mennym pamjatnikam* 1–3 (Sanktpeterburg)

SSLat

1977–dosud *Slovník středověké latiny v českých zemích. Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum* (Praha: Academia)

StčB

2009 KYAS, Vladimír (ed.), *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká V/1, 2* (Praha: Academia)

StčS

1968–2008 *Staročeský slovník 1–4*. Red. Igor Němec (Praha: Academia)

StrS

1975–dosud *Slovar' russkogo jazyka 11–17 vv.* (Moskva: Nauka)

STEPHANUS, Henricus

1954 *Thesaurus Graecae linguae* 1–9 (Graz)

ŠIMANDL, Josef

2016 *Slovník afixů užívaných v češtině* (Praha: Karolinum)

ŠLOSAR, Dušan

1981 *Slovotvorný vývoj českého slovesa* (Brno: Univerzita J. E. Purkyně)

TRÁVNÍČEK, František

1948 „Glosy Jagičovy a svatořehořské“; in J. Kurz – M. Murko – J. Vašica (eds.), *Slovanské studie. Sbírka statí, věnovaných prelátu univ. prof. dr. Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla* (Praha: Vyšehrad), s. 164–168

Vulgata

1902 *Biblia sacra Vulgatae editionis*. Editio decima, 1–4 (Ratisbonae: Institutum librarium pridem G. J. Manz)

ELEKTRONICKÝ SLOVNÍK JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO – PERSPEKTIVY DALŠÍHO ROZVOJE⁽¹⁾

ŠTEFAN PILÁT

The paper discusses perspectives of further development of the Old Church Slavonic Dictionary and possible problems associated with such processes. The ongoing digitization of the dictionary opens new possibilities for its development, most importantly an equalization of the differences that have arisen among its four parts. It brings also an option to expand the dictionary with other Old Church Slavonic texts and the digitization enables entirely new approach to the Czech Church Slavonic material as a whole.

Keywords: lexicography, digitization, Old Church Slavonic language, Old Church Slavonic texts, Czech recension of the Church Slavonic language

ÚVOD

Slovník jazyka staroslověnského (Kurz a kol. 1966–1997; dále SJS)⁽²⁾ představuje světově unikátní dílo české paleoslovenistiky, které shromažďuje a objasňuje slovní zásobu nejen kanonických staroslověnských památek, ale také mladších církevněslovanských opisů textů, jejichž vznik bývá kladen na Velkou Moravu nebo je jejich původ jakkoliv spjat s cyrilometodějskou misí. Vedle toho obsahuje též slovní zásobu textů česko-církevněslovanského původu. Společně s mimořádnou šíří svého záběru přináší překlady významů ve třech současných jazycích (česky, rusky a německy), vždy též latinsky a v případě dokladů z překladových textů uvádí výrazy z předloh (řeckých,

---

1 Příspěvek vznikl za podpory projektu „GORAZD: Digitální portál staroslověnštiny“ MK ČR – NAKI II, DG16P02H024.

2 O okolnostech vzniku SJS podrobně Bláhová (2016).

latinských či starohornoněmeckých). Jednotlivé významy doplňuje a objasňuje hojnými faktografickými a výkladovými komentáři a bohatě je ilustruje citacemi z excerpovaných textů a jejich překladových originálů. Inovativním rysem je též uvádění synonymie u staroslověnských hesel.

Je pochopitelné, že u díla, které vznikalo po dobu několika desetiletí a na jehož tvorbě se vystřídaly dvě generace badatelů, docházelo průběžně k vývoji metodiky zpracování hesel, postupně se rozšiřoval okruh dostupných památek a jejich předloh a také přístup k sekundární literatuře. Nejvýraznější kolísání se pochopitelně projevuje v prvním díle, zejména v jeho počátku, při jehož tvorbě nebyl způsob zpracování hesel ještě zcela ustálen. Proto s vytvořením dodatků k SJS počítala hlavní redaktorka Zoe Hauptová (1929–2012) již ve svém závěrečném slově v IV. dílu SJS (SJS IV: 1042). K realizaci dodatků k I. dílu SJS došlo v letech 2008–2016 (Hauptová a kol. 2016; dále *Dodatky*).⁽³⁾ Svým celkovým rozsahem osmi sešitů se staly pátým integrálním dílem SJS. *Dodatky* přinesly nejen sjednocení formální stavby hesel, ale byl též doplněn materiál z památek, které nebyly z různých důvodů do prvního dílu zpočátku zařazeny, čímž vznikla celá řada nových hesel. Současně s tvorbou *Dodateků* probíhalo vydávání již od počátku SJS plánovaného *Řecko-staroslověnského indexu*, v roce 2014 byl uzavřen jeho první díl (Bláhová 2014; dále ŘSI)⁽⁴⁾. Etymologické oddělení Ústavu pro jazyk český v Brně od roku 1989 vydává *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*⁽⁵⁾ (Havlová a kol. 1989; dále ESJS), který je na lexiku zařazeném do SJS materiálově založen. Vedle toho je heslář SJS zařazen do Srovnávacího indexu k slovníkům zpracovaným v rámci Komise pro církevněslovanské slovníky,⁽⁶⁾ z něž doposud vyšly dva díly (Ribarova 2015, 2018).

V roce 2016 byl zahájen pětiletý projekt GORAZD: Digitální portál staroslověnštiny, který je financován v rámci programu NAKI II Ministerstva kultury ČR.⁽⁷⁾ Cílem tohoto projektu je digitalizace a online zpřístupnění

3 Více o projektu Čajka (2016).

4 Více o projektu Čermák (2016).

5 Podrobně o slovníku Janyšková (2016).

6 Více o projektu Ribarova (2016).

7 Více o projektu Pilát (2016) a na projektových stránkách www.gorazd.org.

Slovníku jazyka staroslověnského, *Slovníku nejstarších staroslověnských památek*,⁽⁸⁾ I. dílu *Řecko-staroslověnského indexu* a naskenované staroslověnské lístkové kartotéky. Do konce roku 2020 je plánováno zveřejnění těchto online databází. Základní ideou digitalizace těchto slovníků, v jejichž přirozeném centru leží SJS, je nejenom snadné zpřístupnění jejich obsahu co možná největšímu okruhu uživatelů, ale také udržování jejich obsahu v aktuální podobě a v souladu s nejnovějšími vědeckými poznatky v oboru.

Elektronická verze *Slovníku jazyka staroslověnského* se bude od verze tištěné v některých aspektech odlišovat. V první řadě budou přímo do hesel integrovány *Dodatky* k I. dílu. Další výraznou změnou je doplnění anglických překladů hesel v celém rozsahu slovníku. Do angličtiny bude pro lepší zpřístupnění mezinárodnímu okruhu uživatelů převeden původně latinsky psaný aparát slovníku a faktografické výklady a komentáře. U všech hesel bude doplněn soupis excerpovaných památek, ve kterých se daný lexém vyskytuje (odstavec *occurrit in ...*). Hesla SJS budou dále propojena s naskenovanými snímky staroslověnské lístkové kartotéky, díky čemuž bude možné dohledat všechny výskyty daného lexému v excerpovaných památkách. Hesla budou též provázána s hesly ŘSI v rozsahu prvního dílu. Prezentační prostředí poskytne pokročilé vyhledávací a filtrovací nástroje a možnost správy uživatelského obsahu.

1 PROBLÉM NEKONZISTENCE SJS

Idea udržování SJS v stále aktuální podobě s sebou však nese jisté problémy, které vyplývají jak z praktické nemožnosti okamžité aktualizace SJS v jeho celém rozsahu, tak z nemožnosti odpovídající aktualizace všech dalších slovníků, které z něj vycházejí nebo jsou s ním jakkoliv provázané. Tímto způsobem vzniklou nekonzistenci tak můžeme rozdělit na *vnitřní* (v rámci SJS) a *vnější* (ve vztahu k dalším slovníkům).

8 Jedná o digitalizaci doposud nevydaného druhého opraveného vydání jednosvazkového slovníku, který vyšel v Moskvě pod názvem *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)* (Cejtlin 1994). Více o tomto slovníku a jeho druhém přepracovaném vydání Chromá (2016).

1.1 VNITŘNÍ NEKONZISTENCE

Vnitřní nekonzistence z různých příčin vznikala již v době tvorby původního SJS a byla důvodem vzniku *Dodateků* k I. dílu. Vydávání dodatků k dalším dílům SJS v původní sešitové podobě již není plánováno, neboť bude mnohem efektivnější tyto úpravy v budoucnu provádět přímo v heslech elektronického SJS. V současném stavu, kdy jsou implementovány pouze *Dodatky* k I. dílu, však zůstává tato historicky vzniklá nekonzistence neodstraněna. Paradoxně je ještě navýšena, neboť z důvodu chronologického postupu prací jsou dnes v nejaktuálnější podobě hesla v rozsahu I. dílu následovaná hesly IV. dílu a až pak stojí hesla II. a III. dílu.

Tento stav je nejvýraznější v okruhu citovaných památek. Nově nalezené části *Žaltáře sinajského* (SinN)⁹⁾ a *Euchologia sinajského* (EuchN) a evangelní zlomky *Zografského palimpsestu* (ZogrPal), *Vatikánského palimpsestu* (Vat), *Bojanského palimpsestu* (Bojan) a *Sinajského palimpsestu* (SinPal) jsou tak zahrnuty jen do hesel v rozsahu I. dílu. V témž rozsahu je přihlíženo u částí *Supraslského kodexu* (Supr), *Homilie na Zvěstování Panny Marie* (Hom) a památky *Napisanije o pravěi věřě* (Napis) k novým předlohám řeckým, u *Nikodémova pseudoavangelia* (Nicod), *Života Benediktova* (Ben) a *Legendy o svatém Vítu* (Vit) k novým předlohám latinským. Některé další památky, které byly přidávány až v průběhu vydávání II. a III. dílu, byly v rozsahu I. dílu doplněny *Dodatky*, ale v části slovníku nadále chybějí. Jedná se o absenci *Eninského apoštoláře* (En) v rozsahu písmen κ – λ, *Dimitrijova kánonu* (Dim) a *Novgorodského rukopis Nikodémova pseudoavangelia* (NicodNovg) v rozsahu písmen κ – м.

V *Dodatecích* a v souladu s tím též v elektronickém SJS v rozsahu hesel I. dílu došlo k odstranění některých památek, které byly v původním SJS excerpovány nebo citovány nesoustavně a v průběhu času se jejich zařazení do SJS ukázalo být nadbytečným. Jedná se o varianty z pozdního *Nikolského čtveroevangelia* (Nik^(a)) spolu s variantami značenými jako Nik^b z dalšího čtveroevangelia uváděného v Daničicově edici (Daničič 1864),

9 Použité zkratky památek vycházejí z úzu SJS. Viz SJS (Kurz a kol. 1966–1997, I: LXXI–LXXIII; III: 670–671) a *Dodatky* (Hauptová a kol. 2016: 25–27).

kteřé shořelo při bombardování Bělehradu v roce 1941. Dále jde o varianty z *Perfirjevského parimejníku* (Perf) ojediněle citované z Brandtovy nedokončené edice staroslověnského parimejníku (Brandt 1894–1901). Vajsova edice knihy Jób z *II. Novljanského breviáře* (Gl Nov. II; Vajs 1903) představuje mladší překlad z latiny, proto je od III. dílu nahrazována textem vydaným Pechuškou (Gl ms. Viti; Pechuška 1935) z *Breviáře Víta z Omišlje*, který vychází z překladu z řečtiny.

V *Dodacích* byla též provedena systematizace citování variant vostokovské (VencVost), minejní (VencMin) a charvátské redakce (VencNov) *První staroslověnské legendy o svatém Václavu*, dále kazaňského a petrohradského rukopisu *Druhé staroslověnské legendy o svatém Václavu* (VencNik), variant z tzv. *Záhřebského hagiografického sborníku z roku 1469 Života Konstantinova* a variant z *Uvarovského* (BesUvar) a *Synodálního* (BesSynod) rukopisu *Besěd na evangelije* (Bes). Tyto varianty nejsou ve zbývajících dílech SJS důsledně citovány.

Do rozsahu hesel I. dílu v souladu s praxí *Dodatků* též nebyly vřazeny některé varianty sporadicky citované od II. dílu. Jedná se o varianty z *I. Lublaňského (beramského) breviáře* (VencLab) a varianty z *breviáře Vatikánské apoštolské knihovny Illirico 6* (VencRom) k charvátsko-hlaholské redakci *První staroslověnské legendy o svatém Václavu* (VencNov) a o varianty z téhož breviáře *Vatikánské apoštolské knihovny Illirico 6* (CMVat) a zlomku *breviáře Rakouské národní knihovny Cod. slav. 121* (CMVindob) k *Oficiu sv. Cyrila a Metoděje* (CMLab a CMNov).

Řešení této vnitřní nekonzistence bude spočívat ve zpracování zbývajících částí slovníku podle metodiky zavedené *Dodatky*. Oproti tištěné verzi *Dodatků* se však již nepočítá s metodou zpracování hesel podle abecedy, ale podle památek, což bude postup při elektronickém zpracování hesel výrazně efektivnější. V první řadě je plánováno doplnění nových památek, poté přijdou na řadu další úpravy. Odstranění této vnitřní nekonzistence je základní podmínkou pro jakékoliv další rozšiřování nebo úpravy excerpční báze elektronického SJS. Při stávajících personálních možnostech týmu, pokud se nepodaří najít vnější zdroje financování, však lze očekávat, že se bude jednat o práce dlouhodobého charakteru.

1.2 VNĚJŠÍ NEKONZISTENCE

Slovník jazyka staroslověnského se stal základem řady výše zmíněných lexikografických projektů. Tímto základem je však jeho původní tištěná verze, resp. excerpovaný materiál v staroslověnské lístkové kartotéce. Jen v menším množství případů bylo též možné přihlížet k *Dodatkům* (některá hesla ŘSI a ESJS). Cíl elektronickou podobu SJS průběžně inovovat pak může vést k tomu, že se bude svým obsahem těmto souvisejícím projektům stále více vzdalovat.

To je samozřejmě patrné již vzhledem k staroslověnské lístkové kartotéce, na jejímž základu byl tento slovník vytvářen. Před vznikem *Dodatků* byla kartotéka doplněna o lístky jen z těch nových památek, ke kterým nebyl v danou dobu k dispozici *index verborum*. V současnosti je kartotéka pokládána za archivní materiál a další rozšiřování její excerpční báze nebo jakékoliv další zásahy do ní nejsou plánovány. K excerpci případných dalších památek bude již využívána výpočetní technika. Ve stávající podobě byla kartotéka naskenována a propojena s digitalizovanými hesly SJS. Ne vždy však bylo takové propojení možné. Mnohá nová hesla zavedená *Dodatky* již podklady v lístcích nemají, na druhou stranu v kartotéce zůstaly lístky s hesly, která byla z různých důvodů ze slovníku odstraněna, popř. byly doklady na nich zachycené přesunuty pod jiná záhlaví. Tato divergence bude s každými dalšími zásahy do slovníku nutně narůstat a tento fakt není řešitelný. Staroslověnskou lístkovou kartotéku tak bude možno chápat hlavně jako historický dokument, který nemusí odpovídat současnému stavu slovníku.

Souběžně s excerpcí pro *Slovník jazyka staroslověnského* vznikaly obrácené řecko-staroslověnské lístky, které se staly základem pro tvorbu *Řecko-staroslověnského indexu*. O konečném výběru památek pro ŘSI bylo rozhodnuto ještě před úplným zformováním koncepce *Dodatků*, proto ŘSI zahrnuje jen část nových památek do nich zařazených. Zahrnuty jsou *SinN* a *EuchN*, z evangelních zlomků pouze *Vat*. Pro tyto texty byla doplněna lístková excerptce. S dalším rozšiřováním materiálové báze ŘSI nelze do doby jeho dokončení počítat, a to z důvodu technické obtížnosti takového kroku a zároveň vytvoření nežádoucí vnitřní nekonzistence v rámci ŘSI.

Jedním z cílů projektu Gorazd je integrace SJS a ŘSI, aby byly oba slovníky vzájemně průchozí a uživatel mohl snadno čerpat důležité informace z obou míst. Dalšími případnými změnami a rozšiřováním materiálové báze SJS by se však tato integrace stále více narušovala. Dokončení ŘSI a práce na jeho případném rozšíření jsou prozatím otázkou dlouhodobého časové horizontu.

Etymologický Slovník jazyka staroslověnského je dalším významným projektem čerpajícím z materiálové báze SJS. Vydávání heslové části slovníku bylo dokončeno v roce 2018 publikací sešitu č. 19. Autoři ESJS mohli čerpat z *Dodatků* jen v omezené míře až v pozdějších sešitech. Z důvodu šíře a hloubky etymologického výzkumu se autorům podařilo v mnoha případech upřesnit sémantiku staroslověnských výrazů nad míru zachycenou v SJS. Tyto nové poznatky však nemohly prozatím být v SJS zpracovány, a to ani v rámci *Dodatků*, neboť v době jejich tvorby nebyla ještě mnohá písmena prvního I. dílu v ESJS, v kterém jsou záhlaví řazena podle latinky, zpracována. Revize sémantiky hesel SJS na základě ESJS bude tak možná až v druhé fázi po dokončení projektu Gorazd. Pokud to budoucí vývoj a možnosti financování dovolí, byla by jistě žádoucí digitalizace ESJS a jeho integrace v systému Gorazd s propojením s hesly SJS a případně i ŘSI. I zde však hrozí prohlubování nekonzistence mezi SJS a ESJS, pokud by byla materiálová báze SJS jednostranně měněna či rozšiřována.

V případě *Srovnávacího indexu k slovníkům zpracovaným v rámci Komise pro církevněslovanské slovníky* jsou případné změny sestavy hesel v SJS nejméně problematické. *Srovnávací index* je vydáván elektronicky a soupis hesel v SJS v něm lze poměrně snadno upravit tak, aby odpovídal aktuálnímu stavu.

2 MOŽNOSTI DALŠÍHO ROZVOJE SJS

Jak z výše uvedeného nástinu vyplývá, nutným předpokladem k jakémukoliv dalšímu rozvoji SJS je odstranění stávající vnitřní nekonzistence. To bude nutnou následující fází po dokončení základní digitalizace v roce 2020. Teoretická možnost dalších proměn v excerpci bázi by pak mohla

být až další fází. Z důvodu nebezpečí prohlubování vnější nekonzistence je žádoucí, aby jakýkoliv budoucí zásah do excerptní báze SJS byl projednán s redakčními týmy těchto slovníků a k případným inovacím docházelo v kooperaci s nimi tak, aby byla zaručena možnost budoucího zahrnutí takových úprav i do těchto slovníků. Nedodržení tohoto postupu by postupně vedlo k narušení smyslu systému Gorazd jako integrujícího prostředí pro tyto slovníky.

Z hypotetických možností budoucího rozšíření materiálové báze můžeme navrhnout a předložit k odborné diskuzi tyto návrhy:

- **Evangelia:** Texty evangelií jsou staroslověnskými kanonickými památkami poměrně dobře zachyceny, avšak obě nejstarší hlaholská čtveroevangelia, *Zografské* a *Mariánské*, mají v některých částech lakuny. Z rozsáhlého srovnávacího výzkumu A. Aleksejeva (Aleksejev 1998: 36–37) vyplývá, že nejbližší k hlaholským čtveroevangeliím stojí tzv. *Typografské* (12. st., RGADA, ф. 381, 1) a *Haličské čtvero-evangelium* (z roku 1144, GIM, Син. 404). Nabízí se tak možnost chybějící části doplnit z jedné z těchto památek, případně provést kompletní excerptci. Pro bohaté zastoupení evangelních textů v SJS však lze takové rozšíření pokládat jen za málo přínosné.
- **Apoštolý:** Pro nedostatek jiných možností v době vzniku SJS byl za základní text staroslověnského překladu apoštola zvolen ruský *Christinopolský apoštol* (Christ) na základě zastaralé edice E. Kalužniackého (Kalužniacki 1896), který je v místě lakun doplněn úryvky z bosenského *Hilferdingova apoštola* č. 14 (Hilf) a ruskými *apoštolý Moskevské synodální knihovny* č. 7 (Mosk^a) a č. 18 (Mosk^b). Kyjevský zlomek *Christ* nebyl do Kalužniackého edice zahrnut, vydal jej samostatně Maslov (1910). Tento zlomek nebyl pro SJS excerptován. Samotný výběr *Christ* jako základního textu nebyl příliš šťastný, neboť se jedná o text mladší redakce silně ovlivněný preslavskými vlivy. Později byly identifikovány úplné texty apoštola v podstatně větší míře odrážející původní cyrilometodějský překlad (Pilát 2017). V první řadě se jedná o středobulharský *Crkolezský apoštol* z 13. století (Bogdanović a kol. 1986). Textologicky je mu blízký

i zmíněný *Hilf*, který je z části vydané Kuľužniackým již do SJS zahrnut. Jednodušší postup by tak patrně byl vyexcerpovat zbývající části právě tohoto bosenského rukopisu ze 14. století a použít jej nově jak rukopis základní. Tato změna by jistě přinesla novou, doposud lexikograficky nepodchycenou část cyrilometodějské slovní zásoby zachované v apoštolním textu, současně by se však jednalo o proměnu natolik závažnou, že by musela proběhnout v koordinaci s dalšími projekty ze SJS vycházejícími.

- **Žaltáře:** Mezi památkami nalezenými v roce 1975 v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji se mimo jiné nacházel hlaholský žaltář zvaný *Dimitriiŭv*. Do tohoto kodexu jsou vloženy i další hlaholské texty. Mezi nimi vynikají svým obsahem unikátní *Sinajské medicínské listky*. Tento kodex, který právem náleží mezi kanonické památky staroslověnštiny, v nedávné době fototypicky vydal H. Miklas (2012), textová edice je v přípravě. Adekvátnost zařazení *Dimitriova žaltáře* do excerpční báze SJS je nesporná. Pro celkově nízkou variabilitu žaltářního textu by nemělo dodatečné zařazení této památky do SJS a případně též do dalších souvisejících slovníků tvořit velké obtíže.
- **Další starozákonní texty:** Otázka možného dochování Metodějova překladu Starého zákona mimo žaltář a parimejník je složitá a není možné na tomto místě do této problematiky podrobněji zabíhat. Do SJS byla z dalších starozákonních textů zařazena pouze tzv. *Glagolitsica Vajsova* (Gl), což jsou úryvky z tzv. Malých proroků nacházející se v charvátsko-hlaholských breviářích (kniha Jób je v SJS nověji čerpána z vydání Pechušкова). Tyto texty byly z části doplněny variantami z Tunického vydání knih Malých proroků z ruského rukopisu z 16. století (Tunickij 1918; Tun), který je opisem rukopisu sepsaného již roku 1047 v Novgorodě popem Upirem Lichým. Texty v Tun však zjevně odrážejí preslavskou redakci těchto textů. Jejich úplná excerpce tak není pro SJS, jehož cílem je podat lexikální obraz staroslověnštiny cyrilometodějského období, vhodná, spíše by bylo možno uvažovat o jejich úplném vypuštění. Případné doplnění dalšími starozákonními texty je otázka další odborné diskuze. V úvahu připadá

zejména tzv. *Jihoslovanská bible*, kterou představuje rukopis F.I.461 Ruské národní knihovny bulharského původu z poslední čtvrtiny 14. stol. (Nikolova 2005; Aleksejev 1999: 133–139), který obsahuje velkou část knih Starého zákona bez oktateuchu a žaltáře. Tyto texty v základu nepochybně obsahují starobylý překlad, přestože současně vykazují znaky východobulharských redakčních úprav z 10.–11. století. Případná excerpce těchto textů pro SJS by znamenala radikální změnu v dosavadní struktuře starozákonních textů a bezpochyby by též znamenala výrazné navýšení nového lexikálního materiálu. Přes oprávněnost zařazení těchto starozákonních textů do SJS, zvláště ve srovnání s jinými zařazenými texty, jejichž souvislost s cyrilometodějským obdobím je spíše nepřímá (to se ostatně týká i většiny textů východobulharského *Supraslského kodexu*), by realizace takového zámeru byla nesmírně časově a pracovně náročná. Navíc by bylo nutno zajistit možnost analogického rozšíření i u dalších slovníků navazujících na SJS. Uskutečnitelnost takového projektu v tuto chvíli přesahuje reálné možnosti autorského týmu SJS.

- **Liturgické a homiletické texty:** V této skupině textů stojí na prvním místě tzv. *Sinajský misál* (N/5) z nových nálezů v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji (Tarnanidis 1988: 103–108). Tento významný hlaholský rukopis o 80 listech liturgického obsahu z 11. století, který právem náleží mezi soubor kanonických staroslověnských památek, je však silně poškozený a špatně čitelný. Památka doposud nebyla vydána a odborná veřejnost neměla prozatím možnost se s jejím obsahem podrobněji seznámit. Na její edici dlouhodobě pracuje tým pod vedením H. Miklase. – Co se homiletických textů týče, můžeme vyzdvihnout zejména tzv. *Germanův sborník* (Mirčeva 2006), středobulharský kodex z let 1358–9, který je však patrně přepisem originálu vzniklého ve východním Bulharsku v 10.–11. století. Jedná se tak o určitou analogii *Supraslského kodexu*. Některé z textů jsou však v *Germanově sborníku* zachovány v archaičtější podobě. Jazykové rysy některých homilií v něm obsažených poukazují na původ v nejstarším období dějin staroslověnštiny. Případné zařazení Ger-

manova sborníku do excerpční báze SJS by jej jistě obohatilo o nové lexikální jednotky náležející do nejstarší vrstvy staroslověnské slovní zásoby. Současně by se však jednalo o obtížný úkol, který by značně ovlivnil celkové složení slovníku, a výrazně by jej tak odchýlil od dalších slovníků ze SJS vycházejících.

Pochopitelně by bylo možné nalézt celou řadu dalších textů, o jejichž případném zařazení do excerpční báze SJS by bylo možné uvažovat. S ohledem na vysokou časovou, personální, a tím i finanční náročnost každého takového kroku je v dohledné době takový zásah většího rozsahu jen obtížně představitelný. Za prioritní úkol, který může nastat po odstranění vnitřní nekonzistence elektronického SJS, můžeme pokládat rozšíření excerpční báze SJS o hlaholské staroslověnské památky nalezené v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji, tedy o *Dimitriův žaltář* (o celý kodex včetně vložených nežaltářních textů) a o tzv. *Sinajský misál*, jakmile bude text dostupný. Tyto kroky bude třeba koordinovat s redakčními týmy ŘSI a ESJS tak, aby byl nový materiál k nim souběžně zpracován např. formou dodatků, čímž by se zabránilo další desintegraci sepětí těchto slovníků. Úvahy o případném rozšíření o další texty prozatím zůstávají v hypotetické rovině.

3 OTÁZKA ČESKO-CÍRKEVNĚSLOVANSKÉHO SLOVNÍKU

Zvláštěností skladby SJS je to, že je do jeho excerpční báze zařazen i materiál památek předpokládaného česko-církevněslovanského původu, přestože se nejedná o texty, které můžeme přímo spojit s cyrilometodějským obdobím staroslověnštiny. Příčiny jsou pochopitelné. V době vzniku SJS nebylo myslitelné souběžně pracovat ještě na dalším samostatném slovníku. Korpus textů česko-církevněslovanského původu je navíc co do počtu památek omezený, svým rozsahem v něm pak značně asymetricky převládají doklady z *Beséd na evangelije*, neboť tato památka svým rozsahem výrazně převyšuje všechny ostatní texty dohromady. Včlenění česko-církevněslovanského materiálu do SJS tak bylo pochopitelným krokem, přestože má i své problematické stránky (Bláhová 2016: 27).

Elektronické zpracování SJS však přináší nové možnosti, jak se s tímto problémem vypořádat. Prezentační prostředí v první řadě umožní omezit vyhledávání pouze na památky cyrilometodějské (kanonické a post-kanonické) nebo naopak pouze na česko-církevněslovanské. To značně usnadní studium lexika památek česko-církevněslovanského původu. Je však možné jít ještě dál. Z technického hlediska není nijak obtížné hesla mající výskyt v česko-církevněslovanských památkách vyčlenit do samostatné databáze, kterou by pak bylo možné zpracovat do podoby samostatného česko-církevněslovanského slovníku. Ze SJS by pak bylo hypoteticky možné česko-církevněslovanský materiál zcela odstranit. To by byla však velmi radikální změna v dosavadní struktuře SJS a způsobilo by to velmi závažnou nekonzistenci s dalšími slovníky ze SJS vycházejícími, proto takový krok můžeme těžko pokládat za smysluplný.

Samostatná databáze česko-církevněslovanského slovníku by navíc měla tu výhodu, že by byla snadno rozšiřitelná o další známé památky česko-církevněslovanského původu, které do SJS z různých důvodů zařazeny nebyly. Z takových památek byla v poslední době vydána *Legenda o sv. Anastázii* (Čajka 2011), *Modlitba sv. Řehoře* a *Modlitba vyznání hříchů* (Vepřek 2013). Nové zpracování zasluhuje též *Modlitba ke sv. Trojici* (Trin), z níž byl do SJS excerpován jen úryvek vydaný Sobolevským (Sobolevskij 1910: 45–47), a popř. další texty uvažovaného česko-církevněslovanského původu uváděné Marešem (Mareš 1979). Případné zařazení těchto textů přímo do elektronického SJS je sice také možné, avšak SJS by se tím opět o něco více odchýlil od svého původního záměru popsat slovní zásobu staroslověnštiny cyrilometodějského období a umocnil by se problém vnější nekonzistence.

Lze samozřejmě postupovat i umírněnějším způsobem a ze SJS exportovat např. pouze heslář lexémů s výskytem v památkách česko-církevněslovanského původu s vysvětlením významu, do kterého by mohly být přidány i výrazy z nových památek. Tato idea se v tuto chvíli jeví jako nejrealističtější. Konečný způsob realizace však vyplyne až na základě diskuze odborné veřejnosti, aby mohlo být v co možná největší míře vyhověno aktuálním vědeckým potřebám.

ZÁVĚR

Jedním z cílů digitalizace *Slovníku jazyka staroslověnského* v rámci projektu *GORAZD: Digitální portál staroslověnštiny* bylo umožnit budoucí udržování tohoto slovníku vždy v aktuálním stavu vědeckého poznání. Při podrobnějším rozboru tohoto cíle však narážíme na určité problémy, které bude nutné při jeho realizaci překonávat. Základním předpokladem dalšího rozvoje bude vyřešit historicky vzniklou vnitřní nekonzistenci uvnitř elektronického SJS. Při jakýchkoliv případných zásazích do složení SJS je současně třeba vždy hledět i na další slovníky, které z něj materiálově vycházejí. V první řadě je to ŘSI a ESJS, pak *Srovnávací index*. Každý další zásah do SJS je tak třeba konat koordinovaně, aby mohly být v nějaké formě příslušné změny zachyceny i v těchto slovnících. Za prioritní můžeme pokládat rozšíření excerpční báze SJS o hlaholské památky nalezené v roce 1975 v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji (*Dimitrijův žaltář* a tzv. *Sinajský misál*). Rozšíření o jakékoliv další texty prozatím zůstává v rovině úvah. Elektronický SJS přináší též nové možnosti práce s česko-církevněslovanským materiálem. Za reálný cíl můžeme považovat vytvoření česko-církevněslovanského hesláře rozšířeného o nové památky. Všechny v článku nastíněné možnosti budoucího rozvoje SJS je třeba podrobit důkladné odborné diskuzi.

PhDr. Štefan Pilát, Ph.D.

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.

Valentinská 1, 110 00, Praha 1

pilatste@slu.cas.cz

LITERATURA

ALEKSEJEV, Anatolij Arkad'jevič

1998 *Евангелие от Иоанна в славянской традиции* (Санкт-Петербург: Российское библейское общество)

1999 *Текстология славянской библии* (Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин)

BLÁHOVÁ, Emilie

2016 „Kronika Slovníku jazyka staroslověnského“; in F. Čajka – M. Černý (eds.), *Slovník jazyka staroslověnského: historie, osobnosti a perspektivy* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.), s. 13–86

BLÁHOVÁ, Emilie (hlavní redaktorka)

2014 *Řecko-staroslověnský index I: Index verborum graeco-palaeoslovenicus I.* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i. – Euroslavica)

BOGDANOVIĆ, Dimitrije – VELČEVA, Borjana – NAUMOV, Aleksander

1986 *Болгарский апостол XIII века: рукопись Дечани-Црколез 2. Исследование и микрокарточное воспроизведение рукописи* (София: Международный информационный центр об источниках по истории Балкан и Средиземноморья /СИБАЛ/)

BRANDT, Roman

1894–1901 *Григоричевъ перимейникъ. Въ сличении съ другими перимейниками. I – III.* (Москва: Университетская Типография)

CEJTLIN, Ralja Michajlovna – VEČERKA, Radoslav – BLÁHOVÁ, Emilie (redaktoři)

1994 (dotisk 1999) *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)* (Москва: Русский язык)

ČAJKA, František

2011 *Církevněslovanská legenda o svaté Anastázii* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.)

2016 „Dodatky ke Slovníku jazyka staroslověnského (Lexicon linguae palaeoslovenicae V. – Addenda et corrigenda)“; in F. Čajka – M. Černý (eds.), *Slovník jazyka staroslověnského: historie, osobnosti a perspektivy* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.), s. 87–107

ČERMÁK, Václav

2016 „Řecko-staroslověnský index (Index verborum graeco-palaeoslovenicus)“; in F. Čajka – M. Černý (eds.), *Slovník jazyka staroslověnského: historie, osobnosti a perspektivy* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.), s. 109–116

DANIČIĆ, Đuro

1864 *Никољско јеванђеље* (Београд: Државна штампарија)

HAUPTOVÁ, Zoe – KONZAL, Václav – PILÁT, Štefan (hlavní redaktoři)

2016 *Slovník jazyka staroslověnského V. Dodatky a opravy k I. dílu: Lexicon linguae palaeoslovenicae V. Addenda et corrigenda ad volumen I* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i. – Euroslavica)

HAVLOVÁ, Eva – ERHART, Adolf – JANYŠKOVÁ, Ilona (hlavní redaktoři)

1989– *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (Praha: Academia; Brno: Tribun EU)

CHROMÁ, Martina

2016 „Slovník nejstarších staroslověnských památek – Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)“; in F. Čajka – M. Černý (eds.), *Slovník jazyka staroslověnského: historie, osobnosti a perspektivy* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.), s. 127–138

JANYŠKOVÁ, Ilona

2016 „Etymologický slovník jazyka staroslověnského“; in F. Čajka – M. Černý (eds.), *Slovník jazyka staroslověnského: historie, osobnosti a perspektivy* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.), s. 139–155

KAEUŽNIACKI, Aemilianus

Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice. Ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII scripti (Vindobonae)

KURZ, Josef – HAUPTOVÁ, Zoe (hlavní redaktoři)

1966–1997 *Slovník jazyka staroslověnského I–IV: Lexicon linguae palaeoslovenicae I–IV* (Praha: Academia)

MAREŠ, František Václav

1979 *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin* (München: Wilhelm Fink)

MASLOV, Sergij Ivanovič

1910 „Отрывок Христинопольского апостола, принадлежащий библиотеке Университета св. Владимира.“ *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, Т. XV, кн. 4. Санкт-Петербург, s. 229–269

MIKLAS, Heinz (ed.)

2012 *Psalterium Demetrii Sinaitici monasterii sanctae Catharinae codex slav 3/N adiectis foliis medicinalibus* (Wien: Holzhausen)

MIRČEVA, Elka

2006 *Германов сборник от 1358/1359 г. Исследване и издание на текста* (София: Валентин Траянов)

NIKOLOVA, Svetlina

2005 „Древнеболгарский перевод Ветхого Завета“; in *Славянский альманах: 2005* (Москва: Индрик), s. 355–364

PECHUŠKA, František

1935 *Staroslovanský překlad knihy „Job“* (Praha: Knihovna Časopisu katolického duchovenstva)

PILÁT, Štefan

2014 „Cyrilometodějský překlad apoštola a jeho další vývoj v slovanské rukopisné tradici“; in P. Kouřil a kol., *Cyrilometodějská misie a Evropa. 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu* (Brno: Archeologický ústav AV ČR, v. v. i.), s. 256–267

2016 „Projekt GORAZD: Digitální portál staroslověnštiny“; in F. Čajka – M. Černý (eds.), *Slovník jazyka staroslověnského: historie, osobnosti a perspektivy* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.), s. 117–125

RIBAROVA, Zdenka

2016 „Srovnávací index k slovníkům zpracovaným v rámci Komise pro církevněslovanské slovníky“; in F. Čajka – M. Černý (eds.), *Slovník jazyka staroslověnského: historie, osobnosti a perspektivy* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.), s. 187–200

RIBAROVA, Zdenka (ed.)

2015 „Споредбен индекс кон речниците обработувани во рамките на Комисијата за црковнословенски речници при МКС. Том I. а – з“

(Скопје: Македонска академија на науките и уметностите); Dostupné z: <http://ical.manu.edu.mk/books/Sporedben%20indeksMANU.pdf> [přístup 26. 4. 2020]

2018 *Споредбен индекс кон речниците обработувани во рамките на Комисијата за црковнословенски речници при МКС. Том II. и – о* (Скопје: Македонска академија на науките и уметностите); Dostupné z: http://ical.manu.edu.mk/images/pub/Sporedben_indeksMANU-II.pdf [přístup 26. 4. 2020]

SOBOLEVSKIJ, Aleksej Ivanovič

1910 *Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии* (Санкт Петербург: Типография Императорской академии наук)

TARNANIDIS, Ioannis

1988 *The Slavonic manuscripts discovered in 1975 at St Catherine's Monastery on Mount Sinai* (Thessaloniki)

TUNICKIJ, Nikolaj Leonidovič

1918 *Книги XII малых пророков с толкованиями в древнеславянском переводе. Вып. I.* (Сергиев Посад: Отделение русского языка и словесности Российской академии наук)

VAJS, Josef

1903 *Liber Iob* (Veglia: Academia veglensis)

VEPŘEK, Miroslav

2013 *Modlitba sv. Řehoře a Modlitba vyznání hříchů v církevněslovanské a latinské tradici* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci)

POZNÁMKY K DISTRIBUCI EKVIVALENTŮ ZA SLOVESA *FACERE*, *CREARE* A *GERMINARE*

V PŘEKladu KNIHY GENESIS V CHORVATSKOHLAHO-
SKÝCH STŘEDOVĚKÝCH BREVIÁŘÍCH

PETRA STANKOVSKA

NOTES ON THE DISTRIBUTION OF EQUIVALENTS FOR VERBS *FACERE*, *CREARE*, AND *GERMINARE*

The Book of Genesis at the place of latin *creare* has in younger translation of Croatian Glagolitic Vatican 5 breviary paleoslavonicism *s'zdati* very likely because it was known to the translator from Psalter. Otherwise we would expect the verb *stvoriti* as in older version of breviary. For *germinare* uses Vatican breviary expected common word *vzrasti*, while the older version, taken from Paroimiarion, has Old Church Slavonic *prozebsti*.

Keywords: Croatian-Glagolitic breviary, Bible, translation, Old Church Slavonic, Genesis

EXPOSÉ

Ke zpracování a sepsání tohoto příspěvku mě inspirovaly tři hlavní impulzy. Prvním z nich bylo bezmála dvacet let staré vystoupení doc. Heleny Bauerové na konferenci *Glagoljica i hrvatski glagolizam* konané v roce 2002 na ostrově Krk u příležitosti oslav 100. výročí Staroslověnské akademie na Krku a 50. výročí existence Staroslověnského ústavu v Záhřebu, v němž si kladla otázku, jakým způsobem by bylo možné klasifikovat slovní zásobu v chorvatských církevněslovanských památkách a jaký vztah má k slovní zásobě nejstarších staroslověnských památek.⁽¹⁾ Druhým bylo vypisování variant ke čtení ze začátku knihy Genesis z chorvatskohlaholských breviářů, které jsem ve Staroslověnském ústavu v Záhřebu pořizovala asi před

---

1 V písemné podobě bylo publikováno o dva roky později (Bauerová 2004).

pěti lety kvůli tomu, abych měla další lexikální materiál z biblického textu, který by mi snad mohl pomoci při interpretaci distribuce lexémů v patristických textech chorvatskohlaholských breviářů, konkrétně v homiliích církevních otců. A konečně třetím impulsem byly oslavy životního jubilea doc. Heleny Bauerové na podzim roku 2019.

1 SLOVNÍ ZÁSoba CHORVATSKOHLAOLSKÝCH STŘEDOVĚ- KÝCH BREVIÁŘŮ A PROBLEMATIKA JEJÍHO HODNOCENÍ

Problematika hodnocení slovní zásoby v chorvatskohlaholských památkách a v breviářích zvláště je poměrně složitá a má několik úskalí. Je to dáno především tím, že samotný breviář obsahuje velmi různorodé texty. Chorvatští hlaholitě pak při překládání latinského breviáře do církevní slovanštiny, k němuž došlo s největší pravděpodobností v polovině 13. stol.,⁽²⁾ používali nejrůznější metody včetně využití již existujícího staroslověnského překladu některých částí biblického textu, k překladu rubrik zřejmě užívali aktuálně používanou terminologii (např. *berašb*, *řešponb*, *s(ti)h(b)*, *čtenie*, *oraciě*, *bitatorij* aj.) a částečně asi i živý jazyk, nebiblické texty a biblické texty, jejichž starší překlady neměli k dispozici, překládali do církevní slovanštiny, kterou se naučili čtením a užíváním opisů staroslověnských liturgických a možná i neliturgických knih (žaltář, evangeliář, parimejník, možná menologium, homiliář apod.). Takto, zřejmě na Krku a v oblasti Senje, vznikl překlad breviáře, který se však dále opisoval a vyvíjel jak po stránce obsahové,⁽³⁾ tak i po stránce jazykové, resp. překladové. A protože se dále budeme soustředit na slovní zásobu, bude nás zajímat především vývoj jazykový.

Na základě zkoumání čtení z různých biblických knih obsažených v breviáři bylo již před více než sto lety zjištěno, že určité biblické texty byly do chorvatskohlaholského breviáře převzaty v překladu, který je znám ze

2 Tedy poté, co papež Innocenc IV. oficiálně schválil užívání církevní slovanštiny jako liturgického jazyka na ostrově Krku a v Senji r. 1248 a 1252 (např. Bogović 1998: 55–62).

3 Zde máme na mysli především některé změny ve výběru textů ke čtení na jednotlivé dny, kterých si všiml již J. Vajs pro biblické perikopy (Vajs 1910: 37), poté M. Pantelić i pro další texty (Pantelić 1993: 66–67) a podrobněji se rozdílům ve výběru homiletických čtení věnovala P. Stankovska (2015).

staroslověnského parimejníku⁽⁴⁾ (např. části knihy Genesis,⁽⁵⁾ Izaiáše, Knih královských, Malých proroků⁽⁶⁾ aj.). Tehdejší zkoumání vycházela z textu chorvatskohlaholského breviáře a misálu, který vydal jako soubor úryvků z několika rukopisů původem převážně z ostrova Krku Ivan Berčić (1864–1871). Postupem času se vědecká veřejnost seznamovala i s dalšími rukopisy, nejdříve díky Vajsově práci o Vrbnickém breviáři, v níž autor dospěl k závěru, že se některé starozákonní texty vyskytují v breviářích ve dvou verzích – v jedné, která je blízká staršímu staroslověenskému překladu, a v druhé, která je upravená tak, aby co nejlépe odpovídala latinské předloze⁽⁷⁾ (Vajs 1910: VIII). Intenzivnější bádání a kritické edice textů vzniklé většinou na půdě Staroslověnského ústavu v Záhřebu, v němž byly shromážděny fotografie většiny chorvatskohlaholských středověkých breviářů,⁽⁸⁾ ukázaly, že některé starozákonní texty jsou v breviářích ve verzi blízké staroslověenskému parimejníku v rukopisech severní skupiny a revidované podle latinské předlohy v rukopisech jižní skupiny (např. knihy Jonáše a Joela⁽⁹⁾), u jiných stopy takového textologického rozdělení není možné vysledovat a vznikly nejspíše při překladu breviáře z latiny (např. kniha Moudrosti, 1. a 2. kniha Makabejských, Ester⁽¹⁰⁾), jindy jsou hranice obou verzí velmi nevyrazné a vyznačené stopovým množstvím

4 Starší studie byly vypracovány zejména za použití Grigorovičova parimejníku, nyní je k dispozici kritická edice Grigorovičova parimejníku (Ribarova, Hauptova 1998).

5 Michajlov 1912: 350.

6 Nahtigal 1902: 14.

7 V současné době se pro první textologickou skupinu užívá běžně označení severní či krčko-istrijská a pro druhou jižní či zadersko-krbavská podle geografického původu kodexů, které se k těmto skupinám řadí.

8 Těch je dnes s datem vzniku do konce 15. století dochováno 29 (Pantelić 2000: 349), reálně jich však muselo existovat mnohem větší množství, o čemž svědčí více než 80 zlomků breviářů shromážděných Ivanem Berčićem (ed. Vjalova 2000). Vzhledem k obtížnému dochování těchto knih, které postupem času vyšly z používání, se můžeme důvodně domnívat, že reálně existovalo mnohem větší množství opisů chorvatskohlaholského breviáře.

9 Knihu proroka Jonáše znova editovala a podrobně rozebrala Z. Ribarova (Ribarova 1987) a zejména knihu proroka Joela zpracovala H. Bauerová (Bauerová 1993a, 1993b).

10 Tento stav je patrný na základě prohlédnutí dostupných kritických edic (Miličić 1997–99, Badurina Stipčević 2006, 2009, 2012), z nichž je patrná existence velmi malého množství lexikálních variant v daných textech. Pokud se však takové varianty vyskytují, mají poměrně specifickou distribuci (Stankovska 2017: 204–205).

lexikálních variant (část Exodu⁽¹¹⁾), anebo naopak příliš výrazné při velmi se lišící latinské a řecké předloze (Job⁽¹²⁾).

Dalším problémem je, že texty byly v některých případech překládány v různých dobách a různými překladateli, protože breviáře se mezi sebou liší také délkou čtení. Pokud byl z breviáře s delšími lekcemi vytvářen breviář s lekcemi kratšími, původně delší čtení se pouze zkrátila. Pokud však bylo nutno při revizi (s největší pravděpodobností to byla stejná revize, která vedla ke vzniku tzv. jižní textologické skupiny revidované podle latiny) naopak text prodloužit – tedy v případě, že v kontrolním latinském breviáři byl text delší než ve starších chorvatskohlaholských (např. exempláře vrbnické ze severní skupiny) – bylo nutno danou část dopřeložit. V takovém případě sice vznikl překlad také na základě latinské předlohy (podobně jako při vzniku breviáře např. u neparimejních textů), avšak autoři již měli jiné povědomí o církevní slovanštině i o prostředcích, včetně těch lexikálních, které k tomuto jazyku patřily. Jako vzor pro tyto překladatele mohl být nějaký autoritativní staroslověnský překlad biblického textu, který znali, např. žaltář.

Přes všechny výše uvedené okolnosti však bývá slovní zásoba chorvatskohlaholských breviářů dodnes hodnocena paušálně pomocí určitých „nálepek“ jako moravismus, preslavismus, výraz ochridské školy apod., bez ohledu na to, kde se který lexém vyskytuje.⁽¹³⁾ Takovéto hodnocení slovní zásoby však ztrácí výpovědní hodnotu a na závěr se dozvídáme jen to, že se v chorvatskohlaholských breviářích vyskytují všechny výše vyjmenované druhy lexémů známých z památek některých oblastí zejména Slavie orthodoxy. Zásadním problémem tedy je, jakým způsobem uchopit zkoumání slovní zásoby v chorvatskohlaholských breviářích tak, abychom z něj mohli vyvodit nějaké užitečné závěry? Jakou metodologii zvolit?

---

11 Stankovska 2019: 384–387.

12 To je patrné již při letmém zhlédnutí edice (Zaradija Kiš 1997) a potvrzuje se i při podrobnějším rozboru (Stankovska 2018).

13 Takovýto způsob hodnocení výrazů je snad ospravedlnitelný v souborných příručkách, které mají za cíl podat přehled o celkové situaci v chorvatskohlaholských památkách (např. Mihaljević 2014). Méně pochopitelný a zejména využitelný je v pracích, které se věnují popisu lexika jedné památky nebo jednoho typu textu.

2 SYNONYMNÍ VÝRAZY JAKO VARIANTY V BIBLICKÝCH TEXTECH CHORVATSKOHLAHOLOSKÝCH BREVIÁŘŮ

Když Helena Bauerová (Bauerová 2004) vypsalala synonyma, která se na stejném místě vyskytují v breviářním textu tzv. Malých proroků v chorvatskohlaholských breviářích, a rozdělila je podle toho, zda se vyskytují v rukopise, který u těchto textů patří do severní skupiny (odpovídající většinou řecké předloze) a který do jižní skupiny (upravené podle latinské předlohy), naznačila tak velmi perspektivní způsob zkoumání a hodnocení slovní zásoby v textech chorvatskohlaholských breviářů.⁽¹⁴⁾ Ve své studii vypsalala celkem 22 synonymních dvojic, které ovšem rozdělila do dvou skupin (15 a 7). V početnější skupině byla distribuce synonym taková, že paleoslovenismus (Bauerová 2004: 569), tedy lexém dobře doložený v nejstarších staroslověnských památkách, se vyskytoval v rukopisech s nerevidovanou verzí sledující řeckou předlohu, a druhý lexém byl v rukopisech s textem revidovaným podle latinské předlohy. Ve druhé skupině však distribuce nebyla tak jasná a jako příklad uvádí Bauerová paleoslovenismus *branъ*, který je překvapivě doložen v rukopisech s textem revidovaným podle latiny, a mladší, kroatizující *ratъ*, které se nachází v textu rukopisů s nerevidovaným překladem (Bauerová 2004: 571). U distribuce těchto lexémů pak konstatuje, že bude třeba uskutečnit ještě další bádání, aby bylo možné uspokojivě objasnit zejména příčiny distribuce lexémů druhé skupiny synonymních dvojic.

Textem Malých proroků v chorvatskohlaholských breviářích jsem se sama nikdy nezabývala, nicméně vysvětlení, které by se mohlo vztahovat i na distribuci lexémů ze synonymních dvojic v textu Malých proroků a které mě napadlo při vypisování variant ze začátku knihy Genesis, by snad mohlo dát alespoň částečnou odpověď na otázky v článku H. Bauerové. Závěry svého pozorování se tedy pokusím shrnout a zformulovat určitou hypotézu, kterou však bude ještě nutno ověřit na větším množství synonymních dvojic, třeba i těch z Malých proroků.

---

14 Zpracování synonymních výrazů podle blízkosti textu řecké či latinské předloze se v náznamech objevilo např. i v edici A. Zaradije Kiš (Zaradija Kiš 1997: 59–69), nicméně nebylo dále systematicky dokončeno.

3 EKVIVALENTY ZA *GERMINARE*, *CREARE* A *FACERE* V GENESIS 1:1–2:9 V CHORVATSKOHLAHOLOSKÝCH BREVIÁŘÍCH

V textu knihy Genesis v chorvatskohlaholských středověkých breviářích nacházíme variantní čtení u slovanských ekvivalentů za místa, kde v latinském textu stojí slovesa *facere*, *creare* a *germinare*, která mají poměrně jasné danou distribuci v jednotlivých breviářních rukopisech. V příspěvku se proto zamyslíme nad užitím dvojic (*s*)*tvoriti* – *szdati* a *prozebsti* – *vzdrasti* v části textu knihy Genesis v chorvatskohlaholských breviářích ve srovnání s užitím, významovými odstíny a variantností těchto lexémů v žaltáři, který je jako zřejmě jediná kompletní biblická kniha dochován v chorvatskohlaholské tradici pouze ve verzi, která odpovídá první, tedy nejstarší doložené redakci staroslověnského žaltáře (Valjavec 1889–1890) a další revizní úpravy podle latinského znění jsou minimální, včetně úprav lexikálních.¹⁵ Navíc text žaltáře zcela jistě znali chorvatští hlaholité z paměti, a tudíž ho mohli používat i jako určitou referenční a zároveň autoritativní „zásobárnu“ staroslověnských lexémů.

3.1 VÝBĚR SLOVES *FACERE* (DĚLAT), *CREARE* (TVOŘIT), *GERMINARE* (VYKLÍČIT, VYRAZIT, VYPUČET)

Výběr latinských sloves *facere*, *creare* a *germinare* je do jisté míry náhodný, neboť jsem si při vypisování variant textu Gn 1:1–2:9 z chhlah. breviářů všimla skutečnosti, že v první části (Gn 1:1–1:28) tohoto úryvku a v druhé části (Gn 1:29–2:9) se nápadně liší ekvivalenty zejména za *germinare* a *creare*, v tom smyslu, že do 1:28 je ve všech rukopisech jeden ekvivalent, od 1:29, což je text, který se nachází pouze v rukopisu Vatikánském a je tedy později „dopřeložený“. Tento dopřeložený text pak obsahuje synonymní výrazy k výrazům, kterými jsou stejná latinská slova překládána v textu do Gn 1:28 a jsou zachována i ve Vatikánském breviáři:

---

15 To zcela jasně vyplývá z dostupných edic Lobkovicova a Pařížského žaltáře (Vajs 1916), podobně jako žaltáře Frašćićova (Hamm 1967), ale i z nejnovější edice žaltáře z breviáře rukopisu Chorvatské akademie věd HAZU IIIc21 (Šimić 2014).

Germinare: Gn 1:11 *da prozeb 'netb* // Gn 2:5 *vzrasla bi*;

Creare: Gn 1:1 *s 'tvari*, Gn 1:21 *s 'tvari*, Gn 1:27 *s 'tvari* (3x) // Gn 2:3 *sazda*,

Gn 2:4 *s 'zdana sutb*

Pouze u ekvivalentů na místě latinského *facere* je situace o něco složitější kvůli rozlišení mnoha významů tohoto lexému a ani hranice rozdílné distribuce ekvivalentů není zcela jasná. Nejvýraznější je asi fakt, že za pasivní tvary bývá užíváno sloveso *byti*, zatímco za aktivní tvary sloveso *(s)tvoriti*, což je zcela důsledné do verše Gn 1:29, po něm se pouze jednou vyskytne rozdíl ve verši Gn 2:7, kdy je pasivní tvar přeložen slovanským pasivním tvarem *stvorenъ estb*;

Facere: Gn 1:3 *bistb/facta est*, Gn 1:5 *bistb/factum est*, Gn 1:7 *s 'tvari/fecit*, *bistb/factum est*, Gn 1:8 *bistb/factum est*, Gn 1:9 *bistb/factum est*, Gn 1:11 *t 'voreću/facientem*, *tvorečee/faciens*, *bistb/factum est*, Gn 1:12 *tvorečee/faciens*, Gn 1:13 *bistb/factum est*, Gn 1:15 *bistb/factum est*, Gn 1:16 *s 'tvo-ri/fecit*, Gn 1:19 *bistb/factum est*, Gn 1:23 *bistb/factum est*, Gn 1:24 *bistb/factum est*, Gn 1:25 *s 'tvari/fecit*, Gn 1:26 *s 'tvorim/faciamus* // Gn 1:30 *bis-tb/factum est*, Gn 1:31 *stvorilъ b(ě)še/fecit*, *bis(tb)/factum est*, Gn 2:2 *stvari/fecerat*, Gn 2:4 *stvari/fecit*, Gn 2:7 *stvorenъ estb/factus est*.

3.2 INTERPRETACE ZJIŠTĚNÉ DISTRIBUCE CÍRKEVNĚSLOVANSKÝCH LEXÉMŮ ZA *GERMINARE*, *CREARE*, *FACERE*

Zajímavé je, že rozhraní distribuce užitých slovanských synonym (zejména u *germinare* a *creare*, u *facere* je v první části jasná překladová strategie – za lat. pasivní tvar je užito sloveso *biti*, za aktivní tvar sloveso *[s]tvoriti*) se kryje s částmi, které jsou doloženy jak v breviářích severní skupiny (krčské a istrijské, např. Vrbnické breviáře, Mavrův, Víta z Omišlje, částečně Illyrico¹⁰, Lublaňský), tak i v rukopisech jižní skupiny (zadarsko-krbavské, např. Vatikánský 5., Moskevský, Dragučský, Novljanský aj.) to je Gn 1:1–1:28 a pouze ve Vatikánském je Gn 1:29–2:9.

Na základě této distribuce můžeme vyvodit hypotézu, že zatímco i do Vatikánského kodexu, stejně jako do ostatních rukopisů jižní skupiny, byl text Gn 1:1–1:28 opsán bez zvláštních lexikálních úprav ze severní textolo-

gické skupiny, další text Gn 1:28–2:9 byl zřejmě „dopřekládán“ za použití synonymních, překladateli nejspíše bližších, anebo lépe staroslověnsky znějících slov synonymních k výrazům v první části.

GERMINARE

To, že je *germinare* v druhé části přeloženo slovesem *vzrasti*, je docela pochopitelné. *Prozeb 'sti* by se dalo považovat na pozadí chorvatské církevní slovanštiny za typický paleoslovenismus, a tedy slovo, u něž je tendence nahrazovat ho při aktivním použití církevní slovanštiny slovem běžnějším, tedy *vzrasti*. Naopak v první části je tento paleoslovenismus vázán na staroslověnský parimejní překlad, který byl do breviáře převzat:

Gn 1:11

Brev⁽¹⁶⁾: i r(e)če. Da *prozeb 'netz* z(e)m̃la travoju zelenějuću... = Parim⁽¹⁷⁾:

ΔΔ ΠΡΟΖΑΒΗΕΤΉ...

καὶ εἶπεν ὁ θεός Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου...; Et ait: *Germinet* terra herbam virentem

Gn 2:5

V parimejníku je i na tomto místě užito sloveso ΠΡΟΖΑΒΕΤΗ, avšak ve Vatikánském breviáři zcela evidentně parimejní překlad využit nebyl:

16 Pokud jsou příklady označeny zkratkou „Brev“, znamená to, že se tento lexém nachází ve všech zkoumaných chorvatskohlaholských breviářích 13.–15. stol., které dané místo obsahují. Jsou to breviáře: Baromićův z r. 1493, papír, tištěný; Bribirský breviář z r. 1470, pergamen, Záhřeb, Arhiv HAZU, sign. IIIb6; Dabarský breviář, 1486, pergamen, Záhřeb, Archiv HAZU, sign. IIIc21; Dragučský breviář, 1407, pergamen, Záhřeb, Arhiv HAZU, sign. IIIb25; breviář z archivu sv. Petra, 15. stol., pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Cap. S. Pietro D215; Vatikánský 10. breviář, 1485, pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illir. 10; prvotisk breviáře, 1491, papír, Benátky, Biblioteca nazionale Marciana, sign. Breviario glagolitico inc. 1235; 2. lublaňský breviář, 15. stol., pergamen, Lublaň, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 163; Mavrušův breviář, 1460, pergamen, Záhřeb, NSK, sign. R 7822; Moskevský breviář, 1442–43, pergamen, Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, Zbirka Sevastyanov, sign. Fond 270, 51; 1. novljanský breviář, 1459, pergamen, Novi Vinodolski, farní úřad; 2. novljanský breviář, 1495, pergamen, Novi Vinodolski, farní úřad; Padovský breviář, pol. 14. stol., pergamen, Padova, Biblioteca Universitaria sign. MS 2282; Vatikánský breviář, pol. 14. stol., pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illir. 5; Vatikánský breviář, r. 1465, pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Vat. Slav. 19; Vrbnický první breviář, zač. 14. stol., pergamen, chovaný na farním úřadě ve Vrbniku; Vrbnický druhý breviář, 14. stol., pergamen, chovaný na farním úřadě ve Vrbniku; Vrbnický třetí breviář, 14. stol., pergamen, chovaný na farním úřadě ve Vrbniku; VO – breviář Víta z Omišlje, r. 1396, pergamen, Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, sig. Cod. Slav. 3.

17 Parimejní překlad citujeme dle edice Z. Ribarové a Z. Hauptové (1998).

BrevVat⁽¹⁸⁾: I vsaka trava polska přeje *neže vzasla bi...* - Parim: βῆσις ἀκα τῆς βλα
 σεληνίας πρῆξδε δαζε νε προζεβε...
 ... πάντα χόρτον ἀγροῦ πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι; omnemque herbam regionis pri-
 usquam *germinaret*

CREATE

Poněkud jiná je situace u výrazů za sloveso *create*, protože v první části mají všechny rukopisy sloveso *s'tvoriti*, které je však v chorvatské církevní slovanštině naprosto běžné a rozhodně bychom ho nemohli označit za paleoslovenismus, tím by paradoxně v tomto významu byl spíše lexém *s'zdati*, který je použit v druhé části, která byla zcela jistě přeložena přímo z latinského breviáře, a v rukopise Vatikánském ve verši Gn 1:27 i za druhé a třetí sloveso:

Gn 1:1

Brev = Parim: iskoni s'tvori b(og)ъ n(e)bo i z(e)mlju

Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν; In principio *creavit* Deus caelum et terram

Gn 1:21

Brev: S'tvori že /i s'tvori Vat/ b(o)gъ kiti velikie ... = Parim: и створи б(ог)ъ китъзи великия

καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ κῆτη τὰ μεγάλα ...; *Creavitque* Deus cete grandia...

Gn 1:27

Brev = Parim: i s'tvori b(og)ъ č(lově)ka po obrazu s'voemu i po obrazu b(o)žiju s'tvori /s'zda Vat/ i. muža i ženu s'tvori /s'z'da Vat/ ě.

καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς; et *creavit* Deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem Dei *creavit* illum, masculum et feminam creavit eos.

Gn 2:3

BrevVat: ... presta ot vsěhъ d(ě)lъ svoihъ ěže sazda b(og)ъ – Parim: ... ποιη
 σις βῆσις ἀχῆς δ' ἑλῶς ἄζε παύατῶς β(ογ)ῶς τῶριτι

18 Zkratka „BrevVat“ znamená, že se daný lexém nachází pouze v 5. vatikánském breviáři (pol. 14. stol., pergamen, Řím, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illir. 5).

... κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὃν ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι; cessaverat ab omni opere suo quod *creavit* Deus ut *faceret*

Gn 2:4

BrevVat: ... egda s' *zdana sutъ* v d(a)нъ v nъe stvori b(og)ъ n(e)bo i z(e)mlju –

Parim: o Parim ... вѣ нъже д(ь)нъ створи б(ог)ъ небо и зема ...

... ὅτε ἐγένετο, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν; ... quando *creata sunt*, in die quo *fecit* Dominus Deus caelum et terram

Pokud tedy v tomto významu můžeme považovat za paleoslovenismus spíše sloveso *s'zdati*, proč je přítomno právě v textu, který byl do Vatikánského breviáře zcela jistě přeložen z latiny a rozhodně se tak nestalo v nejstarším období vývoje chorvatskohlaholského breviáře, ale zřejmě při jeho revizi někdy kolem poloviny 14. stol.? Mohlo by to snad být proto, že měl překladatel (textu Gn 1:29–2:9) povědomí o tom, že se pro význam lat. slova *creare* ve vzorné církevní slovanštině používá sloveso *s'zdati*, protože to tak znal z velmi autoritativního textu, který jistě uměl nazpaměť – ze žalmů. Pokud se totiž podíváme do chhlah. žaltářů (např. podle edic Vajs 1916 či Šimić 2014 = Ac), zjistíme, že na místě lat. *creare* je u všech šesti výskytů (Ps 50:12, 88:13, 88:48, 101:19, 103:30, 148:5) překlad *s'zdati* stejně jako i v nejstarších staroslověnských žaltářích (Pogodinův = Pog, Boloňský = Bon⁽¹⁹⁾):

Ps 50:12 cor mundum *crea* mihi – sr(ьдъ)ce čisto s' *ziždi* vъ mъnъ Ac = PogBon (καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί)

Ps 88:13 tu *creasti* Thabor et Hermon – ti sьzda tavorъ i er' monъ Ac = PogBon (σὺ ἔκτισας, Θαβωρ καὶ Ερμων)

Ps 88:48 frustra *creasti* filios hominum – v sue sьzda s(i)ni č(lověčъ)skie Ac = PogBon (ματαιῶς ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων)

Ps 101:19 populus qui *creabitur* laudabit Dominum – ljudi *ziždimi* v' shv(a)-letъ g(ospod)a Ac = PogBon (*ziždemyi*) (λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν κύριον)

Ps 103:30 *emittes* spiritum tuum et *creabuntur* – pošleši d(u)hъ tvoi i s' *ziž-*
dut se Ac = PogBon (ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται)

19 Citace z Pogodinova a Boloňského žaltáře uvádíme podle edice V. Jagiće (1907).

Ps 148:5 quoniam ipse mandavit et *creata sunt* – ěko t' řeče i biše ta povelě i *szdaše se* Ac = Pog Bon (ὅτι αὐτὸς εἶπεν, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν)

Za předpokladu, že překladatel, který zřejmě i revidoval opisované texty, vybral při překladu slovesa *create* z možných lexémů paleoslovenismus, který znal ze žaltáře, se nabízí otázka, proč nevybral paleoslovenismus i za sloveso *germinare*. Vždyť se přímo nabízel v předchozím textu, ve kterém výraz *prozeb'sti* ponechal. Vysvětlením by snad mohla být opět situace v žaltáři. Na místech lat. slovesa *germinare* se totiž objevují nejružnější výrazy, které však mnohdy vycházejí z řeckého znění předlohy (viz výše), ve kterém se nalézají slovesa s jiným významem. Proto si hlaholité mnohem obtížněji mohli vytvořit přímočaré spojení mezi latinským a staroslověnským výrazem, resp. toto spojení nemuselo existovat, a proto překladatel verze z Vatikánského breviáře použil sloveso *vzrasti*, které jistě znal i z běžného jazyka. Pro ilustraci si uveďme všechna čtyři místa výskytu slovesa *germinare* v žaltáři, na prvních dvou a na čtvrtém je i v řečtině sloveso s významem „vyklíčit, vyrůst“ (ἀνατέλλω), nicméně pouze na druhém a čtvrtém je přeloženo slovesem *prozebsti*, na třetím sleduje csl. překlad jasně řecké sloveso (ἐξανθέω) s významem „vykvést“:

Ps 71:7 *germinabit* in diebus eius iustitia – v'siěť vь d(ь)ni ego prav(ь)da Ac = PogBon (ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη)

Ps 91:8 *germinaverunt* impii quasi faenum – *egda prozeb'nutь* grěšnici ěko trava Ac=PogBon (ἐν τῇ ἀνατεῖλαι τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὡς χόρτον)

Ps 91:14 in atriis Dei nostri *germinabunt* – i v dvorěhь domu b(og)a n(a)šego *proc'vtutь* Ac = PogBon (ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσιν)

Ps 103:14 *germinans* herbam iumentis – *prozebae* pažiti s'kotomь Ac = PogBon (ἐξαντέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσιν)

4 ZÁVĚREM

Na základě distribuce překladových ekvivalentů na místě latinských slov *facere*, *germinare* a *creare* v textu knihy Genesis 1:1–2:9 v chorvatskohlaholských breviářích můžeme konstatovat, že:

- (1) v textu z knih severní textologické skupiny (původem z Krku a Istrie) je parimejní překlad do Gn 1:28, který má jasnou distribuci ekvivalentů v místě lat. *facere* – za pasivní tvary je to *biti*, za aktivní tvary (*s*)*tvoriti*; tento systém je porušen v později přeložené části Gn 1:29–2:9 doložené ve Vatikánském pátém breviáři;
- (2) na místě lat. *germinare* se v Gn 1:28 vyskytuje paleoslovenismus *prozebsti* a v později přeložené části od 1:29 zřejmě běžně užívané *vzrasti*. To svědčí o tom, že překladatel neměl v povědomí paleoslovenismus *prozebsti* jako výraz aktivní slovní zásoby, což může souviset s tím, že v žaltářním textu není překlad na místě slova *germinare* jednotný;
- (3) výskyt paleoslovenismu *s'zdati* v dodatečně přeloženém textu za lat. *creare*, zatímco v parimejním textu je *stvoriti*, lze vysvětlit paralelou s žaltářním textem, který má na místech lat. *creare* vždy překlad slovesem *s'zdati*. Odtud si mohl také hlaholita z poloviny 14. století, který překládal dodatečný text ve Vatikánském breviáři, osvojit daný způsob překladu;
- (4) znalost žaltáře a jeho slovní zásoby, resp. staroslověnských ekvivalentů za latinské výrazy, by tak mohla být vysvětlením, proč byly v později přeložených chorvatskohlaholských textech užity paleoslovenismy namísto v té době běžnějších výrazů, které se někdy na daném místě vyskytovaly v rukopisech severní textologické skupiny.

---

izr. prof. dr. Petra Stankovska
Filozofská fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
petra.stankovska@ff.uni-lj.si

LITERATURA

BADURINA STIPČEVIĆ, Vesna

2006 „Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti: Prva knjiga o Makabejcima u hrvatskoglagoljskim brevijarima“; *Slovo* 54–55, s. 5–126

2009 „Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti: Druga knjiga o Makabejcima u hrvatskoglagoljskim brevijarima“; *Slovo* 59, s. 1–75

2012 *Hrvatskoglagoljska knjiga o Esteri* (Zagreb: Matica Hrvatska)

BAUEROVÁ, Helena

1993a „K staroslověnskému překladu knihy proroka Joela“; *Slavia* 62, s. 455–462

1993b *Slovanské překlady profétických textů v církevněslovanských parimejnicích a charvátskohlaholských breviářích*. Habilitační práce (Olomouc)

2004 „Ke klasifikaci lexika charvátskohlaholských textů“; in M.-A. Dürriegl – M. Mihaljević – F. Velčić (eds.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam* (Zagreb – Krk: Staroslavenski institut i Krčka biskupija), s. 567–575

BERČIĆ, Ivan

1864–1871 *Ulomci svetoga Pisma obojega uvjeta staroslavenskimi jezikom I.–V.* (Praga)

BOGOVIĆ, Mile

1998 „Hrvatsko glagoljsko tisjućlečje“; *Senjski zbornik* 25, s. 1–140

HAMM, Josip

1967 *Psalterium Vindobonense* (Wien: ÖAW)

JAGIĆ, Vatroslav

1907 *Psalterium Bononiense* (Vindobonae: Gerold et soc. – Berolini: Weidmann – Petropoli: Ricker)

MIHALJEVIĆ, Milan (ed.)

2014 *Hrvatski crkvenoslavenski jezik* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut)

MICHAJLOV, Alexandr Vasiljevič

1912 *Opyt izučeniya teksta knigi Bytija proroka Moiseja v drevneslavjanskom perevode* (Varšava)

MILIČIĆ, Irena

1997–1999 „Starozavjetna Knjiga Mudrosti u hrvatskoglagoljskim brevijari-
ma“; *Slovo* 47–49, s. 57–112

NAHTIGAL, Rajko

1902 *Něskol'ko zametok o slědah drevněslavjanskogo parimejnika v horvat-
sko-glagoličeskoj literature* (Sankt-Peterburg)

PANTELIĆ, Marija Agnesia

1993 „Fragmenti hrvatskoglagoljskoga brevijara starije redakcije iz 13. stol-
jeća“; *Slovo* 41–43, s. 61–146

RIBAROVA, Zdenka

1987 „Knjiga proroka Jone“; *Slovo* 37, s. 123–159

RIBAROVA, Zdenka – HAUPTOVA, Zoe

1998 *Grigorovičev parimejnik I. Tekst so kritički aparat* (Skopje: MANU)

STANKOVSKA, Petra

2015 „Odnos sadržaja sačuvanih hrvatskoglagoljskih i latinskih srednjo-
vjekovnih brevijara“; in V. Badurina Stipčević – S. Požar – F. Velčić (eds.),
*Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju: Zbornik radova iz znanstvenog
skupa održanog 5.–6. listopada 2012 g. na Krku* (Zagreb: Staroslavenski insti-
tut), s. 447–466

2017 „Některé faktory důležité pro posuzování slovní zásoby v chorvatsko-
hlaholských breviářích“; *Filologija : časopis Razreda za filološke znanosti
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu* 68, s. 193–221

2018 „Perevod knigi Iova i ego tekstologičeskie charakteristiki v sochrani-
všichsja chorvatsko-glagoličeskich breviarijach XIV–XV vv.“; *Paleobulgarica*
42, č. 1, s. 19–37

2019 „Kniga Ishod v breviarii Vida Omišljanina – tekstologičeskie i pere-
vodčeskie osobennosti“; in V. S. Jefimova (ed.). *Paleoslavistika – 2* (Moskva:
Institut slavianovedenija RAN), s. 371–396

ŠIMIĆ, Marinka

2014 *Akademijin brevijar HAZU IIIc21. Hrvatskoglagoljski rukopis s konca
14. stoljeća* (Zagreb: Staroslavenski institut)

VAJS, Josef

1910 *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský (Prvý breviář Vrbnický)* (Praha: Královská česká společnost náuk)

1916 *Psalterium palaeoslovenicum. Croatico-glagoliticum. Tomus I.* (Praha)

VALJAVEC, Matija

1889–1890 „O prijevodu psalama u nekijem rukopisima hrvatsko-srpsko i bugarsko-slovenskijem“; *Rad Jugoslovenske akademije* 98, s. 1–84; *ibid.* 99, s. 1–72; *ibid.* 100, s. 1–64

VJALOVA, Svetlana Olegovna

2000 *Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčiča* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Ruska nacionalna biblioteka i Staroslavenski institut)

ZARADIJA KIŠ, Antonija

1997 *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti* (Zagreb: Hrvatsko filološko društvo)

O LEKSIKU NOVOOTKRIVENIH FRAGMENTATA RIJEČKOGA HRVATSKOGLAGOLJSKOGA HOMILIJARA *FgCap VlaThem* IZ 13. STOLJEĆA

ANICA VLAŠIĆ-ANIĆ

ABOUT THE VOCABULARY OF NEWLY DISCOVERED FRAGMENTS *RIJEČKOGA HRVATSKO-GLAGOLJSKOGA HOMILIJARA FgCap VlaThem* FROM THE 13TH CENTURY

The author publishes the results of the first research of the *FgCap VlaThem* lexis (2 fragments of parchment that she discovered in the Capuchin Library in Rijeka 2007). It is a two-leaf parchment of Croatian Glagolitic homiliary from the 13th century.

Keywords: *FgCap VlaThem* lexis, newly discovered Glagolitic parchments, Glagolitic fragments from the 13th century, Croatian Glagolitic homiliary, Capuchin Library in Rijeka

1 UVOD

Otkriće dvaju glagoljskih pergamentnih fragmenata iz 13. st. na unutrašnjim stranicama koricâ tiskane knjige pod sign. *Lett. R Fila VII Np. 124* koje smo imenovali kao *FgCap VlaThem* (Vlašić-Anić 2007) – jedan je od izravnih rezultata našega prvog interdisciplinarnog terenskog istraživanja glagoljice u 400-godišnjoj knjižnici riječkoga Kapucinskoga samostana Gospe Lurdske (Benčić 1998). Provedeno je od 21. VIII. do 2. IX. 2007. godine, zahvaljujući našoj uspješnoj suradnji, kao znanstvenice Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, s gvardijanima varaždinskoga i riječkoga kapucinskoga samostana M. Kemivešom i A. Pervanom te provincijalom Hrvatske kapucinske provincije sv. Leopolda Bogdana Mandića I. Petanjakom. Rezultiralo je nizom dragocjenih novootkrivenih pergamentnih i knjižnih rijetkosti, inspirativnim za još intenzivniji nastavak naših istraživanja u kapucinskim samostanima: i ranijih u Varaždinu i Karlobagu (Vlašić-Anić 2004; 2014), i svih idućih (Vlašić-Anić

2013, 2018). Brojna nova otkrića sabirana su u tri zbirke rijetkosti *FgCapVla* (*Fragmenta Cappuccinorum Vlašić*): *Varaždinsku, Karlobašku i Riječku*. Široj kulturnoj i znanstvenoj javnosti prezentirali smo ih objavljenim znanstvenim radovima (Vlašić-Anić 2011; Vlašić-Anić – Tepert 2014) te autorskim i koautorskim izložbama (Vlašić-Anić 2015, 2019), od kojih su na riječkoj (Vlašić-Anić 2010) percipirani kao „izlošci koji graniče sa senzacijom“ (Grce 2010).

Samo u Rijeci otkrili smo: 11 pergamentih fragmenata i oko 30 ostrižaka hrvatskoglagoljskih liturgijskih kodeksa 13.–15. st. na 16 tiskanih knjiga iz 16.–18. st.; oko 30 latinskih i 2 hebrejsko-aramejska fragmenta na pergameni iz 13. st.; te više latinskih, grčkih i hebrejskih pergamentnih ostrižaka na još 66 tiskanih izdanja knjiga iz 15.–18. st. Dosada je istraženo 5 riječkih pergamentnih fragmenata iz 13. i 14. st., otkrivenih na/u istoj knjizi *Decretales D. Gregorii papæ IX.* tiskanoj u Rimu 1582. g.: 3 hrvatskoglagoljska (Mihaljević – Vlašić-Anić 2010) i 2 *Hebrejsko-aramejska fragmenta Knjige Izlaska* (Vlašić-Anić – Tepert 2010; Tepert 2011).

Knjigu na kojoj smo otkrili *FgCap VlaThem* tiskao je u Veneciji 1542. g. talijanski izdavač europskoga ugleda, aktivan od 1539. do 1572., Girolamo Scotto – pod naslovom: „THEMISTII PERIPATETICI LVCIDISSIMI PARAPHRASIS IN ARISTOTELIS POSTERIORA, & PHYSICA, In Libros item de ANIMA, MEMORIA ET REMINISCENTIA, SOMNO ET VIGILIA, INSOMNIIS, & DIVINATIONE PER SOMNVM. *Hermolao Barbaro Patricio Veneto Interprete.* ADDITIS LVCVBRATIONIBVS, QVÆ THEMISTII OBSCVRIORA QVÆDAM LOCA apertiffima reddunt. Additoque; INDICE, Necnon contradictionibus ac solutionibus MARCI ANTONII ZIMARRÆ in dictis eiusdem THE MISTII, Quæ omnia a studiosis desiderantur. *Venetijs, Apud Hieronymum Scotum. 1542.*“ (Vlašić-Anić 2007: 14). Njezino virtualno fototipsko izdanje dostupno je na internetskim stranicama *Les Bibliothèques Virtuelles Humanistes* Centre d'Études Supérieures de la Renaissance Tours (BVH-Themistius).

Zahvaljujući restauratorsko-konzervatorskom odvajanju pergamena od knjižnih korica koje smo pokrenuli s riječkim kapucinskim samostanom, Hrvatskim državnim arhivom u Zagrebu, Konzervatorskim odjelom u Rijeci, Odjelom za kulturu Grada Rijeke i Ministarstvom kulture Republike Hrvatske – *Riječka zbirka FgCapVla* obogaćena je s još 4 hrvatskoglagoljske

rijetkosti: 2 lista pergamene *FgCap VlaThem* i 2 zrcalna otiska na papiru knjižnog uveza, stoljećima nevidljivih, 'lica' njihovih 1ab-recto i 2cd-verso stranica (Slike 1–4).

2 OPIS *FgCap VlaThem*

Već prva paleografsko-filološka istraživanja *FgCap VlaThem* pokazala su da je riječ o 2 lista istoga kodeksa: razrezanoga dvolista hrvatskoglagoljskoga homilijara staroga tipa iz prijelaznoga, formativnog razdoblja hrvatske uglate glagoljice s početka do sredine 13. st. Na homilijar staroga tipa upućuju, baš kao i u *Ljubljanskom homilijaru (Lab)* iz 13. st., „samo incipiti responzorija (rêšpona) koji prate svaku homiliju, ali bez incipita popratnog versa (berša)“ (Pantelić 1993: 62).

Ovi listovi fine pergamene, napose s obzirom na njihovu starinu, veoma su dobro očuvani. Mjestimice su nečitljivi zbog izlizanosti i mehaničkih oštećenja zbog izrezivanja u format za uvez knjižnih korica: nedostaju im gornja i lijeva margina, kao i dio lijeve strane stupaca A i C, a 1. listu gotovo polovica donje margine. Dimenzije su 1. lista: širina 25,2 cm; visina 30,8 cm; te dio donje margine 2 cm. Širina je 2. lista 26,3 cm, visina 33 cm, a donja margina 4,2 cm. Tekst je ispisan dvostupačno, u 29 redaka u svakom stupcu visine oko 30 cm, širine 11–11,5 cm te međusobnim razmakom koji varira od 7 mm do 1 cm. Visina je slova u retku 3mm, a velikih početnih u rasponu od 5 do 11 mm.

Svi su krupni inicijali (čija protežnost varira od 2 do 4,5 retka) i početna slova rubricirani: pisani crnilom, a rubovi su im konturirani potezima crvenom bojom kojom je i kod manjih izvedeno udvostručenje vertikalnih linija. Četiri krupna inicijala **V** visine oko 3cm (**V**: 1b15, 1c25, 2c26 i 2d26) – baš kao i u *Kukuljevićevu fragmentu misala (Kuk)* iz XIII. stoljeća – u identičnoj su maniri estetskog oblikovanja „geometrijski ornamentirani s motivom meandra i okvira oko stabla“ (Štefanić 1969: 57). Njihova nesumnjiva sličnost, zamjetna i u oblikovanju inicijala **P** (**P**: 1c8) u usporedbi s inicijalom **P** u *Kuk*, upućuje na mogućnost da ih je u oba spomenika oblikovala ruka istog iluminatora.

Pismo je uglata hrvatska glagoljica *prijelaznoga ili formativnog perioda*, kada uz naglašenu težnju k uspostavljanju dvolinijskoga sustava, slova još uvijek 'više' na gornjoj crti, a veličina je slovnih polja nerijetko neujednačena. Arhaičnost nekih njegovih paleografskih osobitosti upućuje na tipološku srodnost s pismima reprezentativnih glagoljskih spomenika 13. st. *Kuk 3* i *Lab*. Riječ je o nizu paleografskih markacija, bitnih za datiranje *FgCap VlaThem* u razdoblje od početka do sredine 13. st. Uz „ostatak mekog nazala • (jęsъ Ѧċ = JĚ, ję) kojemu se posljednji trag može naći u *Bečkim listićima* i na *Baščanskoj ploči* u pojednostavljenom obliku“ (Štefanić 1969: 12) zabilježen u primjeru sę (ѦѦċ) 1c21 – ističemo i *supostojanje*:

1. obiju varijanti *ključa*, starog znaka za *poluglas*, stari *jor* (Ѧ i Ѧ) zabilježen 32 puta na kraju te 6 puta u sredini riječi – s objema varijantama *štipića*, novoga hrvatskog znaka za poluglas (kratkim u obliku sitnog latinskog *T* (I) u visini gornje linije retka i dugim (Ѧ), spuštenim u redak) – kao i sa *zamjenikom poluglasa* vrlo starog postanja (*jerok*), odnosno *apostrofofom* u obliku ulijevo zaobljene kvake upisane pri vrhu slova (');
2. desetičnoga *Ĥ* (Ѧ) u glasovnoj ulozi kao samostalnog, velikog početnog slova: 4 puta kao veznika *Ĥ* 1d23, 2a3, 2a8 i 2d7, jednom u vezniku *Ĥbo* 1d26 i glagolu *Ĥmat'* 1a5 te 3 puta u ligaturi sa slovom *ž* (Ѧ) u zamjenici *Ĥže* / *qui* 1b10, 1c19 i 2c7 – sa slovom *I* (I), čiju gornju i donju očicu u brojnim primjerima povezuje zajednička dijagonalna crta⁽¹⁾ što vidno podsjeća na ćirilsko slovo *И*: kako u oblicima s dva izrazito trokusta oka (povezana na način 'zatvorenoga' latiničnoga X) rubriciranih velikih slova u naslovima, tako ponekad i u samome tekstu – te sa slovom *I* (I) hrvatskoglagoljske uglate stilizacije;
3. staroga granatog slova *m* (Ѧ) – 13 puta u hrvatskoj uglatoj stilizaciji svih četiriju, proporcionalno skladno *razgranatih* oka u crveno rubriciranim ligaturama *m* (Ѧ) + *l* (I) u riječi *OM(I)LIĖ* u stupcima 1a–1c, 2a–2b i 2d – s novim uglatim, slivenim hrvatskim oblikom granatoga *m* (Ѧ) u karakterističnim grafemima hrvatske uglate glagoljice i u kasnijim stoljećima, ligaturama: *m* (Ѧ) + *l* (I) u riječima

1 „Paleografska prekretnica“ u oblikovanju ovoga slova tijekom XII. stoljeća (Fučić 1982: 11).

om(i)l(iê 1a18, m(i)l(o)stivago 2c19–20 i m(i)l(o)stiû 2c20 te m (𐌆𐌆𐌆) + ž (𐌆) u vezniku imže 1c18 1d4 – te s prevladavajućim u hrvatskim spomenicima latinskim uncijalnim M koje zajedno sa štapićem ⁽³⁾ postaje jedna od najkarakterističnijih prinova hrvatske glagoljice;

4. starijih varijanti slova Č (𐌆) i Ê (𐌆) s nelomljenom crtom na desnom boku, u inicijalima (Če 1d7 i Êže 2d9) te u naslovima *RE^s(PONb) 1a9, E(VAN)Ĵ(ELI)Ê 1a12, ČTENIE 1a11* – s mlađima s lomljenim desnim bokom (𐌆 i 𐌆) u samom tekstu;
5. dvouglatog (odsječenog) slova c (𐌆) – s oblicima oštrog c s karakterističnim nagibom (𐌆);
6. obiju varijanti slova v (𐌆) – starije, s poluoblom spojnicom i kolebanjem u postizanju stupnja proporcionalnosti u veličini njegovih očica – te mlađe, dugoljasto četvrtasta oblika.

3 SADRŽAJ *FgCap VlaThem*

Sadržajni je kontinuitet dokaz da je doista riječ o razrezanome dvolistu. Tekstovi misnih perikopa i homilija na prvome listu od *Bijele subote* do III. nedjelje nakon Uskrsa – kontinuirano se nastavljaju na drugome, od IV. nedjelje nakon Uskrsa do blagdana Uzašašća Kristova. Dvolist fine pergamene najvjerojatnije je prvotno bio razrezan po sredini, a potom nejednako obrezan. Možemo pretpostaviti da je bio oblikovan za omot nekoj knjizi i prije nego li je nalijepljen na unutrašnje strane obiju korica ovoga izdanja. Sudeći prema (iako različitoj) veličini obaju listova, njihov je folio-format mogao biti oko 30 cm × 35 cm, a dimenzije cijeloga dvolista – 60 cm × 70 cm. Sadržaj obaju fragmenata obuhvaća:

I. TRI HOMILIJE SVETOGA GRGURA PAPE (Gregorius 2016):

- HOM. 22/2 za Bijelu subotu *Stvoreny dġgotou stuženy štumka b(o)ž(e) stvenu lûb(a)vъ · ka sniemo v(a)šeī lûbvī · ot čt(eni)ê e(vъn)ĵ(e)lska-go cêm' · gl(agol)ati ispravleniemy vzbrati* (BrPt 122a/7–15) na misnu perikopu Iv 20, 1 – od 1a2–10: [aće ubo] elikože podoba[û] nes'ti ne mogu ... v brêmenê;

- HOM. 26/1 za Bijelu nedjelju, I. nedjelju nakon Uskrsa na Iv 20,19 — od 1a19–1b12: OM(I)L(I)Ê B(LA)Ž(E)NA[GO] gr̃gura papaža ... *P'ɛv[i] č]'e(niê) sego ev(a)ñj(e)lsk(a)go · upros̃ um̃ p[ɛhaet]ɛ;*
- HOM. 14/1 za II. nedjelju nakon Uskrsa na Iv 10,11–12 — od 1b19–1c21: OM(I)L(I)Ê B(LA)ž(e)n(a)go gr̃gora p[ap]aža *Slišaste bratie milêi[ša · o' eva]n[̃j(e)lɛ]sk(a)go čt(e)niê učenje na[še sl]iśaste pagubu našu;*

II. TRI HOMILIJE SVETOGA BEDE PREZBITERA (Beda 2016):

- HOM. II, 5 za III. nedjelju nakon Uskrsa na Iv 16,16 — od 1c28–2a10: OM(I)L(I)Ê Č['e(nie)] · Na s(veta)go bēdi · pr[o]z[v(i)]tera ... *S[̃]iē sl(o)vesa sp(a)s(i)t(e)la] n[(a)šego g(ospod̃)]nē b[ra]tie milēiša [veseliem̃ i] sr̃(ɛd̃)c · uslišaniem' · p(°)dēti p(°)[do]baem̃ · čest im̃že vni°m̃ pri[st]upati;*
- HOM. II, 7 za V. nedjelju nakon Uskrsa na Iv 16, 23 — od 2b24–2c23: OM(I)L(I)Ê ɛst[n]ago bēdi prozvitera · [mo]žet̃ vzm̃titi nemočnie slišateli i kako v gl(a)vē čtenie sego ev(a)ñj(e)lskago učenikom' sp(a)sitel̃ obeča reki · Am(e)ñ · am(e)ñ;
- HOM. II, 8 za VI. nedjelju nakon Uskrsa na Lc 11, 5 — od 2d3–22: OM(I)L(I)Ê · Č'ʔ(ENI)Ê TOGOŽD[Ê] G(ospod̃)ɤ toli sp(a)s(i)tel̃ naš k n(e)b(e)s(ɛs)k(a)g[o c(êsa)rs]tviê radostem' priti žel[êûê]e istovih̃ radost[i] u sebe pro[sit]i ni učit̃ · Î datie prosečem' na[m̃ d]oteč̃ se obeča;

III. HOMILIJU HAYMONA HALBERSTATENSISA „H II, 11“ (Barré 1962: 338), odnosno LXXXVII (Haymo 2016) za IV. nedjelju nakon Uskrsa (*Dominica quarta post Pascha*) na Iv 16, 5 — od 2a15–2b19: OM(I)L(I)Ê · čtenie togožde · Često is[po]četka svojego · propovēdaniē g(ospod̃)ɤ [uč(e)]n(i)k(o)m' svojim̃ · meždû soboû lûbi[ti se] êv[la]še velmi;

IV. MISNE PERIKOPE: Iv 20, 19 (1a11–18), Iv 10, 11–12 (1b13–19), Iv 16, 16 (1c23–28), Iv 16,5 (2a11–14), Iv 16, 23 (2b20–24), Lc 11, 5–13 (2c24–2d/3), te Mc 16, 14–20 (2d24–28).

Tekstove homilija sv. Grgura pape i sv. Bede Prezbitera mogli smo usporediti s onima koji su sačuvani u hrvatskoglagoljskim brevijarima iz 14.

i 15. st.: BrVO, BrPt, BrVat₅, BrBar, BrN₂, BrPm, BrN₂, BrVb₁. Homilija Haymona Halberstatensis sadržajna je novost: identificirali smo je usporedivši hrvatskoglagoljski tekst s latinskim izvornikom (Haymo 2016).

4 LEKSIK RIJEČKOG HRVATSKOGLAGOLJSKOG HOMILIJARA *FgCap VlaThem*

4.1 ASPEKT BROJČANE POTVRĐENOSTI

U 8 stupaca teksta sačuvane su 1182 riječi – 541 na listu 1A i 641 na listu 2A – odnosno 472 leksema, od kojih se 139 ne nalazi među 2425 uvrštenih u *Popis riječi potvrđenih u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima* (Mihaljević 2018: 145–173). Citirani je *Popis* dio, za naš rad višesmisleno nezaobilazne, sinteze Milana Mihaljevića *Jezik najstarijih hrvatskoglagoljskih rukopisa* u kojoj je utvrđen i kao cjelina istraživan leksički sastav, dotada pojedinačno opisanih, 25 hrvatskoglagoljskih fragmenata iz 12. i 13. st. (dalje: *Corp25*) te uspoređen »sa starocrkvenoslavenskim leksikom kako bi se utvrdilo u kojoj je mjeri (taj) leksik promijenjen i obnovljen« (Mihaljević 2018: 111). S obzirom na to – već samo ovih 139 leksema *FgCap VlaThem* predstavlja nemalo leksičko blago. To su: ·B· (num. ord. ·2·), *bitelnê, brême, večši, vzmutiti, vznesenie, vidêti se, vmalo, vmalê, vprašati, vskrъsenie, vskrъsnuti, vsprosi, ·G·* (num. ord. ·4·), *godъ, gospodъni, Grъgurъ, Grêgorъ, ·D·* (num. ord. ·5·), *daleko, dalečъnъ, datie, diviti, divnêiši, dobri, dovlêti, domovitъ, dondeže, dostoinъ, doteči, dohoditi se, drêvъnъ, dêlanie, dêênîê, eže, elikože, elikokratže, estъstvъnъ, živêti, žitelъ pro <prêmo>žit[(e)lъ], zaklopiti, zapovêdati, zgromažditi, zaêmtъ, îže, izvъnъ, izvъnъnъ, îmati, imati, inъdê, inii, is, isprosi, istovъ, istostъ, isusovъ, istlъkovanie, kako, kratъ, luče, lûbiti se, lûbъvъ, lûbi, male, meždû, milêišii, mnogorazličъnъ, mъnšii, mêriti, namêriti, napisanie, našъ, nebesъskъ, nemočъ, nepričinitelnê, ni (part.), obladi, oblastêlъ, obъêti se, oteči, otplačenie, otpučati, otstupati, otêti (abscedere), otъêti se (auferre), papažъ, pače (conj.), pitênie, pogoždъ, podobati se, podъdanъ, podêêti, pozdê, pokopati, polunoči, poslêdъ, poslêdъnъ, poustiti, poêti, prazdъnъ, priležnê, prilipati, prislužitî, pristoêti, pristupati, priti, prihoditi, propovêdêkovati, prosmotriti, proči,*

*pročae, prěstupati, pr̃vi, p̃hati, pr̃bivatelnê, rêdъkъ, sila, skrъbъ, sliša-
telъ, sotoninъ, stroi, sдобiti se, slišati se, sprêdъreči, stužati, sučii, sъmrъtъ,
sъpasitelъnъ, tainstvo (mysterium), tainstvo (sacramentum), trikratъ, te-
lesnê, udobъ, uprositi, uprosъ, uprosъ, urazumêti, uslišanie, uslišavati se,
utežanie, hotênie, često, človêčъski, čtêti, učinê.*

Glagol ZGROMAŽDATI (*Čest o[nêh'] vistinu i nam' · iže po mucê [i po]
vskrs(e)ni g(ospdъ)ni k vêrê prihodi[mъ] · učinê zgromaždaet' 1d17*) nije po-
tvrđen ni u Građi za Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije,
gdje je zabilježena jednokratnica *sgromaditi / conglobare*,⁽²⁾ niti u Slovníku,
gdje su potvrđeni primjeri *sъgramaditi, sъgromaditi / congregare*.

Leksički sastav 472 leksema *Riječkog hrvatskoglagoljskog homilijara* profiliran je potvrdama: 137 imenica, od kojih 10 vlastitih imena muškoga roda i 127 općih imenica (51 muškoga roda, 36 ženskoga roda i 40 srednjega roda); 131 glagola, 43 pridjeva, 52 priloga, 36 zamjenica, 8 brojeva, 22 prijedloga, 36 veznika, 1 uzvik i 6 čestica. Baš kao i u *Corp25* i kanonskim spomenicima, imenice i glagoli čine više od polovice leksika, dok je imenica, obrnuto od kanonskih spomenika, nešto više od glagola.⁽³⁾ Nezaobilazna orijentacija u kategoriziranju graničnih slučajeva polifunkcionalnih verbalnih potencijala priloga i/li prijedloga, prijedloga i/li veznika, čestica i/li veznika za nas je bio latinski izvornik.

4.2 IMENICE

Svih 10 potvrđenih vlastitih imena muškoga su roda: BÊDA / BEDA: *Na s(veta)-
go bêdi pr[o]z[v(i)]tera 1c; čъst[n]ago bêdi prozvitera 2b; GRĚGURĚ / GRA-
EGORUS: gr̃gura papaža 1a; GRĚGORĚ / GRAEGORUS: gr̃gora p[ap]aža 1b;
IVANĚ / IOANNES: IV(A)NA 1a, 1c, 2a–2b; ISUSĚ / JESUS: i(su)sъ 1a, 2d; IŮDĚI
/ IUDAEUS: o' iŭdêi 2a; LUKA / LUCAS: LUKI 2c; MARKO: MARKA 2d; PAVLB /
PAULUS: ap(osto)lb pavlb 2c; HRĚSTĚ / CHRISTUS: h(r̃st)ъ 2b; h(r̃st)a 2c.*

2 Usp. *I sabrali se b(ê)hu s(i)n(o)ve ben'êmini na abuera i zgromaeni b(ê)hu v' ed/inъ zastupъ* BrVat5 157d s jedinom paralelom *sъv'kupleni (sъvъkupiti)* BrVO 319b.

3 Usp. Mihaljević 2018: 111.

Od općih imenica muškoga roda zabilježen je 51 primjer: ANĴELB / ANGE-LUS: *Anĵ(e)lb g(ospod)b n' 1a; anĵ(e)lb sotoninb 2c; APOSTOLB / APUSTOLB / APOSTOLUS: Ot ap(osto)lb 2b; ap(osto)lb pavlb 2c; BERŠB / VERSUS: B(eršb) 2d; BOGB: kb b(og)u 2a; VEČERB: večerb 2a; večeru bivšu 2d; VÊKB: v' vêki 1b; VÊNBČB: Na vênci 2c; GODB / HORA: do g[odê] 1d–2a; GOSPODB / DO-MINUS: G(ospod)b 2d; GOSPODB / DOMINUS: ot g(ospod)a 1d; g(ospod)b 2a–2b; g(ospod)a 2c–2d; GROBB / SEPULCRUM: v grobê 2a; DARB / DO-NUM: ot d[ara] 1b; DRUGB / AMICUS: druga 2c; družeb 2c; DĀNB / DIES: v d(b)nê 1a, 2a; DĀNB / DIES: d(b)ne 1d; v(b) tretī d(b)nê 2a; EVANĴELISTB / EVANGELISTA: ev'[(a)nĵ(e)]l(i)stê 2a; ŽITELB: <prêmo>žit[(e)lb] 1b; ZA-ÊMB: v zaem' 2c; KONČB / FINIS: do kon[ca] 2a; KRIŽB / CRUX: s križa 2a; MIRB / PAX: mirê 1a; MIRB / MUNDUS: ot mira 2a; v mirê 2a–2b; NA-RODB / TURBA: narodb 2d; OBLASTELB / ARBITER: oblastelb 1a; OBRAZB / FORMA: obr[jazb] 1b; OTČB / PATER: k' o(tb)cu 1c; kb o(tb)cu 1d, 2a; ot o(tb)ca 2b, 2c; o(tb)cb 2c; PAPAŽB / PAPA: papaža 1a; p[ap]aža 1b; PASTIRB / PASTOR: pastirê 1b (3x), 1c; POLB: na pol 2d; PONEĐÊLI: V PON(E)ĐÊLI 2c; POČETKB / INITIO: is [po]četka 2a; PROZVITERB / PRESBYTER: Na s(veta)go bêdi pr[o]z[v(i)]tera 1c; prozvitera 2b; REDB / SERIES: redb 1d; RÊŠPONB / RESPONSORIUM: RÊŠ(PONb) 1a–2d; SLIŠATELB / AUDITOR: slišateli 2b; SPASITELB / REDEMPTOR: sp(a)s(i)telb 2d; SPASITELB / SAL-VATOR: sp(a)sitelb 2b; sp(a)sitela 2c; SPASB / JESUS: sp(a)sê 1c, 2a; SPASB / JESUS: sp(a)sê 1b, 2a–2c; SPASB / DOMINUS: sp[(a)sa] 2d; STRAHB / METUS: za strah' 1a; STROI / RATIO: stroemb 1a; [st]r[o]i 1a; UDB / ARTI-CULUS: udom' 2a; UMĀB / ANIMA: umê 1a; UPROSB / QUAESTIO: uprosê 1a; UPROSB / QUAESTIO: uprosê 2c; UTORI: [Vb] UTORI 2d; UČENIKB / DISCIPULUS: uč(e)n(i)k(o)mê 1c; UČENIKB / DISCIPULUS: uč(e)n(i)ci 1a; k' uč(e)nik(o)m' 1a; uč(e)n(i)k(o)m' 1b; učeníkom' 2a–2d; učénici 2b; ot učé-nika 2b; uč(e)n(i)k(o)mê 2b–2c; HLÊBB / PANIS: tri hlêbi 2c; ČINB / MOTIO: čina 2c; ČLOVÊKB / HOMO: čl(o)vêki 2a; č(lovê)kb 2a.*

Opće imenice ženskoga roda na trećem su mjestu po brojnosti – s 36 potvrđenih primjera: BRATIÊ / FRATRES: bratie 1a–1d; bratiê 2d; VÊRA / FIDES: [vê]ra 1a; vêru 1b; k vêrê 1d; GLAVA / CAPUT: v gl(a)vê 2b; GODI-NA / HORA: godi[na] 2a; DVĀRB / FORES: dvarem' 1a; DVĀRB / IANUA:

dv[*rmi*] 1a; *dv*₆*rmi* 1b; *dv*₆[*rb*] 2d; DOBROTA / BONITAS: *do*[*broti*] 1b; DUŠA: *d(u)šu* 1b–1c; *d(u)ša* 1c; DĚVA / VIRGO: *d(ê)vi* 1b; ISTOSTĚ / CERTITUDO: *istost'* 1a; KRĚVĚ / SANGUIS: *k(ĕ)r(ĕ)v'* 1c; *kr'vi* 2b; LŮBĚVĚ / DILECTIO: [*lû*]*b(a)v'* 2a; *lûbĕvĕ* 2b; LŮBI / AFFECTUS: *lûbve* 2a; MILOSTĚ / GRATIA: *m(i)l(o)stiû* 2c; MUKA / PASSIO: *po mucê* 1d; *mucê* 2a; MĚZDA / MERCES: *mĕzdi* 1a; NEDĚLĚ: *N(E)D(ĚL)E* 1b; *N(E)DE[LE]* 1c; *N(E)D(ĚLE)* 2b; NEMOŤ / INFIRMITAS: *nem[oči]* 1a; NOGA / PES: *nogi* 2b; NOŤ / NOX: [*v t*]*u nočĕ* 1d; *n[oči]* 1d; *nočĕ* 2a; *V tuže nočĕ* 2b; OVČA / OVIS: *za ovce* 1b–1c; *ovcam'* 1c; *za težde ov'ce* 1c; OMILIE / HOMILIA / OMELIA: *OM(I)LIÊ* 1a, 1c; *OM(I)L(I)Ê* 1–1c, 2a–2d; *om(i)l(i)ê* 2d; PAGUBA / PERICULUM: *pagubu* 1b; PASKA / PASCHA: *PO PASCÊ* 1a, 1c; *PO P(A)SCÊ* 2a–2b; PIČA: [*v p*]*iču* 1c; PLĚTĚ / CARNIS: *v plĕti* 1d; POMOČĚ / AUXILIUM: *protivu pomoči* 2c; RADOSTĚ / GAUDIUM: *k r[ado]sti* 1d; *k radostem'* 2d; *radost[i]* 2d; RĚČĚ / RES: *rĕčem'* 1b; SILA / VIS: *s[ili]* 1a; SEMRĚTĚ / MORS: *se[mr]t'* 1c; *po semrĕti* 1d; SKRĚBĚ / TRISTITIA: *po sk<rĕ>bi* 1d; SOBOTA / SABBATUM: *vĕ edinu sobot'* 1a; STRANA / REGIA: *v str[a-nu]* 2a; TRĚBA: *trĕbĕ budet'* 1c; ČESTĚ / INTENTIO: *Čest / intentione* 1d; ČESTĚ / PARS: *Čest* 1d.

Općih imenica srednjega roda potvrđeno je 40: BOŽBSTVO / DIVINITAS: *o b(o)ž(ĕ)stvĕ* 2b; BRĚME / PONDUS: *b[rĕm]e* 1a; *v brĕmenĕ* 1a; VESELIE / LAETA: [*ve*]*selie* 1d; VZNESENIE / ASCENSIO: *v'zneseniem'* 1d; *o v'zneseni* 2b; *PRĚD VZNESENIEM'* 2c–2d; VRĚME / TEMPUS: *V(ĕ o)n(o) vr(ê)me* 1a–1c, 2c–2d; *vrĕme* 1d; *vr'me* 2a; VSKRĚSENIE / RESURRECTIO: *po v'skr(ĕ)seni* 1a; *po vs[kr(ĕ)]seni* 1b; *vskrs[enie]mĕ* 1d; *o vskrseni* 2b; DATIE / DATIO: *datie* 2d; DOBRODĚĚNIE / BENEFICIUM: *dobro dĕĕniĕ* 2c; DĚLANIE / OPERATIO: *dĕlanie* 1a; [*o'*] *dĕlan[i]ê* 1b; DĚĚNIE / OPUS: *dĕĕniĕ* 1b; EVANĚELIE / EVANGELIUM: *E(VAN)Ĵ(ELI)Ê* 1a–1b, 2a–2d; ZNAMENIE / ARGUMENTUM: *v zname-nih'* 2a; IME / NOMEN: *vĕ ime* 2b–2c; IMĚNIE / SUBSTANTIA: *o' imĕniĕ* 1c; *imĕniĕ* 1c; ISTLĚKOVANIE / EXPERIMENTUM: *istlĕkovanje* 1a; MORE: [*mo*]*ra* 2d; MUČENIE / PASSIO: *mučeni[ê]* 1d; NAPISANIE / EXPLANATIO: *napisaniem'* 2c; NASTOĚNIE / PRAESENTIO: *pro nastoĕnie* 2a; OTPLAČENIE / RETRIBUTIO: *v' o'plačeni* 1a; PITĚNIE / ALIMENTUM: [*p*]*itĕniem'* 1c; PROPOVĚDANIE / PRAEDICATIO: *propovĕdaniĕ* 2a; SLOVO / SERMO: *PR(O) SL(O)VO* 1a, 1c, 2a, 2c;

sl(o)v(ê)si 2b; *PR(O) SL(O)V(O)* 2b; *PRO SL(O)VO* 2d; *SLOVO* / *VERBUM*: *slovesa* 2d; *slovesi* 2d; *SPAENIE* / *SALUS*: *kъ sp(a)seniû* 2c; *sp(a)seniê* 2c; *SRĀDB-CE* / *COR*: *sr(ъdb)c* 1d; *sr(db)c(e)mъ* 2d; *TAINSTVO* / *MYSTERIUM*: *tainstvo* 2b; *TAINSTVO* / *SACRAMENTUM*: *tainstv[o]m'* 1c; *TÊLO* / *CARNIS*: *t[e]lese* 1c; *TÊLO* / *CORPUS*: *têlo* 1a, 1c; *têla* 2b; *USLIŠANIE* / *AUDITIO*: *uslišaniem'* 1d; *USTA*: *O' ust'* 1a; *UTEŽANIE* / *MERITUM*: *utežaniê* 1a; *UČENIE* / *ERUDITIO*: *učenie* 1b; *UČENIE* / *DISCIPULATUS*: *učeni[e]* 1d; *HOTÊNIE* / *INTENTIO*: *hotênie* 1a; *CÊSARSTVIE* / *REGNUM*: *[c(êsa)rъs]tviê* 2d; *[cesarъ]stviê* 2d; *CÊSARSTVO* / *REGNUM*: *o c(êsa)rs[tv]ê* 2a; *c(êsa)rstvo* 2d; *ČRÊVO* / *UTERUS*: *črêvom'* 1b; *ČTENIE* / *LECTIO*: *Č^TENIE* 1a; *ČT(ENI)E* 1b, 2b–2d; *[o^t] čt(e)niê* 1b; *Č^TE(NIE)* 1c, 2a; *čteniê* 1d, 2a–2b; *č(tenie)* 2b; *Č^t(enie)* 2c; *Č^t(ENI)Ê* 2d; *ČT(E)N[IE]* 2d.

4.3 ZAMJENICE

U Riječkom hrvatskoglagoľjskom homilijaru zabilježen je 61 oblik sveukupno 36 zamjenica: *AZъ* / *EGO*: *azъ, me, mi, kъ mnê*; *VI* / *VOS*: *vam', vamъ, o^t vasъ*; *VъSъ* / *OMNIS* – *VSI* / *OMNES*: *vsî* 2b; *VъSъ* / *TOTUS*: *[vъ]sъ*; *VSE* / *TOTUM*: *vsêmb* 2d; *I* / *ILLE*: *uzrêti i utegu* 2a; *I* / *IS* – *E* / *EI*: *[vz] lûbi e* 2a; *ÎŽE* / *QUI*: *Îže* (2x) 1b, 1c; *IŽE* / *QUI* – *ÊŽE* / *QUA*: *v nûže* (2x) 1d, 2b; *IŽE* / *CUI(US)* – *ÊŽE* / *CUI(A)*: *eiže* 1a; *IŽE* / *ILLE*: *k nemu* 2c, *[prê]d nim* 2d; *IŽE* / *ILLI*: *o^t niħъ* 2a, *iže* 1d; *IŽE* / *IS*: *[o^t] ... ego dêlan[i]ê* 1b; *ego* 1c–1d; *emu* 1d, 2a, 2c; *mučeni[ê eg]o* 1d; *IŽE* / *EI*: *posrêdê ih'* 1a; *IŽE* / *QUI*: *iže* (2x) 1b, 1d, *imže* 1d; *ÊŽE* / *QUA*: *eûže* 1c; *êže* 1d; *EŽE* / *QUOD*: *Eže* 1a, 1c, 1d; *IŽE* / *QUI*: *onêmb' sdoibit se iže* 1d; *k t[êmb] veče pristoit' iže* 1d; *sie t'kmo... iže* 2c; *ÊŽE* / *QUAE*: *ovce eže* 1c; *EŽE* / *QUAE*: *dêênîê êže* 1b; *têħъ êže* 2c; *Êže nam' slovesa* 2d; *ihže prosi[mъ]* 2d; *KTO* / *QUIS*: *kto o^t vasъ* 2c; *MI* / *NOS*: *mi* 1b; *nam'* 1c–1d, 2c–2d; *ni* (2x) 2d; *na[mъ]* 2d; *[na]m'* 2d; *MOI* / *MEUS* – *MOE* / *MEUM* 2b; *MOI* / *MEI* 2b; *NAŠъ* / *NOSTER* 1a; *NAŠъ* / *NOSTER*: *našъ* 2d; *[n]ašego* 2d; *NAŠA* / *NOSTRA*: *našu* 1b–1c; *[v p]içu našu* 1c; *izvъnna naša* 1c; *NAŠE* / *NOSTRUM*: *učenie na[še]* 1b; *našego sp(a)seniê* 2c; *NIKTOŽE* / *NEMO* 2a; *ONъ* / *ILLE*: *v d(ъ)nъ onъ* 1a; *ONъ* / *ILLE*: *emu* 2c7; *k nemu* / *ad illum* 2c28; *emu* / *illi* 2c28; *na onъ pol [mo]ra* 2d; *[prê]d nim* 2d3; *ONO* / *ILLUD*: *V(ъ o)n(o) vr(ê)me* 1a–1b, 2b–2c; *greduč[e vъse on]o vrême* 1d; *[vъ o]no vr'me* 2a; *ONI* / *ILLI*: *onêmb' e* 1d; *Čest o[nêh']* 1d; *o^t niħъ* 2a; *oni* 2c; *ONъ* /

IS – ONI / EI: posrêdê ih' 1a; SAMb / IPSE: sam' ap(osto)lb pavlb 2c; SAMOE / IPSUM: samoe 1a; SVOI / SUUS – SVOÊ / SUA: svoe 1a; s[vo]û 1b; svo[û] 1b–1c; svoee 2b; SVOE / SUUM: po vs[kr]seni svoem̃ 1b; svoe 1c; svoego (2x) 1c, 2a; o svoem̃ toli <i> o o(t̃)či b(o)ž(̃)stvê 2b; o vskr̃seni svoem' 2b; o v'zneseni svoem̃ 2b; SVOI / SUI: svoim' 1b, 2a–2b; svoim̃ 2a, 2c–2d; svoe 2a; SVOE / SUAE: za ovce svoe (4x) 1b–1c; SEBE; SE / SUI: meždû soboû 2a–2b; se velmi pros[mot]riti 2b; o' sebe 2c; u sebe 2d; SEBE SAMOE / SEMETIPSE: dêniê êže o' sebe samêh̃ 1b; Sb / HIC: o' mira sego 2a; sego čina 2c; SE / HOC: V sem' 2b; Se sliša 2b; SIE / HOC: [č]'e(niê) sego 1a; o' sego [m̃]nšago 1c; čtenîê sego 1d, 2b; sie ... g(lago)la 1d; V sem' 2b; Se sliša 2b; [d]oteč̃ se obeča 2d; SIÊ / HAEC: S[iê sl(o)vesa] 1d; k sim' 1d; [z]a sę 1c; SIE / ILLUD: Sie k t[êmb̃] 1d; SI / ILLI: sie t'kmo... iže 2c; Sb / QUI – SIE / QUOD: divimo est̃ sie 1b; SbžDE SAM / IDEM IPSE: sbžde sam' 2a; Tb / IDEM – TA / EADEM: toe n[oči] 1d; Tb / ILLE – TA / ILLA: ta [vê]ra 1a; [v t]u noč̃ 1d; Tb / ILLE – TI / ILLI: k t[êmb̃] 1d; Tb / IS – TO / ID: to togo radi 2c; to udob̃ 2c; Togo radi 2c; Tb / IS – TI / EI: têh̃ êže 2c; TbžDE / IDEM – TOžDE: čtenîê togožde 2a; Č'(ENI)Ê TOGOŽD[Ê] 2d; čt(e)n[iê] togožde 2d; TAžDE / EADEM: tožde do[broti obr]az̃ 1b; TIžDE / EIDEM: mnogi [iz t̃ždê]h̃ ih̃že 2c; TEžDE / EAEDEM: za težde ov'ce 1c; Tb ŽE / IDEMQUE – TA ŽE / EADEMQUE: V tu že noč̃ 2b; ČE / QUID: Če est̃ 1; ČbTO / QUID: Č[to] vistinu 1b; česo vsprosite (2x) 2b; česo položi[tî] 2d2.

S obzirom da zamjenice „t̃žde, tažde, tožde ... nisu jako česte ni u fragmentima“ (Mihaljević 2018: 41–42) te da „DIELS (1932: 205) navodi da se zamjenice t̃že, ta že, to že uopće ne pojavljuju u najstarijim starocrkvenoslavenskim tekstovima, a ni u onim mlađima nisu jako česte, osim u adverbijaliziranim oblicima po tom̃že i t̃em̃že“ (op. cit., 42) – ističemo značaj potvrđenih primjera njihovih oblika u *FgCap VlaThem*.

4.4 PRIDJEVI

Pridjevi su zastupljeni sa 73 potvrđena oblika 43 leksema. U poziciji ispred imenice – veoma rijetkoj u *Corp25* (Mihaljević 2018: 41) – zabilježeno je 29 leksema 39 puta, te još 5 leksema 6 puta ispred glagola: BLAŽENb / BEATUS: B(LA)Ž(E)NA[GO] gr̃gura papaža 1a; B(LA)ž(e)n(a)go gr̃gura

p[ap]aža 1b; BOŽII / DIVINUS: *b(o)žie délanie* 1a; VIŠNI / SUPERNUS: *[v]išni oblasteľ naša* 1a; VÊČŇŇ / PERPETUUS: *kъ věčnomu sp(a)se-niû* 2c; DALEČŇŇ / LONGINQUUS: *v daleč[nu]û str[anu]* 2a; DOBRI / BONUS: *dobri pastirъ* 1b, *dobri pas[tirъ]* 1b; DOBRŇ / BONUS: *ize ... dobrъ est' 1b; dobro dêêniê* 2c; DOSTOINŇ / DIGNUS: *ize ... dostoini biše* 1d26; *da dostoi[ni b]ili bihom'* 2d; DRÊVŇŇ / ANTIQUUS: *drêvnimъ na-pisaniemъ* 2c; EVANĴELŇSKŇ / EVANGELICUS: *[o' eva]n[j(e)lъ]sk(a)go čt(e)niê* 1b; ESTŇSTVŇŇ: *lûbo pače est'stvŇnihъ prosim'* 2c; ZEMLŇSKŇ / TERRENUS: *o' z(e)ml[(b)s]k(a)go imêniê* 1c; *z(e)ml(b)skago imêniê* 1c; IZVŇŇŇ / EXTERIOR: *izvŇŇna naša ...namêriti* 1c; INII / ALIUS: *[o'] inogo ego délan[i]ê* 1b; ISTOVŇ: *istoviŇ radost[i]* 2d; MILOSTIVŇ / MISERICORS: *ot m(i)l(o)stivago o(tb)ca* 2c; MNOGORAZLIČŇŇ / MULTIPLEX: *mnogo različnimi sl(o)v(ê)si* 2b; MNOGŇ / MULTUS: *v mnozêhъ znamenih'* 2a; *mnogi [iz tŇždê]hъ* 2c; MUDRŇ: *O' ust' mudra* 1a; NE-BESŇSKŇ / COELESTIS: *k n(e)b(e)s(b)s]k(a)g[o c(êsa)rs]tviê radostem'* 2d; NEMOČŇŇ / INFIRMUS: *nemočnie slišateli* 2b; OTŇČŇ: *o o(tb)či b(o)ž(b)stvê* 2b; POSLÊDŇŇ / POSTREMUS: *k poslê[d]nemu* 1c; PRAZDŇŇ / OTIOSUS: *ne prazdnam' [i pri]zivaûcemъ prosečem' · ičučem' · [te] kučem' Daemo obrêtimo otvorim[o b]iti svêstuet se* 2d; PRŇVŇ / PRIMUS: *O' prŇvago ubo sego* 1c; RÊDŇKŇ / PAUCUS: *rêdki ...[pone]su* 1a; RÊŇŇŇ / VERUS: *têlo g(ospodb)ne [rêсно]e bê* 1a; SVETŇ / SANCTUS: *[S(VETA)]GO E(VAN)Ĵ(ELI)Ê* 1a; *S(VE)T(A)GO E(VAN)Ĵ(ELI)Ê* 1b; *S[(VE)T(A)GO]E(VAN)Ĵ(ELI)Ê* 1c, 2d; *Na s(veta)go bêdi pr[o]z[v(i)]tera* 1c; *S(VETA)GO E(VAN)Ĵ(ELI)Ê* 2a, 2b-2c; SUČII: *[bliz]bъ sučemъ mucê udom'* 2a; TRE-TI / TERTIUS: *v(b) tretî d(b)Ň* 2a; TÊLESŇŇ / CORPORALIS: *pro tê-[l]esnoe nastoênie* 2a; ČLOVÊČŇSKI / HUMANUS: *č(lovêčb)ski [st]r[o]i* 1a; ČŇSTŇŇ / SANCTUS: *čbŇst[n]ago bêdi prozvitera* 2b.

U postpoziciji je zabilježeno 17 pridjeva 29 puta: BOŽYI / DIVINUS: *o c(êsa)-rs[tv]ê [b(o)]žb[i]* 2a; VELIKŇ, VEČŠI / MAGNUS, MAIOR: *eže večše est'* 1c; GOSPODŇNI / DOMINICUS: *St'(rahъ) g(ospodb)ni* 2c; GOSPODŇŇ / DOMINICUS: *têlo g(ospodb)ne* 1a; *Anĵ(e)lъ g(ospodb)Ň* 1a; *[po] vskr(b)s(e)ni g(ospdb)ni* 1d; PRÊD VZNESENIEM' G(OSPODŇ)NIM' 2c-2d; DIVŇŇŇ, DIVŇÊIŠI / MIRABILIS, MIRABILIOR: *rêčem' divnim'* 1b; *dêêniê ... stvorena divnêiša*

1b; DOBRI / BONUS: *pastirъ do[b]r[i]* 1b; *pastirъ dobri* 1b, *pastirъ dobri* 1c; DOMOVITЬ: *č(lovê)kъ domovitъ / doctus paterfamilias* 2a; EVANĖELЬSKЬ / EVANGELICUS: *[č]ʼe(niê) ev(a)nġ(e)lsk(a)go* 1a; *čteniê ev(a)nġ(e)lsk[ago]* 1d; ISUSOVЬ: *uč(e)n(i)ci is(uso)vi* 1a; IŮDÊISKЬ: *za strahʼ iû[dêi]ski* 1a; MILЬ, MILÊIШII / CARUS, CARISSIMUS: *bratie milêiša* 1a, 1d; *bratiê milêiša* 2d; *bratie milêi[ša]* 1b; MRЪTVЬ / MORTUUS: *[vsk]rʼs bo iz mrъtvihъ* 2a; MЬNШII / MINIMUS: *Oʼ ... sego [mъ]nšago* 1c; NEBESЬ / COELESTIS: *c(êsa)rstvo n(e)-b(e)skoe* 2d; *dvъ[rъ c(êsa)r]stviê n(e)b(e)sk(a)go* 2d; ПОДОБЬНЬ / SIMILIS: *ne tьkmo namʼ podobni* 2c; ПОДЪДАНЬ / SUBJECTUS: *[s(e)bê podъ]dani[e]* 2b; SOTONINЬ: *anġ(e)lъ sotoninъ* 2c; HRЪSTOVЬ: *въ ime h(ъrъsto)vo* 2c.

U objema pozicijama potvrđeni su pridjevi *božii*, *dobri* i *evanġelьskъ*.

4.5 BROJEVI

Od 8 brojeva potvrđena su 3 glavna: EDINЬ / UNUS: *edinъ* 1a; *въ edinu sobotʼ* 1a; DVA / DUO: *dva* 1a i TRI / TRES: *tri hlêbi* 2c (primjer nezabilježen u *Corp25*) – te 5 rednih: PRЪVЬ, PRЪVI / PRIMUS: *Pʼъv[i č]ʼe(niê) sego ev(a)nġ(e)lsk(a)go uprosъ* 1a; *Oʼ prъvago* 1c; DRUGЬ, DRUGII, ·B· = ·2· / ·DUO·, *numeri nota ·II· (numerus ordinalis SECUNDUS): N(E)D(ÊL)E ·B· PO PASCÊ* 1b; TRETĪ / TERTIUS: *v(ъ) tretĭ d(ъ)nъ* 2a; ČETVRЪTI, ·G· = ·4· / ·QUATTUOR·, *numeri nota ·IV· (numerus ordinalis QUARTUS): [N(E)D(ÊLE)] ·G· PO P(A)SCÊ* 2a i PETĪ, ·D· = ·5· / ·QUINQUE·, *numeri nota ·V· (numerus ordinalis QUINTUS): N(E)D(ÊL)E ·D· PO P(A)SCÊ* 2b.

4.6 GLAGOLI

U *Riječkom homilijaru FgCap VlaThem* zabilježeni su oblici 131 glagola. Oprimjereni su potvrdama infinitiva, supina, prezenta, aorista, imperfekta, imperativa, perfekta, pluskvamperfekta, kondicionala i futura te aktivnih i pasivnih participa prezenta i preterita: BIVATI / FIERI, ESSE: *bivaetъ* 2c; *bivaemʼ* 2c; *neslišimi bivaemʼ* 2c; BITI / ESSE: *bêhu* 1a; *bê* 1a, 1d, 2a; *estʼ* 1a–1d; *estъ* 1b; *esmъ* 1b; *[bi]hom* 1b; *bi* 1c, 2c; *budetʼ* 1c; *bihomʼ* 1d; *estъ* 1d, 2c–2d; *biše* 1d, 2b; *b(i)ʼi* 1d, 2a; *bêše* 2a–2b; *sučee* 2a; *este* 2b; *s[utъ]* 2d; *[b]iti* 2d; *da [b]ili bihomʼ* 2d; *bivšu* 2d; *nêstъ* 1a; VESELITI SE / LAETIFICARE: *vesel[iti] se* 1d; VZITI: *vzide* 2a; VZLŮBITI / DILIGERE: *vʼ[zl]ûb[ъ]*

2a; [vz]lûbi 2a; VZMUTITI / MOVERE: *vzmutiti* 2b; VIDĚTI (SE) / VIDERE: *vidĕnim'* 1d; *Vidĕše* 2b; *Vidĕhъ* 2c; *vi[di]t se* 2c; VNITI / INGREDI, INTRARE: *vniti* 1a; *hote vnide* 1b; *vniēmъ* 1d; VPRAŠATI / INTERROGARE: *vprašaet* 2a; VSKRĚSNUTI / RESURGERE: *[vsk]r's* 2a; VSPROSITI / PETERE: *vsprosite* 2b; *v[sprosite]* 2c; VSPĚTI: *Vspoite* 2d; VSHOTĚTI / VELLE: *vshotê* 2b; VbĚČETI: *imĕti vbĉnete* 2b; *imĕti v'ĉnet'* 2c; VĚDĚTI / SCIRE: *vĕdimo est'* 1a; *Vĕdi* 2a; GLAGOLATI / DICERE: *gl(agol)e[t']* 1b; *Gl(agol)alb* 1d; *g(lago)la* 1d; *g(lago)-l(a)vъ* 2a; *g(lago)le[tъ]* 2a; *gl(agol)û* 2b; GLAGOLATI / LOQUERE: *g(lago)-la* 1d; *g(lago)l(a)še* 2b; GREŠTI: *greduĉ[e]* 1d; *v greduĉi* 2a; DATI / DARE: *ne dast'* 1c; *dati* 1c; *dast'* 2b; *dažd* 2c; *Daemo* 2d; DIVITI: *nĕstъ divimo* 1a; *divimo* 1b; DOVLĚTI / SUFFICERE: *dovlĕet* 2d; DOITI / CONTINGERE: *doiti* 1d; DOITI / PERVENIRE: *doiti* 1d; DOTEĈI / DARE: *[d]oteĉъ* 2d; DOHODITI SE / PERVENIRE: *dohodit' se* 1c; ŽELĚTI / DESIDERARE: *žel[ĕûĉ]e* 2d; ŽIVĚTI/ŽITI / VIVERE: *živem'* 1c; *živima* 2d; *žiti* 2d; ZAKLOPITI / CLAUDERE: *zakloplenami* 1a–1b; ZAPOVĚDATI / IUBERE: *[zapo]veda* 1c; ZATVORITI / CLAUDERE: *za[t]vorenami* 1a; ZGROMAŽDATI / CONGRUERE: *zgromaždaet'* 1d; ZNATI / NOTARE: *Znaem[o]* 1d; IZBAVITI / REDIMERE: *izbavi* 1c; IZITI / EXIRE: *izide* 1b; ÎMATI / HABERE: *Îmat'* 1a; IMATI / HABERE: *imatъ* 1a; *ne imam'* 2d; IMĚTI / HABERE: *imĕti vbĉnete* 2b; *imĕti v'ĉnet'* 2c; ISKATI / QUAERERE: *iĉuĉem'* 2d; *iĉima* 2d; *iĉemъ* 2d; ISPROSITI / IMPETRARE: *isprosi* 2d; ITI / VADERE, IRE: *[i]du* 1c, 2a; *idu* 1d, 2b; *ideši* 2a; *idet'* 2c; LŪBITI SE / DILIGERE: *lûbi[ti se]* 2a; MISLITI / PENSARE: *misl[i]ma sut'* 1b; MOLITI / ORARE: *molima* 2d; MOĈI / POSSE: *može* 1a; *nikoliže mogut[ъ]* 1b; *možem'* 1d; *nik[oliž]e možet'* 1d; *[mo]žetъ* 2b; *ni uprositi može* 2c; MOĈI / VALERE: *ne mogu* 1a; MĚRITI / PENSARE: *[m]ĕrit'* 1a; NAMĚRITI / IMPENDERE: *namĕriti* 1c; NASITITI / SATIARE: *nasi[ti]l bi* 1c; NASLĚDOVATI / IMITARE: *naslĕdova[a]l[i bi] hom* 1b; NASTOĚTI / PRAESENTARE: *n[ast]oeĉe* 1d; NESTI / FERRE: *nes'ti* 1a; OBEĈATI / PROMITTERE: *obeĉa* 2b; *obeĉa* 2d; OBLADATI / POSSIDERE: *oblada[em]'* 1c; OBRATITI / VERTERE: *[o]bratil bi* 1c; OBRĚŠTI / INVENIRE: *obrĕtimo* 2d; OBBĚTI SE / COMPREHENDERE: *[o]bimet se* 1a; *[ob']ĕti se* 1b; OTVORITI / APERIRE, RESERARE: *ne o'vorenom'* 1b; *otvoreny* 2c; *otvorim[o]* 2d; OTITI: *[o]titi ho[ĉetъ]* 2a; OTPUĈATI / DIMITTERE: *o'puĉbše* 2d; OTSTUPATI / RECEDERE: *o'stupae* 2b; OTSTUPITI / RECEDERE: *o'stupi[ti] h[ote]*

bêše 2a; OTÊTI / ABSCEDERE: *o'êti* 2c; OTÊTI SE / AUFERRE: *ot'êti se* 1d; POVÊDATI: *Povêm'* 2d8; PODATI / EXHIBERE: *poda* 2a; PODAÊTI / PRAEBERE: *podaet'* 1a; *podaf[ê]la biše* 1b; PODOBATI / DEBERE: *pod[o]baû* 1a; *p[do]baem̃* 1d; *pod[o]bal[i bi]še* 2b3; *podobali biše* 2b; *podobaet̃* 2d; PODOBATI SE / PERTINERE: *podobâût se* 2c; PODÊÊTI / PERCIPERE: *p(°)dêêti* 1d; POZNATI / COGNOSCERE: *poznaû̃t̃* 2b; POITI: *poidu* 2d; POKOPATI: *po[ko]pa]ñ b(i)*i* 2a; POLAGATI / DARE: *polagaet̃* 1b; POLAGATI / PONERE: *p[o]lagaet'* 1b; POLOŽITI / PONERE: *pol[ož]i* 1c; *polož[i]ti* 2d; PONESTI / FERRE: *[pone]su* 1a; POSLATI / MITTERE: *k [posl]avšumu me* 2a; *k poslavšumu me* 2b; POUSTITI / MONERE: *p[ousti]* 1c; POUČATI / COMMONERE: *poučaet̃* 2b; POÊTI: *Poêhu* 2a; PRIETI/PRIÊTI / ROGARE: *pr[iê]ti* 2d; PRIIMATI / ACCIPERE: *ne priemlût* 2c; PRIZIVATI: *[pri]zivaûc̃em̃* 2d; PRITI / PERVENIRE, VENIRE: *priti* 2d; *pride* 1a, 2a; *[pri]de* 1b; PRILIPATI / ADHAERERE: *prili[pa]ti* 1d; PRILOŽITI / ADIUNGERE: *priloži* 1b; PRISLUŽITI / MINISTRARE: *[pri]služiti* 1c; PRISTOÊTI / PERTINERE: *pristoit'* 1d; PRISTUPATI / PERSISTERE: *pri[st]upati* 1d; PRIHODITI / VENIRE: *prihodi[m̃]* 1d; PROPOVÊDÊKOVATI / PRAEDICARE: *[propov]êdêkuû* 1d; PROSITI / PETERE: *proseče* 2c, *proset̃* 2c, *prosim'* 2c, *pro[sit]i* 2d, *prosima* 2d, *[pr]osima* 2d, *prosečem'* 2d; PROSITI / POSCERE: *prosi[m̃]* 2d; PROSITI / ROGARE: *prosi* 2c; PROSMOTRITI / PROVIDERE: *pros[mo]triti* 2b; PRÊBITI / CONVERSARI: *prêbiti* 2b; PRÊDATI (SE) / TRADERE: *prêdadim' bê* 1d; *prêda* 2b; *prêdati se hote bêše* 2b; PRÊITI / TRANSIRE: *p'êšla* 1b; *[pr]êidet'* 2a; *prêidêm'* 2d; PRÊLOŽITI / DEPONERE: *[pr]elož[en]̃ b(i)*i* 2a; PRÊSTUPATI / ACCIDERE: *o' prêstupaûc̃ago* 1b; PŮHATI / PULSARE: *p[Ůhaet]̃* 1a; RASPETI / CRUCIFIGERE: *raspet̃* 2a; RAČITI / DIGNARE: *rači* 2b; REČI / DICERE: *[re]če* 1a, 2a; *reče* 1b–1c, 2b–2c; *re[k]i* 1b; *reki* 1b, 2b; *rečet'* 2c; REČI / AIERE: *reče* 1d, 2d; SVÊSTOVATI SE / TESTARI: *svêstuet se* 2d; SDOBITI SE / CONVENIRE: *sdobit se* 1d; SLIŠATI (SE) / AUDIRE: *Slišaste* 1b; *[sl]iśaste* 1b; *Slišah̃* 1c; *slišit se* 1d; *slišaše* 1d; *sliša* 2b; *ne slišimi* 2c; *slišimi* 2c; SMOTRÊTI / CONSIDERARE: *smotrit'* 1a; SPRÊD̃BREČI⁽⁴⁾ / PRAEDICERE: *sprêd̃breči* 2b; STATI / STARE: *sta* 1a; STVORITI / FACERE: *stvorena* 1b; STUŽATI / TRIBULARE: *stužaše* 2c; SŮBRATI / CONGREGARE: *sŮbrani* 1a;

4 Usp. i složenicu *sprêd̃tati* (Miklošič 1862: 949).

TVORITI: *tvoritъ* 2a; TEČI / PULSARE: *[te]kućem'* 2d; TLBKNUITI / PETERE: *Tlъkoma estъ* 2d; UGOTOVATI / MERERE: *u[gotova]l i bihom'* 1d; UZRÊTI / VIDERE: *ne uzr[ite]* 1c; *uzrite / videbitis* 1c; *[ne uz]rite* 1d; *u[zri]te* 1d; *uzrê-ti* 2a; UMITI / LAVARE: *umi* 2b; UMRÊTI / MORERE: *umrê[t]i* 1b; UPROSITI / IMPETRARE: *uprosil bi ni uprositi može / nec impetrare potuerit* 2c; URAZUMÊTI / INTELLEGERE: *urazumêše* 2c; USLIŠAVATI SE / EXAUDIRE: *ne uslišavaem se* 2c; UTEGNUTI / ADHAERERE: *prili[pa]ti utegu* 1d; *uzrêti i utegu* 2a; UČITI / DOCERE: *učitъ* 2d; HOTÊTI: *hote vnide* 1b; *hote [pri]de* 1b; *dati hoto (sic!) est'* 1c; *o'stupi[t]i h[ote] bêše* 2a; *[o]titi ho[četъ]* 2a–2b; *prêdati se hote bêše* 2b; ČBTÊTI: *[Č]TI* 1a1; *ČTI* 1a–1c, 2–2b; ÊVITI / OSTENDERE: *êviti* 2b6; ÊVITI SE / OSTENDERE: *[ê]vi se* 2a; *êvlav se* 2a; ÊVLATI / OSTENDERE: *êv[la]še* 2a; ÊVLATI / MANIFESTARE: *êvlaetъ* 2a; ÊTI / TENERE: *êt' b(i)si* 2a.

Infinitivni oblici, kao i u Corp25, relativno su brojni – 31 zabilježen primjer: *[b]iti, vesel[iti] se, vzmutili, vniti, imêti, dati, doiti, žiti, isprosi-ti, lûbi[ti] se, namêriti, nes'ti, [ob']êti se, [o]titi, o'stupi[t]i, o'êti, o'êti se, p(°)dêti, položi[ti], pr[iê]ti, prili[pa]ti, [pri]služiti, pri[st]upati, pros[ot]riti, prêbiti, prêdati se, sprêdъreči, uzrêti, umrê[t]i, uprositi i êviti.*

Svakako treba istaknuti i jednu potvrdu supina: *Î datie prosećem' na[mъ d]otečъ se obeča / et nobis petentibus se hæc daturum esse promisit* 2d7–8. U Corp25 „samo je jedna potvrda supina, u Bečkim listićima na listu 1b: *bêhъ posl[alъ] ... [gla]golatъ*“ (Mihaljević 2018: 63).

4.7 PRILOZI

Od 52 su potvrđena priloga –

24 načinska: AČE / ERGO: *Elikokratže koliždo aće proseće ne uslišavaem se / Quotiescumquae ergo petentes non exaudiamur* 2c; BITELNÊ / ESSENTIALITER 1b; VELMI / MAGNOPERE: *velmi vsêmъ sr(db)c(e)mъ* 2d; VISTINU / CERTE 1a; VISTINU / VIDELICET 2d; VISTINU / VERUM 2c, 1d; DOSTOINÊ / MERITO 1d; KAKO / QUALITER: 2b, 2d; KAKO / QUOMODO 1a, (2x) 2b; LUČE / MELIOR 1c; MILOSTIVÊ / MISERICORDITER 1c; NEPRIČINITELNÊ / INCOMPARABILITER 1c; NIKOLIŽE / NEQUAQUAM 1b; PRAVъ / RECTE: *pra[vъ]* 2d; PRI-LEŽNÊ / DILIGENTIVS 2d; PRÊBIVATELNÊ / PERSEVERANDO 2d; RÊSNÊ / VERACITER 2c; TAKO / ITA 2b; TĚKMO / SOLUM: *ne t'kmo* 2b, *Ne t'k<m>o* 2b,

ne t'kmo 2c, *sie t'kmo* 2c; ТЪКМО / TANTUMMODO: *t'kmo* 2d; TELESNĚ / CORPORALITER 2b; UDOBŤ / DIGNE 2c; ŮŽE / VERO: [*û*]že / *vero* 1c; ŮČNĚ / APTISSIME: *ûčnĚ zgromaždaet'* 1d;

11 količinskih: VELMI / MAXIME 2a18; VEĚE / SPECIALITER 1d; VMALĚ / MODICUM (2x) 1c, (2x) 1d; DALEKO / LONGE: *daleko e[s]t' luče* 1c; ELIKOŽE / QUANTOS 1a; ELIKOKRATŽE / QUOTIESCUNQUAE: *Elikokratže*⁽⁵⁾ *koliždo ače* / *Quotiescunquae ergo* 2c; MALO / MODICUM 2a; OĚE / ETIAM: [*o*]če i 1c; *nъ oče* 2b; *nъ oče i* 2b; *ne oče* 2d; PAČE / TAMEN: 2a; *lûbo pače* 2c; TRIKRATŤ / TERTIO: *trikrat'* 2c; ČESTO / FREQUENTER 2a;

11 vremenskih: VMALO / MODICUM: *prědadim'* [*vm*]alo *vistinu bê* 1d; EGDA / CUM 1b, 2a; KAKO / QUANDO 1c; NIKOLIŽE / NUNQUAM: *nik[oliž]e* 1d; PAKI / ITERUM 1c–1d; 2a; POZDĚ / SERO 1a; POLUNOČI / MEDIA NOCTE 2c; POSLĚDŤ / POSTREMUM: *po[s]lěd[ъ ŭ]že* 1c; TOGDA / TUNC 2a; UBO / ERGO 1d; ŮŽE / JAM: 1b–1d, 2a, 2c;

i 6 mjesnih: BLIZŤ / [*bliz*]Ť *sučemъ mucě udom'* 2a; IZVŤNŤ / EXTERIUS 1c; INDĚ / ALIBI 2a; KAMO / QUO 2a; POSLĚDŤ / POSTREMUM: *po[s]lěd[ъ]* 1c; PRŤVOE / PRIMUM: *P[rŤv]oe nam' est'* 1c.

4.8 VEZNICI

Od 36 potvrđenih veznika 20 je usporednih (parataktičkih), nerijetko u kombinacijama s drugim veznicima i priložima: VISTINU / NAMQUE: *Îmat' vistinu* 1a; VISTINU I / AUTEM: *Čes'to [im] vistinu i nam'* 1d; Î / ET: *Î ...i ...i* 1d2; *Î ...i* 2a8; *Î* 2d; *Î egda ...i* 2a; *Î egda ...toli <i> ...Ne t'k<m>o ...nъ oče i* 2b; I / ET: *i ...iděže ...i* 1a; *i ...i* 1c; *Na egdaže i* 1c; *i* 1d, 1c–1d, 2a–2b, 2d; *i ŭže* 1c; *Eže ubo ...i ŭže ...i paki ...i ...ěko* 1d; *I paki* 2a; *i kako* 2b; *i ...i* 2c; I / ETIAM: 2c; I AČE / ETSI: [*ěko*] *...i ače* 1a; ÎBO / NAM: *Îbo ěko ...eže ...i* 1d; LŮBO / VEL: *ěko lûbo protivu pomoći našego sp(a)seniě lûbo pače est'stvŭniěh prosim'* 2c; *vistinu lûbo rědki · lûbo dva lûbo edinъ [pone]su* 1a; NA / SED: *Na egdaže i* 1c; NEŽE / QUAM: *Če estъ ubo ...neže* 1d; NI / NEC: 1a; *Nъ vistinu i ...da ...Îže ...ni* 2c; [*ne u*]bo *...ni ...ače ne oče* 2d; NŤ / SED: *Nъ ...ěko ...ače ...Ni* 1a; *ne t'kmo nogi učenikom' umi nъ oče těla i kr'vi svoee*

tainstvo prêda [i]mъ 2b; *Ne t'k<m>o o vskrseni svoem' nъ oče i o v'zne-seni svoemъ sprêdъ reči vshotê reki* 2b; *Nъ vistinu i sam' ap(osto)lъ pavlъ · trikrat' g(ospod)a prosi · da o' sebe anj(e)lъ sotoninъ Îže stužaše emu · o'êti uprosil bi · ni uprositi može* 2c; *se* [ubo sa] *iže ne o' prêstupaûčago d[ara] nъ bitelnê dobrъ est' gl(agol)e[t'] re[k]i* 1b; *Nъ sego čina uprosъ · drêvnimъ ûže o(tъ)съ napisaniemъ otvoreнъ estъ êko rêsnê oni urazumêše sie t'kmo vъ ime sp(a)sitela proseče iže têhъ êže kъ vêčnomu sp(a)seniû · po-dobâût se prosetъ* 2c; *Nъ ače ...to* 2c; OBAKЪ / TAMEN: [*êko v*]išni oblastelъ našъ i ače b[rêm]e smotrit' v' otplačeni obakъ s[ili m]jêrit' · v brêmenê 1a; PAČE / TAMEN: *Pače že togda ...egda ûž[e]* 2a; TO / ATQUE: *Nъ ače sp(a)sitelnihъ vъ ime h(ъrъsto)vo prosim' to udobъ bivaem' slišimi* 2c; TOLI / AC, ET: *o svoemъ toli <i> o o(tъ)či b(o)ž(ъ)stvê* 2b; *G(ospod)ъ toli sp(a)s(i)telъ* 2d; *g(ospod)a t[ol]i sp[(a)sa]* 2d; TOLI / ATQUE: *Toli tožde · do[broti ob-r]azъ · iže mi naslêdova[a]l[i bi]hom priloži reki* 1b; UBO / AUTEM: 1c; UBO / ENIM: *Če estъ ubo eže* 1d; [*Êkož*]e ubo 2a; [*ne u*]bo ...ni ...tъkmo 2d; UBO / ERGO: 1d.

Najbrojniji veznici *î (î)* i *i (i)*, kao i u *Corp25*, povezuju i rečenice i sve ostale sintaktičke kategorije. Kako su rastavne rečenice u *Corp25* razmjerno rijetke – „4 primjera s veznikom *ili* i samo jedan s udvojenim veznikom *lûbo*“ (Mihaljević 2018: 103), naveli smo pune rečenice s veznikom *lûbo* – udvojenim i utrojenim. Navedene pune gradacijske rečenice s veznikom *nъ* i brojnim vezničkim kombinacijama, od kojih je npr. *ne tъkmo ... nъ* u *Corp25* rijetka (Mihaljević 2018: 102), svjedoče o umješnosti precizna prevođenja kompleksnih sintaktičkih struktura latinskih izvornika. Istaknuli smo i punu isključnu rečenicu s veznikom *obakъ* te sastavne rečenice s veznikom *tolì*, potvrđenim samo jednom u *Lab* (Mihaljević 2018: 101).

Zavisnih (hipotaktičkih) veznika potvrđeno je 16 (od kojih 3 složena: i *ače, togo radi i êkože ubo*), također u brojnim vezničkim kombinacijama: AČE / SI: *a[če] ...Îže ...i* 1b; *ače trêbê budet' [o]če [i]* 1c; *Elikokratže koliž-do ače proseče · ne uslišavaem se · to togo radi bivaetъ · êko lûbo protivu pomoći našego sp(a)seniê lûbo pače est'stvъnihъ prosim' · Togo radi neslišimi bivaem' · Nъ ače sp(a)sitelnihъ vъ ime h(ъrъsto)vo prosim' to udobъ bivaem' slišimi* 2c; [*ne u*]bo ...ni ...ače ne oče 2d; BO / ENIM: [*vs*k]r's bo

2a; DA / UT: *da* 1b–1d; 2c–2d; DONDEŽE / USQUE DUM: *I paki ...donde[ž] e* 2a; EGDA / CUM: *Î egda ...i* 2a; *Pače že togda ... egda* 2a; *Êkože ... egda* 2a; *Î egda .. toli <i> ... Ne t'k<m>o ... nъ oče i* 2b; *i kako ... ače ... Egda ne tьkmo ... Nъ vistinu i ... da .. ni* 2c; EGDAŽE / CUM: *Na egdaže · i ... imže* 1c; EŽE / QUOD: *kako ...Eže* 1a; *Eže ubo reče vmalê i ûže ne uzr[i-te] m[e] i paki vmalê · i u[zri]te me êko idu kъ o(tь)cu* 1d; I AĈE / ETSI: *[êko v]išni oblastelъ našъ i ače b[rêm]e smotrit' v' otplačeni obakъ s[ili m]êrit' · v brêmenê* 1a; IDÊŽE / UBI: *i ... idêže* 1a; IMŽE / QUAM: *Na egdaže · i ...imže* 1c; KAKO / QUIA: *i ûže ... paki vmalê i uzrite [me · k]ako* 1c; TOGO RADI / AC PROTEREA: *Togo radi neslišimi bivaem' 2c; TOGO RADI / IDEO: to togo radi bivaetъ · êko lûbo protivu pomoći našego sp(a)seniê lûbo pače est'stvъnihъ prosim' · Togo radi neslišimi bivaem' · Nъ ače sp(a)-sitelnihъ vъ ime h(ьrьsto)vo prosim' to udobъ bivaem' slišimi* 2c; ÊKO / QUIA, QUOD: *Nъ ... êko ... ače* 1a; *vmalê i ûže · ... i paki vmalê · i ... êko* 1d; *êko* 2a; *êko ... ače* 2b; *togo radi ... êko lûbo ... lûbo pače* 2c; *Îbo êko ... eže .. i ... do g[odê]* 1d; *Nъ ... êko* 2c; *Êko vi[st]inu / quia videlicet* 2d; ÊKOŽE / SICUT: *Êkože ... egda* 2a; ÊKOŽE UBO / SICUT ENIM: *[Êkož]e ubo ... [egda] ... Tьgda ... kako ... Tako i ... kako* 2a–2b.

4.9 PRIJEDLOZI

Od 22 potvrđena prijedloga najviše je – baš kao i u *Corp25* – 10 onih koji kao dopunu iziskuju imensku skupinu u genitivu: DO / AD: *do g[odê]* 1d; DO / IN: *do kon[ca]* 2a; IZ / A: *iz mrъtvihъ* 2a; IS / AB: *is [po]četka* 2a; OT / A, AB: *O' ust' mudra* 1a; *[o'] inogo ego dêlan[i]ê* 1b; *O' prъvago ubo sego [mъ]nša-go* 1c; *o' z(e)ml[s]k(a)go imêniê* 1c; *ot g(ospod)a* 1d; *o' iûdêi* 2a; *o' nihъ* 2a; *O' ap(osto)lъ* 2b; *o' m(i)l(o)stivago o(tь)ca* 2c; *o' učenika* 2b; *o' o(tь)ca* 2b; OT / EX: *o' sebe samêhъ* 1b; *[o' eva]n[đ(e)lъ]sk(a)go čt(e)niê* 1b; *o' prêstupauča-go d[ara]* 1b; *o' [v]asъ* 2a13; *o' mira sego* 2a; *kto o' vasъ* 2c; POSRÊDÊ / IN MEDIO: *posrêdê ih' 1a; RADI / IDEO, PROPTEREA: to togo radi bivaetъ* 2c; *Togo radi* 2c; S / DE: *s križa* 2a; U / A: *u sebe prof[sit]i* 2d. Ističemo primjer *ot g(ospod)a* 1d s *t* spuštenim u redak, za razliku od svih ostalih *o'*.

S dopunom u dativu zabilježena su 2 prijedloga: PROTIVU / CONTRA: *protivu pomoći* 2c i *Къ, Къ К', K / AD: k' uč(e)nik(o)m' 1a; k poslê[d]nemu*

1c; k' o(t₆)cu 1c; k sim' 1d; k v^êrê 1d; k r[ado]sti 1d; k t[ê^m] veče pristoit' 1d; k₆ o(t₆)cu 1d, 2a; k₆ b(og)u o(t₆)cu 2a; k [o(t₆)cu posl]avšumu me 2a; k poslavšumu 2b; k₆ v^êčnomu sp(a)seniû 2c; k nemu 2c; k₆ mnê 2d; k n(e)-b(e)s(6s)k(a)g[o c(êsa)rs]tviê radostem' 2d.

Prijedloga s akuzativom potvrđeno je 5: V, V', V₆ / IN: [V₆ o]n(o) vr(ê)me 1a; v(6). d(6)n₆ o₆n₆ 1a; v₆ edinu sobot' 1a; V(6) o)n(o) vr(ê)me 1b-1c, 2b-2d; v' v^êki 1b; [v p]i^êcu 1c; V PON(E)DÊLI 2c; [v t]u no^ê g(lago)la v nû^ê 2a; v(6) treti d(6)n₆ 2a; v daleč[nu]û str[anu] 2a; V tu že no^ê v nû^ê že 2b; v₆ ime 2b-2c; v(6) h(6)r⁶st)a ime 2c; v₆ ime h(6)r⁶sto)vo 2c; v zaem' 2c; ZA / PRO: za ovce (3x) 1b-1c3; za o[vc]e 1b; za težde ov'ce 1c; [z]a sê 1c; ZA / PROPTER: za strah' 1a; NA / IN: Na s(veta)go b^êdi pr[o]z[v(i)]tera 1c; Na v^ênci 2c; na o₆n₆ pol [mo]ra 2d; PRO / PER: PR(O) SL(O)VO 1c, 2b-2c; pro t^ê[l]esnoe na-sto^ênie 2a; PRO SL(O)VO 2d25.

Treći su po brojnosti prijedlozi s lokativom (4): V, V' / IN: v' o'pla^êni 1a; v br^êmenê 1a; v pl^êti 1d; v mnozê^h znamenih' 2a; v mirê 2a-2b; V sem' 2b; v gredu^êi [že] d(6)n₆ 2a; v gl(a)vê ^êtenie 2b; V / INTRA: v grobê 2a; O / DE: o c(êsa)rs[tv]ê [b(o)]ž⁶[i] 2a; o svoem⁶ toli <i> o o(t₆)^êi b(o)ž(6)stvê 2b; o vskr⁶seni 2b; o v'zneseni 2b; PO / POST: PO PAS(b)CÊ 1a; po v'skr(6)seni 1a; po vs[kr]seni 1b; PO PASCÊ 1b-1c; po mucê [i po] vskr(6)s(e)ni 1d; po sk<6r6>bi 1d; PO P(A)SCÊ 2a-2b.

S dopunom u instrumentalu posvjedočen je samo 1 prijedlog: MEŽDÛ / AD: meždû soboû lûbi[ti se] êvl[a]še 2a; a^êe lûb⁶v⁶ imêti v^êčnete meždû soboû 2b.

4.10 ČESTICE

Potvrđeno je 6 čestica: rečenična čestica VISTINU / ERGO: vistinu divimo est⁶ 1b; Čest o[nêh'] vistinu i nam' ... û^ênê zgromaždaet' 1d; T⁶lkoma vistinu est⁶ 2d; pojačnica ŽE: Pa^êe že togda 2a; dopusnica KOLIŽDO / ERGO: Elikokratže koliždo a^êe prose^êe 2c; niječnica/potvrđnica NE / NON: ne mogu 1a; ne o'vorenom' d(ê)vi ^êrêvom' izide 1b; ne o' prêstupaû^êčago d[ara] n₆ bitelnê dobr⁶ est' 1b; ne dast' / non dat 1c; ne uzr[ite] 1c; ne t'kmo 2b; Ne t'k<m>o 2b; Egda ne t⁶km⁶ 2c; ne priemlû^êt 2c; ne uslišavaem se 2c; ne imam' česo položi[ti prê]d nim 2d; ne prazdnam' ... svêstuet se 2d12; a^êe ne o^êe i^êem⁶ priležnê 2d; niječ-

nica/potvrđnica NI / NEC: *Ni ta [vê]ra imatъ utežaniê* 1a; *uprosil bi · ni uprositi može* 2c; *[ne u]bo dovlêet ni slovesi tьkmo pr[iê]ti* 2d; i pokaznica SE / ECCE: *se [ubo sa] iže ne ot prêstupaučago d[ara] nъ bitelnê dobrъ est' 1b.*

4.11 UZVICI

Od uzvika potvrđen je samo AMENъ / AMEN: *Am(e)nъ am(e)nъ* 2b.

5 LEKSIČKA VIŠESLOJNOST

Leksički profil *Riječkog hrvatskoglagoljskog homilijara* karakterizira, baš kao i *Corp25*, višeslojna strukturna raznorodnost.

O arhaičnosti leksika *Hrvatskog glagoljskog homilijara* FgCapVlaThem svakako svjedoči leksem *Spasъ* umjesto *Isusъ* koji ga, kao i fragmente hrvatskoglagoljskoga brevijara starije redakcije iz 13. stoljeća – povezuju s kantskim crkvenoslavenskim rukopisima, kao što su: „*Zografsko evanđelje, Savina knjiga, Suprasaljski zbornik* itd, a od hrvatskoglagoljskih rukopisa potvrđen je u *Vrbničkim fragmentima, 1. vrbničkom i Padovanskom brevijaru, 4. vatikanskom misalu*, a u *Lobkovecu psaltiru* nalazi se u Oficiju u čast sv. Trojice“ (Pantelić 2013: 515).

U tekstu je potvrđeno 27 riječi stranog porijekla – 19 GRECIZAMA, uključujući vlastita imena i od njih izvedene pridjeve: *anĭ(e)lъ, ap(osto)lъ, evanĭelie, evanĭelistъ, evanĭelъskъ, Ivanъ, Isusъ, Isusovъ, iûdêi, iûdêiskъ, Luka, Marko, omiliê, Pavlъ, papaž, sobota, sotoninъ, hrъstъ, hrъstovъ;*⁽⁶⁾ ARAMEIZAM: *paska*; HEBRAIZAM: *Amenъ*; 5 LATINIZAMA: *beršъ, prozviter, rêšponъ, cêsarъstvie, cêsarъstvo, cêsarъstvovati*; i GERMANIZAM: *hlêbъ*. U *Corp25* nepotvrđena su 3 grecizma: *Isusovъ, papaž, sotoninъ*.

Slavenski leksik iznijansiran je sa: 7 OHRIDIZAMA: *vbъeti, grobъ, napisanie, pastirъ, piča, radi, tьkmo*, od kojih su „iz prvobitna slavenskoga sloja (Lьvov) *radi* i *tьkmo*, a iz mlađega južnoslavenskoga (Despodova) *grobъ, napisanie* i *piča*“ (Šimić 2011); 3 PRES LAVIZMA: *blizъ, velikъ, trêba*; 14 MORAVIZAMA/PANONIZAMA – riječi zapadnoga podrijetla iz Moravske i Panonije,

6 Usp. Mikecin 2015.

čija se kategorizacija još uvijek propituje (Šimić 2020): *velmi, vniti, vŕčeti, godina, naslêdovati, nebesъskъ, otъpustiti, prositi, račiti, raspeti, rêsnê, rêsnъ, cěsarъstvïe, člověčъskъ*; 8 KROATIZAMA/MORAVIZAMA u *Slovníku* potvrđenih – samo u hrvatskoglagoljskim tekstovima i obilato u *Rječniku: križъ, obakъ, omiliê, prijedlog pro i rêsnъ*;⁽⁷⁾ odnosno u tekstovima zapadnoga porijekla te dobro oprimjerenih i u *Rječniku: nastoênie, početъkъ i rêsnê* (Mihaljević 2018: 117); i 5 KROATIZAMA: *veče, milostivê, ponedêli, strana* i vrbničkim oblikom upitne zamjenice če kao „lokalnom inačicom općečakavskoga ča (< čъ)“ (Mihaljević 2018: 116) koja svjedoči o „izravnom utjecu govornoga hrvatskoga jezika“ (*op. cit.*, 119).

Smatrani arhaizmima u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima, ohridizmi i moravizmi u *Riječkom hrvatskoglagoljskom homilijaru* to nisu – baš kao i u *Corp25* i „kasnijim hrvatskoglagoljskim tekstovima koji su prevedeni u Hrvatskoj s latinskog jezika“ (Mihaljević 2018: 114) – te još jednom aktualiziraju opstojnost kategorizacije leksičkih arhaizama u hrvatskoglagoljskim tekstovima Helene Bauerove (Bauerova 2001).

Anica Vlašić-Anić, dr. sc.

Staroslavenski institut

Demetrova 11, 10000 Zagreb

Tel.: 2220-018; Fax: 4851-377

e-mail: vlasican@stin.hr

---

7 Usp. Mihaljević 2018: 116.

KRATICE IZVORA

BrBar – *Baromićev tiskani brevijar*, 1493. g., Venecija

BrN₂ – *II. novljanski brevijar*, 1495. g., Novi Vinodolski, Župni ured

BrPm – *Pašmanski brevijar*, druga polovica XIV. st., Zagreb, HAZU, III b 10

BrPt – *Prvotisak brevijara*, 1491. g., Venecija, Biblioteca nazionale Marciana, *Breviario glagolitico*, Inc. 1235

BrVat₅ – *Vatikanski brevijar Illirico 5*, sredina 14. st., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, *Borg. Illir. 5*

BrVb₁ – *I. vrbnički brevijar*, 13.–14. st., Vrbnik, Župni ured

BrVO – *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396. g., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, *Cod. slav. 3*

Kuk – *Kukuljevićev fragment misala*, 13. st., Arhiv HAZU, *Fragm. glag. 3*

Lab – *Ljubljanski homilijar*, 13. st., Zagreb, Arhiv HAZU, *Fragm. glag. 16*

Vind – *Bečki listići*, 12. st., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, *Cod. slav. 136*

LATINSKI IZVORI

BEDA VENERABILIS

2016 *Homiliae*. www.monumenta.ch, http://www.monumenta.ch/latein/text.php?tabelle=Beda_Venerabilis&rumpfid=Beda [posjet: 1. 6. 2016]

GREGORIUS MAGNUS

2016 *Homiliae in Evangelia*. www.monumenta.ch, http://www.monumenta.ch/latein/text.php?tabelle=Gregorius_Magnus&rumpfid= [posjet 15. 1. 2016]

HAYMO HALBERSTATENSIS

2016 *Homiliae*; www.mlat.uzh.ch, http://www.mlat.uzh.ch/MLS/text.php?tabelle=Haymo_Halberstensis_cps2&rumpfid=Haymo_Halberstensis [posjet 5. 3. 2016]

LITERATURA

BARRÉ, Henri

1962 *Les Homéliers carolingiens de l'École d'Auxerre. Studie testi* 225 (Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana)

BAUEROVÁ, Helena

2001 „K lexikálním archaizmům charvátskohlaholských textů“; *Slavia* 70, s. 291–298

BENČIĆ, Branko

1998 *O knjižnici oo. kapucina u Rijeci (pisma radnja za stručni bibliotekarski ispit)* (Rijeka: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Teologija u Rijeci – Područni studij)

BVH-THEMISTIUS, Euphrades Paphlago

2012 *De Anima, Memoria et reminiscencia, Somno et vigilia, Insomniis, & Divinatione per somnum*; www.bvh.univ-tours.fr, <http://www.bvh.univ-tours.fr/Consult/index.asp?numfiche=513> [posjet 20. 5. 2017]

EN.WIKTIONARY.ORG

<https://en.wiktionary.org/wiki/valeo> [posjet: ožujak – lipanj 2020]

FUČIĆ, Branko

1982 *Glagoljski natpisi* (Zagreb: JAZU)

GRCE, Mirjana

2010 „Izlošci koji graniče sa senzacijom“; *Novi List*, Rijeka, 16. listopada 2010, s. 67

LATIN IS SIMPLE

2020 www.latin-is-simple.com, <https://www.latin-is-simple.com/en/vocabulary/verb/221/> [posjet: ožujak – lipanj 2020]

MIHALJEVIĆ, Milan

2018 *Jezik najstarijih hrvatskoglagoljskih rukopisa* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Staroslavenski institut)

MIHALJEVIĆ, Milan – VLAŠIĆ-ANIĆ, Anica

2010 „Novootkriveni glagoljski fragmenti u riječkoj kapucinskoj knjižnici“; in E. Stadnik-Holzer – G. Holzer (Hrsg.), *Sprache und Leben der frühmittelalterlichen Slaven* (Frankfurt am Main etc.: Peter Lang), 95–124

MIKECIN, Milica

2015 *Utjecaj grčkoga jezika na leksik najstarije faze hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika*. Doktorski rad; <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:335774> [posjet 20. 5. 2020]

MIKLOSICH, Franz

1862–1865 *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum* (Vindobonae: Guilelmus Braumueller)

PANTELIĆ, Marija

1993 „Fragmenti hrvatskoglagoljskoga brevijara starije redakcije iz 13. stoljeća“; *Slovo* 41–43, s. 61–146

RJEČNIK

2001 *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (Zagreb: Staroslavenski institut)

SLOVNÍK JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO

1959–1997 (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd – Academia)

ŠIMIĆ, Marinka

2011 „Ohrizdizmi u hrvatskoglagoljskim tekstovima“; in I. Velev et. al. (ur.), *Sveti Naum Ohridski i slovenskata duhovna kulturna i pismena tradicija* (Ohrid: Universitet Sv. Kiril i Metodij – Skopje), s. 251–274

2020 „Moravizmi u Drugom beramskom (ljubljskom) brevijaru“; *Slovo* 70, s. 285–301

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

1969 *Glagoljski rukopisi jugoslavenske akademije. I dio* (Zagreb: JAZU)

TEPERT, Darko

2011 „Fragments of Targum Onkelos of Exodus Recently found in Rijeka, Croatia“; *liber Annuus* 61, s. 347–353

THE LATIN DICTIONARY

latindictionary.wikidot.com, <http://latindictionary.wikidot.com> [posjet: ožujak – lipanj 2020]

VLAŠIĆ-ANIĆ, Anica

- 2004 „Glagoljica u knjižnicima kapucinskih samostana“; in M.-A. Dürriegl – M. Mihaljević – F. Velčić (ur.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam* (Zagreb: Staroslavenski institut; Krk: Krčka biskupija), s. 341–354
- 2007 *Izvještaj o rezultatima istraživanja u knjižnici kapucinskoga samostana od 21. kolovoza do 2. rujna 2007. G.* (Rijeka: Arhiv Kapucinskoga samostana – Zagreb: Staroslavenski institut), s. 1–38
- 2010 *Deplijant izložbe: Anica Vlašić-Anić i Damir Sabalić: »Od bitija kapucinskoga fragmenti: povodom 400. obljetnice Kapucina u Rijeci i Hrvatskoj«* (Rijeka: Hrvatska kapucinska provincija sv. Leopolda Bogdana Mandića, Kapucinski samostan Gospe Lurdske u Rijeci)
- 2011 „Varaždinski list hrvatskoglagoljskoga misala (FgVar₂)“; *Slovo* 61, s. 123–167
- 2013 „Fragments of parchment codices on the covers of old books“; in M. Willer – M. Tomić, *Summer School in the Study of Historical Manuscripts: Proceedings*, (Zadar: University in Zadar), s. 145–172
- 2014 „Najnovija otkrića glagoljice u biblioteci Kapucinskoga samostana u Karlobagu“; in A. Barišić, *Franjevci kapucini u Karlobagu* (Zagreb: Hrvatska kapucinska provincija sv. Leopolda Bogdana Mandića i Kršćanska sadašnjost d. o. o. – Karlobag: Kapucinski samostan sv. Josipa u Karlobagu i Općina Karlobag), s. 215–250
- 2015 „Knjige glagoljaške – kapucinske, karlobaške“; *Baščina* 16, s. 86–89
- 2018 „Aracionalno, interdisciplinarno – do otkrića glagoljskih, latinskih i hebrejskih ‚pergamena iz traperica‘ FgCapVla“; in S. Botica et al., *Hrvatski prilozi 16. međunarodnom slavističkom kongresu* (Zagreb: Hrvatsko filološko društvo) s. 151–161
- 2019 „Izložba Varaždinske glagoljske pergamene i «Knjige glagoljaške – kapucinske, karlobaške» (Gradski muzej Varaždin, Palača Herzer, 24. siječnja – 11. ožujka 2018. godine)“; *Stephanos* 34, č. 2, s. 126–132

VLAŠIĆ-ANIĆ, Anica – TEPERT, Darko

- 2014 „Novootkriveni hebrejski fragment Knjige proroka Jeremije (FgCap VlaALL) u karlobaškoj kapucinskoj knjižnici“; in A. Barišić, *Franjevci kapucini u Karlobagu* (Zagreb: Hrvatska kapucinska provincija sv. Leopolda Bogdana Mandića i Kršćanska sadašnjost d. o. o. – Karlobag: Kapucinski samostan sv. Josipa u Karlobagu i Općina Karlobag), s. 279–307

K LEXIKÁLNÍMU GRÉCISMU *IJERĚJB* VE DVOU TYPECH CHARVÁTSKOHlaholských PŘEKladů

LUKÁŠ ZÁBRANSKÝ

ON THE LEXICAL GREECISM *IJERĚJB* IN TWO TYPES OF CROATIAN GLAGOLITIC TRANSLATIONS

Croatian Glagolitic manuscripts represent a very important source not only for the study of translation literature. Many of the Croatian Glagolitic texts constituting the translation literature are based on Greek originals and their roots are thus undoubtedly linked to the Great Moravian literature. A vocabulary of the Croatian Glagolitic texts contains some lexemes, which are classified as archaisms in terms of the classical Old Church Slavonic. These archaisms include, among others, grecisms; among them also the lexeme *ijerějb* ('priest'). This grecism is surprisingly also a part of the Croatian Glagolitic translations according to the Latin original. In addition to the Croatian Glagolitic translations of Bible verses from the Latin, the lexeme *ijerejb* / *ijerějb* is along with its derivatives also documented in Croatian Glagolitic translations of Jan Hus' Interpretation of the Ten Commandments and in the translation of the Jan Hus' text in his homily for the 13th Sunday after Pentecost. Since these are two types of translations with the incidence of the grecism *ijerejb* / *ijerějb* – the translation of the biblical text from Latin and the translation of the Old Czech text into the Old Croatian -, whose origins are rather distant both in terms of time and space, it must be assumed that this grecism was not only a part of the idiolect of one translator. Probably it had formed a part of the vocabulary of Croatian Glagolitic monks since the earliest times, perhaps since as early as the period before St. Cyril and Methodius.

Keywords: Jan Hus, Croatian Glagolitic manuscripts, Grecisms, Old Church Slavonic, Church Slavonic, Old Czech, Bible, homily, priest

1

Charvátskohlaholské rukopisy představují velmi důležité prameny nejen pro studium překladové literatury. Charvátská redakce je i přes počáteční období torzovitě doložených písemných památek (kam patří např. *Vídeňské listy hlaholské* z 11. nebo 12. stol., protějšek *Kyjevských listů*, dále *Grškovičův* a *Miha-*

novičův apoštol a *Baštánské zlomky*, vše ze 12. stol.) doložena po oficiálním obnovení slovanské bohoslužby papežem Inocencem IV. (r. 1248 v senjském biskupství, r. 1252 pak i na ostrově Krku) obrovským množstvím rukopisů, později i inkunábulí a tisků, které tu byly v užívání až do novověku. Jsou to mj. právě rukopisy charvátské, v nichž se zachovala pro nás tak cenná díla, jako je *První svatováclavská legenda* (zapsaná v breviáři Lublaňském z konce 14., příp. zač. 15. stol., Novljanském z r. 1459, Římském z r. 1379 a v Novljanském II. breviáři z let 1493–1495; zde pouze prvních pět vět). Charvátskohlaholská verze *První svatováclavské legendy* je jazykově velmi starobylá a i jinak je blízko původnímu znění. U Charvátů jsou doloženy i úryvky ze *Života Konstantinova*. Také hlaholská část tzv. *Remešského evangeliáře* z r. 1395 je dílem charvátských hlaholitů, kteří ji opsali v pražském klášteře Na Slovanech (Emauzy). V Emauzském klášteře tvořili od čtyřicátých let 14. století charvátští „hlaholáši“ na pozvání Karla IV. a slovanské liturgii se tu dostalo sice epizodického, ale literárně a kulturně zajisté nezanedbatelného oživení, jak čteme např. u Radoslava Večerky (Večerka 2006: 95–96).

2

Kromě desítek bohoslužebných knih, zejména misálů a breviářů, se dochovály z charvátské oblasti četné sborníky, legendy, apokryfy, homilie a rituály, ale i vzácná, paleograficky starobylá epigrafika. Mnohé z charvátskohlaholských textů, představujících překladovou literaturu, vycházejí z řeckých předloh, a svými kořeny jsou tak nepochybně spjaty s písemnictvím velkomoravským.

2.1 Slovní zásoba charvátskohlaholských textů obsahuje některé lexémy, které bývají z hlediska klasické staroslověnštiny klasifikovány jako archaismy (ibid.: 242–247).

2.2 K těmto archaismům patří mj. grécismy, mezi nimi také lexém *ijerejb*/*ijerějb*¹⁾ (*kněz*), dále *ijerějb*. Na základě doložení tohoto výrazu ve dvou ty-

1 Jak uvádí staroslověnský slovník, *иѣрєи*, *иѣрѣи* ve významu *kněz* je velmi rozšířeným lexémem: na-

pech charvátskohlaholských překladů, tj. textů vycházejících z různých předloh, chceme v tomto příspěvku nejen zdůraznit kontinuitu jeho užívání v Charvátsku a Čechách, ale také pokusit se vysvětlit příčinu této kontinuity. Grécismus *ijerějb* je kromě překladů vycházejících z řečtiny též součástí charvátskohlaholských překladů podle předlohy latinské. V souvislosti s klasifikací lexika charvátskohlaholských textů upozornila na tuto skutečnost Helena Bauerová (Bauerová 2001). Na materiálu charvátskohlaholských breviářních textů tzv. Malých proroků, které jsou součástí temporálu jako čtení na měsíc listopad, přináší Bauerová doklady pro užívání lexému *ijerějb* na místě překladu předlohy řecké (**iereu**~) i latinské (*sacerdos*) (ibid.: 296). Podle jejího zjištění charvátskohlaholské opisy prorockých knih vycházející z latinské předlohy dokonce neobsahují domácí ekvivalent za grécismus *ijerějb*⁽²⁾. Tento poznatek dává možnost vyslovit tezi, že v charvátskohlaholských textech není lexém *ijerějb* – narozdíl od rukopisů klasické staroslověnské archaismem, nýbrž rozšířeným a běžně užívaným lexémem, který Bauerová hodnotí jako paleoslovenismus. Srov. k tomu též Emilie Bláhová: „H. Bauerová se zabývala problémem archaismů v charvátskohlaholských textech (zde odkaz na Bauerová 2001: 291–298, pozn. L. Z.). Její závěr týká se charvátské církevní slovanštiny, totiž že některé archaismy (Bauerová volí vhodnější název paleoslovenismy), doložené v mladších překladech, patřily k výrazům běžným a frekventovaným, může být *mutatis mutandis* aplikován i na jiné církevněslovanské redakce.“ (Bláhová 2003: 28–29)

3

Kromě charvátskohlaholských překladů biblických veršů z latiny je lexém *ijerějb* spolu se svými deriváty doložen i v charvátskohlaholských překladech Husova Výkladu desatera přikázání. Tento termín se uplatňuje za čes-

jdeme jej spolehlivě v památkách kánonu staroslověnské (evangeliářích, rozsáhlém Supraslském kodexu atd.) i například v apoštolářích (Christ, Ochr, Slepč, Mak, Šiš). *Slovník jazyka staroslověnského* (SJS I: 849) uvádí synonyma výrazu иереи, иерети: СЕДШЕНИКЪ, СЕДШИТЕЛЬ, ПОПЪ, ПРЕЗВЪТЕРЪ, ЧИСТИТЕЛЬ, ЖЪРЬЦЪ.

2 Základním textem pro komparaci byl breviář Illyrico 5, s doplněním podle breviářů Bribirského, Lublaňského, Pašmanského, Oxfordského, Illyrico 10, Novljanského II., Vatikánského a tisků – tzv. Kosiňského breviáře, Baromićova a Brozićova.

ký lexém *kněží* (plurál) v charvátskohlaholském překladu textu Jana Husa *Výklad desatera božieho prikázanie*, který vznikl v pražských Emauzích (Reinhart 1999). Tuto skutečnost dokládá Reinhart v charvátskohlaholském fragmentu překladu Husova komentáře desatera přikázání řazeného časově po roce 1412, kdy Hus *Výklad* napsal, třemi výskyty plurálového *ijerěji* (2ra10, 13, 20), dále neutrem *ijerějbstvo* (kněžstvo, 2va6) a dvěma výskyty adjektiva *ijerějbsk* (kněžský, 2rb14, 18–19). Reinhart píše, že překlad byl pořízen nejspíš brzy po sepsání originálního díla, paleograficky se řadí k první čtvrtině nebo první polovině 15. století. Domácí ekvivalenty za tyto původem řecké lexémy překlad Husova textu neobsahuje.

3.1 Jev je plně potvrzen i v dalším charvátskohlaholském překladu textu Jana Husa v Reinhartově studii „Husova homilija na 13. nedjelju po Duhovima u hrvatskoglagoljskom prijevodu“ (Reinhart 2000); překlad je součástí Vatikánské knihovny (signatura Borg. Illyrico 9); českou výchozí verzi přetiskl Reinhart dle vydání Jiřího Daňhelky (Daňhelka 1992). V překladu se tu vyskytuje výraz *ijerějb/ijerěji* (kněz/kněží) pětkrát (8grb12, 19, 23, 24 a 9orb3–4).

4

Vzhledem k tomu, že se jedná o dva typy překladů s výskytem grécismu *ijerějb* – překlad biblického textu Malých proroků a překlad staročeského textu –, které jsou navíc svým vznikem časově i lokálně vzdálené, je třeba předpokládat, že tento grécismus nebyl pouze součástí idiolektu jednoho překladatele. Nejspíš tvořil součást slovní zásoby charvátského přímoří už od dob nejstarších, snad už v období předcyrilometodějském, a to jakožto ústní grécismus (byzantinismus), vlivem byzantské tradice v Dalmácii. Lze tedy osvětlit užívání grécismu *ijerějb* coby lexému, který zakořenil u přímořských Charvátů pro svůj význam (označení kněze), a tedy i pro svoji frekvenci do té míry, že se stal užívaným nejen v charvátskohlaholských textech vycházejících z řecké a latinské předlohy (Charvátsko), ale i v překladech ze staré češtiny (Emauzy). Podobně by bylo možné sledovat dal-

ší případné grécismy v charvátskohlaholských překladech podle latinské předlohy, jak je v době nejnovější přináší např. monografie Vesny Baduri-ny-Stipčević (Stipčević 2012) či Josefa Línka (Línek 2015).

PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

Hradecká 1227, 500 03 Hradec Králové

lukas.zabransky@uhk.cz

LITERATURA

BADURINA-STIPČEVIĆ, Vesna

2012 *Hrvatskoglagoljska Knjiga o Esteri* (Zagreb: Matica hrvatska)

BAUEROVÁ, Helena

2001 „K lexikálním archaismům charvátskohlaholských textů“; *Slavia* 70, s. 291–298

BLÁHOVÁ, Emilie

2003 „Shody jazyka staroslověnského parimejníku s ostatními staroslověnskými biblickými texty (lexikon a syntax)“; in I. Pospíšil – M. Zelenka (eds.), *Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15.–21. 8. 2003* (Praha: Academia), s. 27–35

DAŇHELKA, Jiří

1992 *Mistr Jan Hus. Česká nedělní postila* (Praha: Opera Omnia. Tomus II)

LÍNEK, Josef

2015 *Knihy Malých proroků v charvátskohlaholských breviářích: překlad latinské předlohy* (Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého)

MIKLOSICH, Franc

1862–1865 *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum* (Vindobonae: Guilelmus Braumueller)

REINHART, Johannes

1997–1999 „Husov Výklad desatera božieho prikázanie u hrvatskoglagoljskom (starohrvatskom) prijevodu“; *Slovo* 47–49, s. 221–254

2000 „Husova homilija na 13. nedjelju po Duhovima u hrvatskoglagoljskom prijevodu“; *Slovo* 50, s. 119–190

RJEČNIK CRKVENOSLAVENSKOGA JEZIKA HRVATSKE REDAKCIJE

Lexicon linguae slavonicae redactionis croaticae, od r. 1991, Glavni urednici B. Grabar, Z. Hauptová, F. V. Mareš, znanstveni urednik A. Nazor, Vol I., Staroslavenski institut, Zagreb 2000

SLOVNÍK JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO

– *Lexicon linguae palaeoslovenicae* (hlav. red. J. Kurz), Praha od r. 1958, I. 1966, II. 1973, (hlav. red. Z. Hauptová) III. 1982, IV. 1997

VEČERKA, Radoslav

1971 „Vliv řečtiny na staroslověňštinu“; *Listy filologické* 94, s. 129–151

2006 *Staroslověňština v kontextu slovanských jazyků* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci; Praha: Euroslavica)

VARIA

BOHEMICA
OLOMUCENSIA
2020
LINGUISTICA

SEZNAM PUBLIKAČNÍ ČINNOSTI

DOC. PHDR. HELENY BAUEROVÉ (DO ROKU 2019)

Tvary složené deklinace adjektivní v staroslověnských evangelijních kodexech. (Příspěvek k poznání velkomoravské spisovné normy.) Strojopis diplomové práce. Brno 1973.

Jara Rybníkarová, Můj koník. Ze srbocharv. přel. H. B. Rovnost 14. 7. 1973, s. 4.

Panoráma zahraniční poezie. Sklid' tmavé slunce. Verše L. Paljetka ze srbocharv. přeložili H. B. a Ivan Dorovský, 27. 12. 1973, Rozhlas, Vltava, 22.00–22.15.

Vladimír Nazor, S partyzány. Ze srbocharv. přel. H. B. Rovnost 30. 11. 1974, s. 5.

Změny kontrakčních skupin -aje-, -uje-, -ěje- v staroslověnských evangelijních kodexech. Strojopis disertační práce. Brno 1976, 267 stran.

K jazykovému typu srbocharvátštiny a češtiny. Autoři: H. B. a E. Lotko. In: Slavistický sborník olomoucko-lublinský, AUPO, Fac. phil., Philologica 40, Praha 1977, s. 129–134.

O některých aspektech typologického zkoumání slovanských jazyků. Autoři: E. Lotko, H. Flídrová a H. B. Slavica Slovaca 12, 1977, s. 3–7.

Bohatost jazyka národa v lidových rčeních. Stráž lidu 19. 10. 1978, s. 4.

Laszlo Dezsö: Kontrastivna gramatika srpskohrvatskog i mađarskog jezika I. Slavia 48, 1979, s. 389–392.

Miloš Okuka: Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza. Slavia 48, 1979, s. 270–271.

Změny kontrakčních skupin -aje-, -uje-, -ěje- v staroslověnských evangelních kodexech. Slavia 48, 1979, s. 1–11.

R. M. Cejtlin: Leksika staroslavjanskogo jazyka. Slavia 49, 1980, s. 137–139.

Čtenáři jsou spolutvůrci časopisu. Universitas 15, 1982, č. 6, s. 10.

Padesátiny Edvarda Lotka. Ostravský kulturní měsíčník 7, 1982, č. 2, s. 15–16.

Indoevropské kořeny *(s)kel-, *(s)kol- v češtině. In: Doc. PhDr. Jiřímu Skaličkoví, CSc., k šedesátinám (rukopisný sborník), 1982, s. 12–14.

Ukolébavka bosenských cikánů. Ze srbocharv. přel. H. B. Program SDOS č. 13, Červená karavana, Olomouc 1982, nestránkováno.

K homoformním tvarům aktivních participií v staroslověnětině. In: Doc. PhDr. Vlastě Podhorné, CSc., k pětadesátinám (rukopisný sborník), 1982, s. 90–95.

Ansaml narodnih plesova i pjesama Lúčka. Do srbocharv. přel. H. B. Kudlovice 1983, nestránkováno.

Nejen jazyková poradna. Stráž lidu 28. 7. 1983, s. 6.

K lexiku charvátskohlaholských textů Malých proroků. In: Doc. PhDr. Miroslavu Komárkovi, CSc., k šedesátinám (rukopisný sborník), 1984, s. 3–8.

Závazek do budoucna. Spolupráce našich a zahraničních slavistů. Stráž lidu 22. 11. 1984, s. 4.

K Vajsově edici Malých proroků. In: PhDr. Jiřímu Stýskalovi k padesátinám (rukopisný sborník), 1984.

Charvátskohlaholské breviáře jako prameny pro rekonstrukci velkomoravských překladů Konstantina a Metoděje. In: Doc. PhDr. Karlu Motykovi, CSc., k padesátinám (rukopisný sborník), 1985.

Kopala se v Řepčíně řepa? Stráž lidu 15. 1. 1985, s. 5.

Znáte jména Ús a Búz? Stráž lidu 22. 1. 1985, s. 5.

Jsou Dolany a Hodolany významově blízké? Stráž lidu 29. 1. 1985, s. 5.

Podnítit angažovanost studentů. Výsledky vědecké a odborné činnosti. Stráž lidu 26. 3. 1985, s. 4.

První slovanský spisovný jazyk. Stráž lidu 1. 10. 1985, s. 5.

Jak mluvil Rostislav s Konstantinem a Metodějem. Stráž lidu 8. 10. 1985, s. 5.

Významné sympozium v Charvátsku. O tvůrcích slovanského písma. Stráž lidu 9. 11. 1985, s. 4.

Prophetæ minores v charvátskohlaholských breviářích a ve Vajsově edici Glagolitica. Slovo 36, Zagreb 1986, s. 217–226.

K morfologickým archaismům textu proroka Jonáše v breviářním a parimejním čtení. In: Slavica Olomucensia VI., AUPO, Fac. phil., Philologica 56, Praha 1987, s. 197–203.

Hlaholice opět aktuální? Stráž lidu 8. 11. 1988, s. 5.

Hlaholice na nové dvacetikoruně. Stráž lidu 15. 11. 1988, s. 5.

Texty ke studiu staroslověňštiny se slovníčkem. Olomouc 19891, 19922, 19973, 20024, 20065, 20166, 118 stran.

K problematice předloh textu proroka Jonáše v charvátskohlaholských breviářích. Slavia 58, 1989, s. 353–364.

Několik poznámek k problematice předloh textu proroka Jonáše. In: Studie z textové lingvistiky, UP Olomouc 1990, s. 137–139.

Neslovanské předlohy charvátskohlaholských breviářních textů (Prophetar minores). Listy filologické 114, 1991, s. 13–24.

K staroslověnskému překladu knihy proroka Joela. Slavia 62, 1993, s. 455–462.

Slovanské překlady profétických textů v církevněslovanských parimejních a charvátskohlaholských breviářích. Strojopis habilitační práce. Olomouc 1993, 178 stran + textová příloha 78 stran.

...nejsem fatalista, ale ctím Zákony. Žurnál UP 1993/1994, č. 23, s. 1–2.

Z projevu prorektorky u příležitosti magisterských promócí na CMTF UP v Olomouci dne 17. 6. 1994. UniRadio, 16:55–17:10. Reprízováno.

Vážené dámy a pánové ... Zvláštní číslo Žurnálu UP 1993/1994, s. 3.

Sympozion o významu cyrilometodějské mise (s R. Večerkou a J. Válkou), 28. 6. 1995, Český rozhlas, 3. program – Vltava, 20:30–21:30, reprízováno 29. 6. 1995 tamtéž, 13:00–14:00.

Errata v charvátskohlaholských breviářích a jejich význam pro studium starozákonních textů. Slavia 65, 1996, s. 295–304.

K počátkům hlaholského písemnictví u Charvátů. In: Příspěvky ke slovanské filologii. Brno 1999, s. 21–25.

Charvátskohlaholské písemnictví a jeho poměr k literárnímu dědictví velkomoravskému. In: Sborník velehradský. Třetí řada. Historická společnost Starý Velehrad a Státní okresní archiv Uherské Hradiště, Uherské Hradiště 2000, s. 5–15.

Cyrrilomethodiana. Sborník k uctění památky Mons. prof. ThDr. Vojtěcha Tkadlčíka. Odpovědný redaktor Pavel Ambros, výkonní redaktoři H. B., Miloslav Pojsl. Euroslavica, Olomouc–Praha 2000, 145 s.

Vojtěch Tkadlčík, Cyrilometodějský překlad bible – úkoly a problémy rekonstrukce. Studii z pozůstalosti vydali H. B. a Vladimír Kříž. In: Cyrillometho-

diana. Sborník k uctění památky Mons. prof. ThDr. Vojtěcha Tkadlčíka. Euroslavica, Olomouc–Praha 2000, s. 23–36.

K parimejním a mimoparimejním charvátskohlaholským breviárním textům prorockých knih. In: Cyrillomethodiana. Sborník k uctění památky Mons. prof. ThDr. Vojtěcha Tkadlčíka. Euroslavica, Olomouc–Praha 2000, s. 69–80.

Cyrillomethodiana. Sborník k uctění památky Mons. prof. ThDr. Vojtěcha Tkadlčíka. Česká literatura 49, 6/2001, s. 656–659.

K lexikálním archaismům charvátskohlaholských textů. Cyrillomethodiana. In honorem Aemiliae Bláhové et Venceslai Konzal. Slavia 70, 2001, s. 291–298.

Ke klasifikaci lexika charvátskohlaholských textů. In: Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zagreb–Krk 2002, s. 13.

K názorům na nejstarší fázi cyrilometodějských vlivů v Polsku. In: České, polské a slovenské jazykové a literární souvislosti. Sborník referátů z mezinárodního odborného semináře uspořádaného u příležitosti sedmdesátin prof. PhDr. Edvarda Lotka, CSc., na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci dne 20. února 2002. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Philologica 78 – Supplementum 2003. Univerzita Palackého v Olomouci 2003, s. 183–187.

K rekonstrukci cyrilometodějské bible. In: Studia Moravica I. Sborník jazykovědných a literárněvědných příspěvků přednesených na mezinárodní vědecké konferenci *Jazyk a literatura na Moravě* pořádané ve dnech 24.–26. října 2002 v rámci realizace výzkumného záměru Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky MSM 152100017 – *Dějiny a kultura Moravy jako modelu regionu* na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Moravica 1. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2004, s. 21–29.

Staroslověnská a církevněslovanská slovní zásoba diachronně. In: Jazykověda. Linguistica. Sborník prací FF OU věnovaný životnímu jubileu prof. PhDr. Jaroslava Hubáčka, CSc., a doc. PhDr. Naděždy Bayerové, CSc. Acta Facultatis Philosophicae – Universitatis Ostraviensis. Universitas Ostraviensis 2004, č. 4, s. 9–17.

Ke klasifikaci lexika charvátskohlaholských textů. In: Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb–Krk 2002.). Staroslavenski institut, Krčka biskupija, Zagreb–Krk 2004, s. 567–575.

Staroměstský kámen – fakta a hypotézy (spolu s M. Vepřkem). In: Studia Moravica III. Sborník historiografických, filologických a uměnovědných příspěvků přednesených na vědecké konferenci *Mars Moravicus – Neklidná léta Moravy* pořádané ve dnech 28.–30. června 2004 v rámci realizace výzkumného záměru Ministerstva mládeže a tělovýchovy České republiky MSM 152100017 – *Dějiny a kultura Moravy jako modelu regionu* na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Moravica III. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2005, s. 277–292.

Vybraná staroslověnská témata v korespondenci F. V. Mareše a V. Tkadlčíka (spolu s M. Vepřkem). Slovo 60, Zagreb 2010, s. 101–118.

Historie – 1150. výročí počátku cyrilometodějské misie na Velké Moravě. Zpravodaj úřadu Městečka Trnávky, červenec–srpen 2013, s. 11–12.

Zdenka Ribarova – Slavomira Ribarova: Češka gramatika s vježbama. Slavia 86, 2017, s. 81–83.

Vesna Badurina Stipčević: Hrvatskoglagoljska knjiga o Esteri. Slavia 86, 2017, s. 508–510.

Miroslav Vepřek: Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka. Olomouc 2016, Předmluva H. B., s. 6–7.

K ŽIVOTNÍMU JUBILEU DOCENTKY BOŽENY BEDNAŘÍKOVÉ

JAKUB WENZEL

Dne 25. listopadu 2019 oslavila šedesát let života výrazná osobnost (nejen) olomoucké univerzity, paní docentka Božena Bednaříková. V olomouckém prostředí Boženu Bednaříkovou netřeba představovat, snad každému na půdě Filozofické fakulty Univerzity Palackého (a nejen zde) se ve spojení s tímto jménem hned vybaví klíčová slova *morfologie* a *funkční přístup*.

Jméno Boženy Bednaříkové však není spojeno pouze s Olomoucí, je spojeno též s rodným Uničovem a také se Šternberkem, kde v současné době pobývá. Docentka Bednaříková dnes představuje známou osobnost české lingvistiky, i ona ale kdysi přišla z nedalekého Uničova do Olomouce jako posluchačka prvního ročníku oboru angličtina a čeština. Uchvácená krásou jazyka Charlotte Brontëové se rozhodla získat humanitní vzdělání v době, která nebyla humanitním vědám nakloněna, a svoje rozhodnutí také dokonala.

Dveře na katedru anglistiky se jí sice po absolvování kvůli nedostatečnému kádrovému profilu uzavřely, s jistou dávkou štěstí však získala místo na katedře bohemistiky. Docentka Bednaříková dnes mluví o tehdejší katedře bohemistiky a jejích představitelích v čele s Miroslavem Komárkem a Edvardem Lotkem s velkou úctou a vděčností. Našla zde totiž nejen znalosti, ale i porozumění a zastání. Olomoucká bohemistika jí mnohé dala, ona jí však nezůstává nic dlužna a to, co zde kdysi sama získala, nyní rozdává dál.

Morfologie není jen hlavní obor Boženy Bednaříkové, je to také název předmětu, kde se s ní začínající studenti bohemistiky setkávají poprvé. Ve svých hodinách docentka Bednaříková studentům ukazuje, jak struktura slova promlouvá o minulosti i přítomnosti jazyka, o jeho duchu a povaze. Vede

k lásce a úctě k jazyku vlastnímu i cizímu. Je nadšená z rozličných jazykových kombinací, se kterými studenti do jejích hodin přicházejí. Studenty nevnímá jen jako posluchačstvo, ale zapojuje je do výkladu, navazuje na jejich znalosti. Ke každému studentovi jakéhokoliv ročníku a jakéhokoliv stupně přistupuje jako k sobě rovnému. Studenti bohemistiky se shodují, že předměty docentky Bednaříkové se řadí k těm náročnějším, všichni však potvrzují jedno – její předměty po počátečních obtížích předávají něco trvalého.

Morfologie však není jediný předmět a obor docentky Bednaříkové. Věnuje se též stylistickému hodnocení překladu a didaktice češtiny pro cizince. Cizince také často (a ráda) sama učí. Její předměty mají různý obsah a povahu, jedno však mají společné – posluchači v nich mohou přemýšlet nad tím, jak jazyk funguje jako celek.

Když docentku Bednaříkovou nenajdete v jejím kabinetu na katedře bohemistiky, je pravděpodobné, že právě reprezentuje modrobílou barvu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v zahraničí. Možná v Německu, možná ve Slovinsku nebo snad v její oblíbené Itálii. Nebo snad ještě dál. Na cesty však vyrazí i ve volném čase. Nejčastěji do hor, cizích i našich českých.

Docentka Bednaříková je mj. také předsedkyní oborové rady pro doktorský studijní program *Český jazyk*, hlavní řešitelka soutěže pro pregraduální studenty *Student a věda (sekce Lingvistika)* nebo také hlavní organizátorka konference *Mezinárodní setkání mladých lingvistů*. Jak soutěž *Student a věda*, tak *Mezinárodní setkání mladých lingvistů* nabízí studentům příležitost prezentovat výsledky svojí práce, mnohdy trochu opomíjené. Ze všech studentských úspěchů, menších i větších, se docentka Bednaříková těší. Těší se také z působení absolventů bohemistiky v Česku i v zahraničí. A těší se zcela oprávněně – vždyť úspěchy jejích studentů jsou také jejími úspěchy.

Jménem všech studentů katedry bohemistiky děkuji paní docentce za její práci i vstřícný přístup a do dalších let jí přeji pevné zdraví a mnoho spokojenosti v osobním i pracovním životě.

CO PROZRAZUJE JAZYK O ŽENÁCH

Anna Christou: *Žena v českém tradičním obrazu světa (etnolingvistická studie)*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2020.

DARINA HRADILOVÁ

Počátkem roku 2020 vydala Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v ediční řadě Mnemosyne mimořádně podnětný text filoložky Anny Christou. Jedná se o první autorčinu monografickou práci, před níž publikovala řadu tematicky spřízněných časopiseckých a sborníkových příspěvků (za všechny jmenujme např. *Silné a slabé pohlaví? Stereotypy spojené se ženami a muži v češtině* ve sborníku *Odkrywanie znaczeń w języku* z roku 2012), což svědčí o jejím dlouhodobém zaujetí daným tématem.

Samotnému textu monografie předchází krátké pojednání Ireny Vaňkové, jedné z nejvýraznějších osobností české kognitivní lingvistiky, „O jazykovém obrazu ženy a síle stereotypů“. Irena Vaňková se v textu s podtitulem „Namísto předmluvy“, který je sice krátkou, ale přesto svébytnou a podnětnou studií, zamýšlí nad tím, jak můžeme ženu chápat na základě jejího obrazu v současném jazyce a jaké otázky si můžeme klást nad současným diskurzem o ženách, přičemž jednou z těch nejobecnějších je ta, jak jazyk (de)formuje náš pohled na svět. Uvádí tak čtenáře do světa českých frazémů a folklórních i literárních dokladů, z nichž Anna Christou modeluje plastický, mnohotvárný a komplexně pojatý obraz ženy v českém kulturním prostředí.

Vlastní text monografie začíná přehledovou statí, v níž autorka rýsuje základní body svého výzkumu. Vykládá pojmy, které jsou pro její práci klíčové: jazykový obraz světa, stereotyp a profil, a hlásí se tak k inspiraci lublinskou školou. Hojně odkazuje na práce J. Bartmiňského a A. Wierzbické, ale i na „klasiku“ kognitivní lingvistiky, tedy G. Lakoffa a M. Johnsona, přičemž klade důraz na propojení jazyka a kultury v pojetí slovanské et-

nolingvistiky. Zahraniční bádání pak dává do kontextu tuzemského vývoje kognitivní lingvistiky. Současně hledá také širší kontext pro zkoumání role ženy v české společnosti v dalších humanitních disciplínách. Konečně zde také uvádí prameny, z nichž čerpá jazyková svědectví o obrazu ženy. Množství a rozmanitost těchto zdrojů jsou úctyhodné – autorka čerpala jak ze starších sbírek a slovníků českých přísloví (např. Dobrovského *Českých přísloví sbírka* nebo Flajšhansova *Česká přísloví*), tak ze současných lexikografických databází.

Výklad jazykového obrazu ženy, kterému je následně věnován veškerý zbývající prostor monografie, je uspořádán do kapitol sledujících chronologicky významná období v životě ženy, a to od mladé dívky přes manželku a matku až ke staré ženě. Na jazykových dokladech autorka názorně ukazuje, co bylo považováno za signifikantní pro jednotlivé etapy ženského života, jakým vlastností – ať už fyzickým, nebo duševním – byla přisuzována váha a pozitivní, nebo negativní hodnota. U mladé dívky tak byly akcentovány její fyzické vlastnosti svědčící o přitažlivosti (*děvče jako malina / k nakousnutí* – s. 33) a dobrém zdraví, resp. o budoucí plodnosti, panenská čistota (*Bo u panny cnota jako kula zlata.* – s. 37) a předpoklady být dobrou a pracovitou manželkou (*U děvčete jsou lepší mozoly než prstýnky.* – s. 41). U ženy-manželky se pozornost soustředí na to, jak funguje partnerský vztah s mužem, tedy na rozdělení rolí ve smyslu rozhodování o společných záležitostech, financování společného života i na dělbu práce (*Kalhoty kde žena nosí, málokdy muž dobře kosí.* – s. 65). Pro ženu-matku je zásadní schopnost ochraňující, pečující a bezvýhradné mateřské lásky (*Matčina náruč je nejhebčí a nejměkčí polštář.* – s. 90), jejímž dokonalým ideálem je Matka Boží. Matka je projektována také jako učitelka a rádkyně. Autorka se nevyhýbá ani negativně vnímaným modelům ženského chování (např. nevěrné ženy, svobodné matky, macechy a tchyně), ani obrazům souvisejícím s tabuizovanými aspekty ženství (např. porod a šestinedělí). U staré ženy jsou reflektovány symptomy tělesného stárnutí a ztráty reprodukční funkce i projevy mentálního stárnutí, přičemž vše uvedené je vnímáno negativně, resp. jako zdroj negativní síly (*Kde sám čert nestačí, tam starou babu vstrčí.* – s. 124).

Frazeologické, folklorní a literární doklady jsou v práci prezentovány v nebyvalé šíři, autorčin výklad je tak nejen věrohodný, ale také příjemně živý a čtenářsky přitažlivý. Nejedna čtenář si kromě obecných obzorů rozšíří i slovní zásobu – některé lexikální doklady jsou méně známé, jiné naopak užíváme automaticky, aniž bychom přemýšleli o jejich původu a významu. Velkým přínosem je fakt, že se autorka neomezila jen na sběr lingvistického materiálu a na jeho filologickou analýzu, ale že se jej snaží interpretovat v kontextu historických a sociologických aspektů (mezi použitými zdroji vynikají práce M. Lenderové a I. Možného), čímž získává novou hodnotu a je možno na něj nahlížet v nových (byť často tušených) souvislostech. Závěrem autorka dospívá k jednoduchému, ale výstižnému schématu, které usouvztažňuje stereotypy žen na bázi profilu vzhledu, funkce a věku, přičemž jejich nazírání osciluje mezi aspekty tělesnými a kulturními.

V kontextu současného pohledu na genderové i jiné stereotypy v jazyce i v myšlení je zásadní celkové vyznění práce, tedy že tradiční obraz ženy, resp. celého světa vyrůstá z postojů a hodnot dřívější společnosti. A i když aktuálně vyznáváme jiné hodnoty, musíme pro jejich relevantní interpretaci nejdříve poznat a pochopit hodnoty předcházející, aniž bychom však do nich mohli zpětně zasahovat, měnit je, či je dokonce rušit. Ostatně autorka sama závěrem konstatuje, že její studie by mohla sloužit jako odrazový můstek pro zkoumání současného obrazu ženy, který se od toho tradičního bude patrně odlišovat. Monografii Anny Christou tak lze doporučit nejen příznivcům kognitivní lingvistiky a etnolingvistiky, ale všem čtenářům z řad odborníků i laiků, které zajímá, jak se utváří jazykový obraz světa, jak k němu přistupovat a jak s ním pracovat.

ZPRÁVA Z KONFERENCE *SILA UČENÍJA*

TEREZA KOUDELÍKOVÁ

Dne 24. října 2019 proběhla na Katedře bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci konference *Sila učenija* uspořádaná na počest životního jubilea české lingvistky, univerzitní pedagožky a slavistky doc. Heleny Bauerové. Konference se uskutečnila v rámci pravidelného cyklu „Komárkova jazykovědná Olomouc“ a konala se ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR, v. v. i., pod záštitou České společnosti pro slavistiku, balkanistiku a byzantologická studia, z. s. Během konference, která se nesla v duchu až přátelského setkání, představili své příspěvky tuzemští i zahraniční lingvisté, kteří se ve svých vystoupeních ve větší či menší míře tematicky dotýkali lingvistických otázek, jimiž se Helena Bauerová ve svém odborném či pedagogickém díle zabývá.

Konferenci v dopoledních hodinách zahájil vedoucí Katedry bohemistiky FF UP doc. Miroslav Vepřek. Po slavnostním zahájení a gratulacích účastníků i posluchačů následoval první blok konference, který zahájila dr. Anica Vlašić-Anić (Staroslavenski institut u Zagrebu) příspěvkem *O leksiku novootkrivenih fragmenata Riječkoga hrvatskoglagoljskoga homilijara FgCap VlaThem iz XIII. stoljeća*. Autorka představila první výsledky předchozího vědeckého výzkumu slovní zásoby dvou nově objevených pergamenových fragmentů Rijecké chorvatské hlaholické homílie, nalezených v knihovně kapucínského kláštera Panny Marie Lurdské v Rijece roku 2007. Následovalo vystoupení prof. Petry Stankovske (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta), *Poznámky k distribuci ekvivalentů za slovesa facere, creare a germinare ve slovanských středověkých překladech vybraných starozákonních knih se zvláštním ohledem na chorvatskohlaholskou tradici*. V příspěvku se přednášející zabývala užitím dvojic (s)tvoriti – szdati a prozebsti – vzdrasti v textech vybraných starozákonních knih ve srovnání s jejich užitím v dalších slovanských středověkých textech. Poté posluchači vyslechli před-

nášku *Staroslověnsky snadno a rychle* dr. Dariny Hradilové (FF Univerzity Palackého v Olomouci), v níž se autorka zaměřila na různé aspekty současné středoškolské výuky slavistiky a staroslověnštiny. V příspěvku se posluchači seznámili se způsobem, jakým je tato jazyková oblast uchopena ve středoškolských učebnicích a seznámili se i s výsledky terénního šetření, jehož cílem bylo zjistit aktuální vnímání slavistických témat mezi středoškolskými studenty. Dopolední část konference zakončila dr. Ilona Janyšková (Ústav pro jazyk český AV ČR, etymologické oddělení) referátem *Staroslověnské neřesti z pohledu etymologického: obžerství*, v němž posluchače seznámila se staroslověnskými výrazy týkajícími se nestřídmosti v pití a jídle i s etymologickým výkladem těchto lexémů.

Po polední přestávce následoval druhý blok konference, který zahájil doc. Jaroslav David (Katedra českého jazyka FF Ostravské univerzity). V přednášce *Staročeská bábovka, staroslovanská receptura* se zabýval užitím výrazů staročeský a staroslovanský – jejich používáním a percepcí v současné češtině s důrazem na jejich užití jakožto marketingového prostředku. Poté vystoupila dr. Helena Karlíková (Ústav pro jazyk český AV ČR) s příspěvkem *Ke genezi pojmu „nastolování“ v církevní slovanštině a staré češtině*, v němž posluchačům představila souvislosti staroslověnských / církevněslovanských slov s řeckým ἐνθροπίζειν a vztah mezi církevněslovanskými a staročeskými slovy. Poslední přednášející tohoto bloku, dr. Lukáš Zábranský (PedF Univerzity Hradec Králové), se v příspěvku nazvaném *K lexikálnímu grécismu ijerějъ* zabýval výskytem grécismu *ije-rejъ* / *ijerějъ* v chorvatských hlaholských manuskriptech i dalších, převážně církevních překladech.

Poslední blok konference *Sila učenija* zahájil po krátké přestávce dr. Štefan Pilát (Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.) přednáškou *Elektronický slovník jazyka staroslověnského – perspektivy dalšího rozvoje*. Autor posluchačům představil projekt digitalizace Slovníku jazyka staroslověnského a jeho perspektivu a nové možnosti, které digitalizace uživatelům přináší. Následoval poslední příspěvek konference, vystoupení dr. Františka Čajky (Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.), *K rukopisnému doložení českocírkevněslovanského překladu Čtyřiceti homilií na evangelia pape-*

že Řehoře Velikého, v němž se zabýval revizí některých publikovaných soupisů rukopisných doložení textu *Čtyřiceti homilií na evangelia papeže Řehoře Velikého* (Besědy na evangelie).

Na konferenci *Sila učeníja* zaznělo mnoho zajímavých referátů doprovázených vždy podnětnou a rozsáhlou diskuzí. Po slavnostním ukončení konference se účastníci přesunuli do nedaleké restaurace k neformálnímu posezení s oslavenkyní.

TZV. PŘEDVÁNOČNÍ KONFERENCE

MICHAELA KOPEČKOVÁ

Dne 6. 12. 2019 se na půdě Katedry bohemistiky FF UP v Olomouci uskutečnila jednodenní předvánoční lingvistická konference s názvem *Ta naše docentka Bednaříková*, kterou s podporou vedoucího katedry plně organizovali studenti postgraduálního studia oboru Český jazyk.

Jak název napovídá, konference byla uspořádána na počest životního jubilea doc. PhDr. Boženy Bednaříkové, Dr. – školitelky i předsedkyně oborové rady. Studenti chtěli doc. Bednaříkové touto cestou nejen pográtulovat, ale také poděkovat za její vedení a podporu během studia. Při této příležitosti byli pozváni také členové katedry bohemistiky i další kolegové z filologických kateder Filozofické fakulty UP a dalších univerzit.

Setkání zahájila Michaela Kopečková, která jménem všech studentů pográtulovala oslavenkyni a přivítala všechny hosty. Poté následovalo úvodní slovo vedoucího katedry bohemistiky doc. Miroslava Vepřka. Ten ve svém krátkém projevu poblahopřál doc. Bednaříkové k životnímu jubileu a zároveň jí poděkoval za dosavadní práci. Rovněž poděkoval doktorandům za jejich iniciativu uspořádat tuto konferenci a vznesl návrh, aby tradice předvánočního setkání pokračovala i v příštích letech. Ke gratulacím se individuálně připojili všichni přítomní studenti i další hosté.

Samotný program konference byl sestaven z příspěvků doktorandů-lingvistů. Prezentováno jich bylo celkem šest, přičemž témata byla různorodá a vycházela především z projektů či diplomových a připravovaných disertačních prací studentů.

Jako první vystoupila studentka 1. ročníku Kristýna Nováková s příspěvkem *Tvorba korpusu dějepisných učebnic*, v němž představila svůj pilotní výzkum k disertační práci a nastínila, jak by v budoucnu bylo možno pracovat s jazykovým korpusem, který by obsahoval údaje z dějepisných

výukových materiálů. Dalším z účinkujících byl rovněž student 1. ročníku Jiří Mánek. Ten ve své prezentaci s názvem *Maskovací strategie ve forenzní fonetice* posluchače seznámil s fonetickými softwary a jejich možným využitím k identifikaci mluvčích v kriminalistice. První část programu uzavřel student 3. ročníku Jakub Wenzel s příspěvkem *Čeština v Číně: Specifika testování a hodnocení studentů*. Posluchači se kromě strategií v testování dozvěděli, jak obecně probíhá výuka češtiny pro cizince-bohemisty v Číně a v čem se liší od výuky v Česku nebo v jiných zemích.

Druhá část programu byla zahájena rovněž tématem čeština pro cizince, tentokrát s přesahem do kognitivní lingvistiky. Studentka 2. ročníku Markéta Dosoudilová představila v prezentaci s názvem *Metody kognitivní lingvistiky ve výuce češtiny pro cizince* dosavadní přístupy kognitivní lingvistiky při výuce českého vidu a poukázala na možnost využití těchto metod i v problematice prefixů u perfektivních verb. Další z referujících, studentka 6. ročníku Michaela Kopečková, prezentovala v příspěvku s názvem *Mězející hlásky (redukce konsonantů v promluvách profesionálních mluvčích)* dílčí výsledky fonetické analýzy artikulace konsonantů v mluvním projevu moderátorů televizního zpravodajství, jež jsou součástí její disertační práce. Celý program uzavřela studentka 4. ročníku Eva Nováková, která ve své prezentaci na téma *Ve jménu EU!* hovořila o podílu nominálního vyjadřování v rejstříku Evropské unie a v konkrétních textových ukázkách analyzovala, nakolik se nominálnosti daří vyhovět často konfliktním stylistickým požadavkům na jasnost, přesnost, srozumitelnost a čtenářskou přívětivost.

Po hlavním programu následovala diskuze a přátelské předvánoční posezení.

Bohemica Olomucensia
Časopis pro bohemistická a mezioborová studia
Ročník 12 (2020)
Číslo 2 – Linguistica

Redakce:

prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc. (vedoucí redaktor)

doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Mgr. Jakub Vaníček (výkonný redaktor)

Mgr. Tomáš Franta (technický redaktor)

Korektury: Mgr. Martina Hradecká

Sazba: Mgr. Tomáš Franta

Příspěvky prošly dvojím anonymním recenzním řízením.

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Křížkovského 511/10
771 48 Olomouc

Vydavatelství Filozofické fakulty UP
www.vff.upol.cz
vff@upol.cz

Profi-tisk group, s. r. o.
Chválkovická 223/5
779 00 Olomouc

Adresa redakce:

Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
Křížkovského 511/10, 771 48 Olomouc
e-mail: jakub.vanicek01@upol.cz | tomas.franta@upol.cz

Olomouc 2020

MK ČR E 18600
ISSN 1803-876X

Vychází dvakrát ročně.

Časopis je zařazen do databází CEEOL a EBSCO.

Digitální varianta je volně přístupná (open access).